T.C.

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ESKİ YUNAN TOPLUMUNDA KÖLELİK

Defne YILMAZCAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÖZLÜ

Çankırı – 2017

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ESKİ YUNAN TOPLUMUNDA KÖLELİK

Defne YILMAZCAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÖZLÜ

Çankırı – 2017

İÇİNDEKİLER

		Sayfa
Bilimsel Etik Bildirimi		**iii**
Tez Kabul ve Onay		**iv**
Önsöz		**v**
Özet		**vii**
Summary		**viii**
Kısaltmalar		**ix**
GİRİŞ		**1**
BÖLÜM 1 : TARİHSEL SÜREÇTE ESKİ YUNAN UYGARLIĞI		**3**
1.1.	Ege Uygarlığı	3
1.1.1.	Dor İstilası	4
1.1.2.	Eski Yunan Uygarlığına Toplu Bakış	7
1.2.	Eski Yunan'da Siyasi Yönetim Formları	9
1.2.1.	Krallık	9
1.2.2.	Aristokrasi	10
1.2.3.	Tranlık	11
1.2.4.	Demokrasi	12
BÖLÜM 2 : TOPLUMSAL TABAKALAŞMA		**13**
2.1.	Toplumsal Tabakalaşma	13
2.1.1.	Toplumsal Tabakalaşma Türleri: Kast, Stand, Sınıf	14
2.1.2.	Sınıf Kavramı ve Sınıflaşma	16
2.1.3.	Tabakalaşma Kuramları: Marks ve Weber	18
2.2.	Köle Kavramı ve Tanımı	22
2.2.1.	Dini Öğretilerde Kölelik	24
2.2.2.	Geçmişten Günümüze Kölelik Kurumu	29
BÖLÜM 3 : ESKİ YUNAN TOPLUMUNDA KÖLELİK KURUMU		**34**
3.1.	Eski Yunan'da Toplumsal Tabakalaşma	34
3.1.1.	Kölelik Biçimleri ve Atina'da Kölelik	35
3.1.2.1.	Borç Bağımlılığı – Devlet Serfliği – Taşınır Mülk Köleliği	35
3.1.2.2	Devlet Köleleri ve Taşınabilir Köleler	36
3.1.3.	Polisin Yükselişi ve Köleliğin Gelişimi	39
3.1.4.	Yunan Kolonizasyon Faaliyetlerinin Köleliğe Etkisi	41
3.1.5.	Sparta'da Köleliğin Gelişimi	42
3.1.6.	Yanaşmalar'ın Ortaya Çıkışı ve Hakları	47
3.2.	Eski Yunan Sanayileşmesi ve Kölelik Arasındaki İlişki	49
3.2.1.	Kölelik Kurumu Hakkında Önemli Bir Kaynak: Homeros	50
3.2.2.	Eski Yunan'da Kölelerin Özel Yaşamları	52
3.2.3.	Köle Pazarları	53
3.2.4.	Kaybolan Köleler	55
3.2.5.	Köle İsyanları	56

3.3. Köleliğin Adaleti Üzerine Kimi Görüşler …….. 59
3.3.1. Hesiodos, Köle ve Kölenin Adaleti …… 59
3.3.2. Solon Kanunları (M.Ö. 640-560) …….. 60
3.3.3. Platon'da Devlet ve Köle …… 64
3.3.4. Aristotales'de Kölelik ……. 68
3.3.5. Kölenin Özgürlüğü …….. 71
3.3.6. Sofistlerin Kölelik Üzerine Düşünceleri ……. 72
3.4. Hukuk Sistemlerinde Kölelerin Durumu …… 73
3.4.1. Eski Yunan Eserlerinde Köle Tasvirleri ……. 78
3.4.2. Eski Yunan Tragedyalarında ve Komedyalarında Kölelik ……. 79

SONUÇ …… 92

KAYNAKÇA……. 94

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığım *Eski Yunan Toplumunda Kölelik* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

10 / 04 / 2017

İmza

Defne YILMAZCAN

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Defne YILMAZCAN tarafından hazırlanan *Eski Yunan Toplumunda Kölelik* başlıklı bu çalışma, 10 / 04/ 2017 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman	:Ahmet GÖZLÜ	İmza: ……
Üye	: İbrahim ÜNGÖR	İmza: ……
Üye	:İbrahim ONAY	İmza: ……

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ...../..../ 201.. tarih ve ..... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü V.

ÖNSÖZ

Eski Yunan Toplumunda Kölelik ana başlığı altında şekillendirilen bu çalışma; insanlığın yaşamında uzun bir tarihsel sürece yayılmış olan ve çok önemli bir toplumsal-tarihsel olgu olan kölelik fenomenine temas etmektedir. Buradan hareketle insan teklerinin toplumsal tabakalaşma içerisindeki konumunu belirleyen köle kimliğinin, Eski Yunan (ing: Ancient Greek) gibi Avrupa uygarlığının entellektüel zihin dokularını kuran önemli bir toplumda, köle kimliğinin doğası irdelenmeye değer bulunmuştur.

Bu çalışmanın planlanmasında, araştırılmasında ve hazırlanmasında ilgisini ve desteğini esirgemeyen, engin bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmalarıma ışık tutan, çalışma süreci boyunca yardımlarını ve desteğini esirgemeyen değerli hocam *Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÖZLÜ'* ye, sonsuz teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışmanın teknik kısımlarında yardımını gördüğüm değerli arkadaşlarım *Ali Rıza BÜYÜKAKÇALI'YA, Hakan GÜLHAN'a* ve *Arif YAYILKAN'a* teşekkürlerimi sunarım.

10 / 04 /2017

Defne YILMAZCAN

"Ashâbım! Hastaları ziyaret edin, açları doyurun,

elinizin altındaki köleleri salıverin."

Hz. Muhammed (s.a.v) *

fedakârlıkta sınır tanımayan vefakâr

aileme ithaf edilmiştir.

*(Buhârî, Et'ıme 1, Cihâd 171, Merdâ 4; Ahmed Bin Hanbel, IV/299; Dârimî, Siyer 62)

Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı	**: Eski Yunan Toplumunda Kölelik**
Tezin Yazarı	**: Defne Yılmazcan**
Danışman	**: Yrd. Doç. Dr. Ahmet Gözlü**
Anabilim Dalı	**:Tarih**
Bilim Dalı	**: Eskiçağ Tarihi**
Kabul Tarihi	**: 10.04.2017**
Sayfa Sayısı	**: 109**

ÖZET

Kölelik, insanın var olduğu en eski çağlardan bu yana varlığını sürdüren ve temeli toplumsal sınıf ayrımına dayanan bir sistemdir. İlk olarak Eski Mısır'da M.Ö. 4.000'li yıllarda köleliğe dayalı bir insan varlığına rastlanmaktadır. Eski Mısır dışında Babil, Asur, Hint ve Eski Yunan uygarlıklarında kölelik insanlar arasında yer bulan bir tarihsel-toplumsal olgu olmuştur. *Eski Yunan Toplumunda Kölelik* başlığını taşıyan çalışmamızın amacı, Eski Yunan uygarlığı gibi özgür düşünce üzerine derin çalışmaların yapıldığı bir uygarlıkta, köleliğin ne şekilde başladığını, yanı sıra siyasi otoriteden nasıl etkilendiğinin gelişim çerçevesini belirlemek ve bu bağlamda kölelerin durumunu ele almaktır.

Eski Yunan Toplumunda Kölelik çalışmamızda öncelikle temel kaynaklar olan dönem filozoflarına (Platon, Aristo vb.), Antik dönem belgelerine, daha sonra da bu belgeler üzerinde çalışan araştırmacıların eserlerine başvurmak suretiyle bu metin üretilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eski *Yunan, Kölelik, Eşitsizlik, Eski Mısır, Uygarlık.*

Çankırı Karatekin University Graduate School Of Social Sciences Abstract of Master's Thesis

Title Of The Thesis : Slavery in Ancient Greece Society	
Author	**: Defne Yılmazcan**
Supervisor	**: Ass. Prof. Ahmet Gözlü**
Department	**:History**
Sub – field	**: Ancient History**
Date	**:10.04.2017**

SUMMARY

Slavery, the most ancient people that there is in existence since then and the basis ofa system based on social class distinctions. The first is seen as a human being based on slavery in ancient Egypt in the year M.Ö. 4.000'l. and continue in the same period in ancient Egypt as Babylonian, Assyrian, also has been a phenomenon among people who found slavery in ancient Indian and Greek civilizations. *Slavery in Ancient Greece Society* title, such as ancient Greek and free thought slavery a civilization on which made a deep study of what it started as, how the political authorities affected, is to show the framework development and to address the status of slaves in this civilization.

Slavery in Ancient Greece Society main source of work in the first period that the philosopher (Plato, Aristotle, etc.), Antiquity to the documents, then an assembly reference is made to the work of researchers working on these documents.

Keywords : *Ancient Greek, slavery, inequality, Ancient Egypt, Civilisation*

KISALTMALAR

M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
T.D.K	Türk Dil Kurumu
yy.	Yüzyıl
a.g.e	Adı Geçen Eser
a.g.m	Adı Geçen Makale
a.g.d	Adı Geçen Dergi
bkz.	Bakınız
çev.	Çeviren
s.	Sayfa
s.	Sayı
c.	Cilt

GİRİŞ

İnsanlık tarihini genel bir şekilde incelediğimizde karşımıza çıkan en önemli faktörün güç olduğunu görmekteyiz. Bu güç olgusu insanların birbirlerine üstünlük sağlamak amacıyla kullandıkları bir faktördür. Artan nüfusla beraber insanlar birbirleriyle etkileşime geçerken bu durum daha sonraları bir topluluk oluşturma ile sonuçlanmıştır. Artık bir arada yaşayan insanlar aralarında ki mücadeleyi topluluklar halinde devam ettirmişlerdir. İnsanlar kendi aralarında ki mücadeleyi karşı tarafı yok etmekle sonuçlandırırken, bu durumdan faydalanmayı da öğrenmişlerdir. Üstünlük kurduğu topluluğa mensup insanları öldürmek yerine onlardan faydalanmak istemişlerdir. İnsanların birbirlerine olan ihtiyaçları ise köleliği ortaya çıkarmıştır. O dönemin şartlarını göz önüne aldığımızda ilkel tekniklerle üretim yapan insan bu meşakkatli işi başkasına yaptırarak kendine daha rahat bir yaşama ortamı sağlamıştır. Eski Yunan toplumunda bu oluşum tamda bu şekilde ortaya çıkmıştır.

Eski Yunan uygarlığı tarih sahnesine çıktığı dönemde Mısır, Çin ve İran uygarlıkları da varlığını sürdürmekteydi. Eski Yunan uygarlığında olduğu gibi bu uygarlıklarda da kölelik mevcuttu. Köle bu uygarlıklarda farklı isimler alsa da kendisine biçilen rol ve statü hiç değişmemiştir. Eski Yunan toplumunda köleler çok önemli bir konuma sahipti. Eski Yunan ekonomisinin temelini oluşturan kölelik kurumu ticari öneminin yanı sıra dönemin sanatına ve edebiyatına da konu olmuştur. Dönemin sanat anlayışında ve dramatik metinlerinde de kendine yer bulan kölelik kurumuna, dönemin önemli filozofları tarafından detaylı bir şekilde değinilmiştir.

Platon ideal devlet düzeninde kölenin kesinlikle bulunması gerektiğini savunmaktadır. Köleyi daha çok bir araç olarak gören Platon can güvenliği için yine bu kölelerin gözetim altında tutulması gerektiğini savunur. Eski Yunan toplumunu incelediğimizde, köleler toplumun temel yapı taşını oluşturan en önemli kurum haline gelmiştir. M.Ö. 7. ve 6. Yüzyıllarda başlayan kolonizasyon dönemiyle birlikte gelişen sanayi ve bunun bir sonucu olarak gelişen iş gücüne duyulan ihtiyaç köle ithalatını ortaya çıkarmıştır. Ayrıca köleliğin yaygın olmasının bir sonucu olarak, kendilerine yeterince zaman ayırmaya başlayan Yunan toplumu sosyal ve siyasal hayatta oldukça aktif bir rol üstlenmişlerdir. Eski Yunan toplumunda kölelerden vasıflarına göre çeşitli alanlarda faydalanılmıştır. Örneğin İskitlerin savaşçı bir yapıya sahip olması bu

kölelerin güvenlik gücü olarak kullanılmalarına neden olmuştur. Yaşamın her alanında ihtiyaç duyulan köle, Eski Yunan toplumunun vazgeçilmez bir unsurudur.

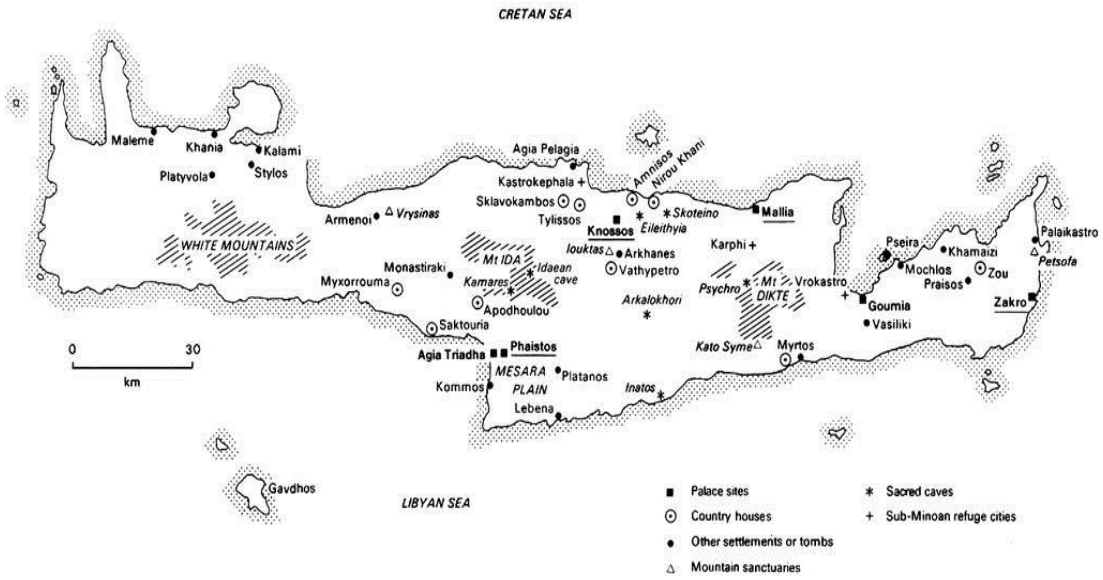
Bu bağlamın açımlanmasından hareketle Eski Yunan toplumunda kölelik konusunun ayrıntılı bir biçimde araştırıldığı bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde; Eski Yunan uygarlığının tarihsel oluşum süreci; temel noktaları vurgulanan bir taslak şeklinde takdim edilmiştir. Takdim edilen taslağın hedefi, kölelik konusunun arka planına yönelik aydınlatıcı bilgi vermektir. Bu taslağın yönetsel düzlemde detaylandırılması içinde, Eski Yunan'da Siyasi Yönetim Formları başlığı metne eklenmiştir. İkinci bölümde; Marks ve Weber temelli bir sosyoloji perspektifi üzerinden, toplumların iç hiyerarşisine yönelik "sınıf", "tabaka" gibi analitik kavramlarla genel bir toplum inşası yapılmaya gayret edilmiştir. Bu girişimde ki hedef; Sosyo-historik bir kategori olarak köleliği toplum içinde ki asli yerine oturtabilmektir. Ayrıca süreç içerisinde köleliği daha iyi anlamak için köleliğe kapsamlı bir giriş yapılmış ve köle kavramı, dini öğretilerde kölelik başlıkları altında bir inceleme yapılmıştır. Son bölümümüz olan üçüncü bölümde ise; Eski Yunan toplumunda köleliğin nasıl ve ne şekilde ortaya çıktığı, sosyo- politik yaşamdaki konumu, kölenin görevleri ve Eski Yunan toplumu için önemine değinilmeye çalışılmıştır.

BÖLÜM 1

TARİHSEL SÜREÇTE ESKİ YUNAN UYGARLIĞI

1.1. Ege Uygarlığı

Yunan kültürünün oluşumunda Fenike, Mezopotamya ve Mısır'ın katkıları bilinmekle birlikte, bu kültürlerden daha eski iki kültür olan Minos ve Akha (Miken) kültürleri, Yunan coğrafyasının ve kültürünün oluşumuna çok daha fazla katkı sağlamışlardır.[1] M.Ö. 3.000 ve 2.500 seneleri arasında günümüz Yunanistan coğrafyasının bulunduğu bölgede Bronz Çağı yaşanmıştır.[2]

Görsel-1: *Eski Yunan Uygarlığının Kültürel Temelleri Girit Adasında Atılmıştır.*

Ege'nin en önemli adası Girittir. Giritliler tarihi seyir içerisinde denizcilikteki başarılarıyla önem kazanmıştır. Girit halkını bu dönem yönettiğine inanılan Kral Minos'tan kaynaklı olarak bu coğrafyanın kültürüne de Minos kültürü adı verilmiştir. En parlak dönemini M.Ö. 1.500'lü yıllarda yaşayan Minos kültürü, Thera adasının

[1] Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 44.
[2] A. Kadir Çüçen, Nur Beyaz Erkızan, *Felsefe Tarihi 1 - Antik Çağ ve Orta Çağ Felsefesi Tarihi,* Sentez Yayınları, İstanbul, 2013, s. 56.

volkan patlamasıyla felakete uğraması sonucu, Akha'ya kaymıştır. M.Ö. 13. Yüzyıl ile M.Ö. 8. Yüzyıl arasındaki dönemde Girit ve Akha kültürleri tamamen silinmiştir.[3]

1.1.1. Dor İstilası

Dor göçleri, Trakya ve İlliria kavimlerinin Yunanistan'ın kuzeyine sürülmesiyle birlikte Ege adalarını işgal etmesini ifade etmektedir. Orta Avrupa kökenli olan Dor istilasının temelinde Yunanistan'ın dağlık oluşu, yeterli tarım arazisinin bulunmayışı ve ekonomik sıkıntılar kısaca Yunanistan'ın yetersiz coğrafyası bulunmaktadır.[4] Hint-Avrupalı kavimlerin bir kısmının Ege'ye, bir kısmının ise Anadolu'ya akın ettiği bu göçler neticesinde Dorlar da Yunanistan'a girmişlerdir. Dorların yurtlarından sürdükleri Akhalar da bu dönemde Batı Anadolu kıyılarını ele geçirerek yerleşmişlerdir. Dor İstilası sonucu birçok Akha şehri tahrip edilirken, Akhalar da Dorların hâkimiyeti altında yaşamaya başlamış, bir kısım Akhalar ise yurtlarından göçmüşlerdir.[5] M.Ö. 12. Yüzyılda başlayan bu süreç, Dorların devamında Girit, Rodos ve Güneybatı Anadolu'yu ele geçirmelerine de sahne olmuştur.[6]

Dor istilası, Yunanistan'da birçok olumsuz duruma yol açmıştır. Fakat bununla birlikte Akha ve Dorların ortak kültüründen de yeni bir kültür oluşumunun ortaya çıktığı söylenebilmektedir.[7] Dor istilasının en önemli sonuçları şu şekilde sınıflandırılabilir:

- *Halk Sınıflarının Oluşması*
- *Şehir-Devletlerinin Kurulması*
- *Krallıkların Yıkılması*
- *Aristokratik İdarenin Kurulması*
- *Kolonilerin Kurulması ve Yunan Sömürgeciliği.*[8]

[3] M.Bresford Forster, *Masters of Political Thought*, G. Harrop & Co. Ltd, London, 1971, s. 348.
[4] Çüçen-Erkızan, a.g.e., s. 59.
[5] Mensel, a.g.e., s. 50.
[6] Moses I. Finley, *Antik Çağ Ekonomisi*, (Çev: Hatice Palaz Erdemir), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2007, s. 91.
[7] Didem Demiralp, *Antik Çağ Düşünürlerinin Homeros Algısı Sokrates Öncesi Dönemden Yeni-Platonculuk'a Homeros Şiirine Bakış*, Kitabevi, İstanbul, 2013, s. 16.
[8] Mensel, a.g.e., s. 55.

Dor istilası sonucu Yunanistan da halk üç sınıfa ayrılmıştır. Bunlar; perioikoi (civar halk), helotlar (devlet köleleri) ve aristokratlar (soylular)'dır. İstiladan sonra Dorların hâkimiyetini tanıyan Akhalar öncelikle periök olarak adlandırılmışlardır. Dorlar'a karşı koyan halk ise helot yani köle olarak kaldı. Fakat bu halk düzeni, zamanla Dorların toprağa olan yerleşmeleri ve miras gibi yollarla değişti ve zengin bir sınıf olan Aristokratları doğurdu. Böylece Akhaların toplum içindeki konumu Dorlara boyun eğip eğmemelerinden etkilenmedi ve toprağa bağlı bir statü değişimine girdi.[9] Dor göçlerinin bir diğer önemli sonucu da şehir-devletlerinin (city-states=polisler=kent- devletleri) kurulmasıdır. İonia'da daha evvel şehir-devleti kuran Akhalardan etkilenen Dorlar, şehir-devletleri kurmuşlardır. En önemli şehir-devletleri; Sparta, Korinth, Thebai, Atina ve Larissa'dır.[10]

Görsel-2: *Antik Polisleri Gösteren Harita.*

M.Ö.8. Yüzyılla birlikte şehir-devletleri içerisinde krallar yok olmuş ve aristokrat sınıf ön plana çıkmıştır. Dor istilası bu anlamda aristokratların güçlenmesini ve toplumsal tabakalaşmanın artmasını sağlamıştır. Dor istilasının tarihi seyir içerisindeki en önemli sonucu, Yunan kültürünün de coğrafi anlamda yayılmasını sağlayan kolonizasyon dönemini başlatmasıdır.

[9] Demiralp, a.g.e., s. 16.
[10] Mensel, a.g.e., s. 57.

M.Ö. 8. Yüzyılla birlikte Yunan şehirlerine sığmayan halkın kolonilerle Doğu Akdeniz, Karadeniz Kıyıları, İtalya gibi birçok kıyı kentine yerleşmesi, yaklaşık 200 senelik bir süre içerisinde Yunan uygarlığının yayılmasına ve gelişmesine imkân sağlamıştır. M.Ö. 750-550 yılları arasında çok hızlı bir şekilde koloni kurma sürecinin başlamasının esas sebebi, Dorların Yunanistan'ı işgal etmesi ve bu işgalle birlikte kendi filolarını birçok alanda kurma isteğiyle bağlantılıdır. Bu yerlerin başında da Akdeniz'in kuzey kıyıları, Mısır ve Libya gibi kentler gelmektedir.[11] Kolonizasyon'un en temel nedeni ise Yunanistan'ın küçük bir ülke olmasıdır. Anadolu coğrafyasına oranla küçük ve tarıma elverişsizdi. Bununla birlikte soyun devamı için de bu bölge oldukça yetersizdi.[12] Platon Yunan şehirlerinden göçlerin temel nedenini siyasete bağlar ve parti kavgalarının ve ayaklanmaların bu göçlere neden olduğunu söyler.[13] M.Ö. 8. Yüzyılda Yunanistan'da başlayan kolonizasyon hareketlerinin en önemli nedeni, Yunan kültürünün oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmış olmasıdır. Bu coğrafya Karadeniz kıyılarına değin uzanmıştır.[14] Arif Müfid Mansel kolonizasyon'un nedenlerinin sadece Yunan coğrafyasının verimsizliğine ve darlığına dayandırılmaması gerektiğini, aynı zamanda ekonomik nedenlerinde çok baskın olduğunu söyler.[15] Şunu da unutmamak gerekir ki, kolonizasyon hareketinin başarıya ulaşmasında sistemli bir çabanın da önemi vardır. Göçmen kabilelerinin başındaki aristokrat sınıfı üyelerinin kabileleri yönlendirmesi ve yerleştirmesi, şehirlerin kurulması ve tertibi açısından önemlidir.[16] Koloniler yerleşme (apoikia) ve ticaret (emporion) kolonileri şeklinde ikiye ayrılmaktaydı. Yerleşme kolonilerindeki şehirler, kendi içerisinde bağımsız ve ana şehirden ayrıydı. Fakat ana şehirle aralarında sadece dini bağ bulunmaktaydı.[17] Ticaret kolonileri ise, Yunanlıların daha sonra egemenlik alanlarını genişletmek amacıyla kullanacakları yapılar olmuştur.[18]

---

[11] Hasan Ali Şahin, *Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Devri (M.Ö. 1975- 1725*), Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları, Kayseri, 2004, s. 12.
[12] Hüseyin Sever, *Asur Ticaret Koloniler Çağı'nda Anadolu'da Madenler*, III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri Çorum 16-22 Eylül 1196, Ankara, 1998, s. 526.
[13] Şahin, a.g.e., s. 12.
[14] Charles Freeman, Mısır*, Yunan ve Roma Akdeniz Uygarlıkları*, (Çev: Suat Kemal Angı), Dost Yayınları, Ankara, 2003, s .50.
[15] Mansel, a.g.e., s. 157.
[16] Chester G. Star, *Antik Çağda Deniz Gücü,* Homer Yayınları, İstanbul, 2000, s.31.
[17] Freeman, a.g.e., s. 51.
[18] Lionel Casson, *Antik Çağda Denizcilik ve Gemiler*, Homer Kitapevi, (Çev: Gürkan Ergin), İstanbul, 2002, s. 40.

1.1.2. Eski Yunan Uygarlığına Toplu Bakış

Eski Yunan uygarlığının başlangıcı Hellen seramiğinin başlangıcı olan protogeometrik dönem (M.Ö. 1100-900) olarak kabul edilmiştir. M.Ö. 2.000 yıl önce, Girit Adası'nda ve Yunanistan yarım adasında yaşayan insanlar ileri bir uygarlık kurmuşlardır. Bu tarihi daha da gerilere götüren arkeologlar vardır. Bu eski uygarlıklara ilişkin bilgiler, büyük ölçüde, arkeologlarca bulunan yerleşme bölgelerinin ve o dönemlerden kalma yazılı metinlerin incelenmesinden elde edilmiştir. Dorların baskısı sonucu, Ege denizini aşarak Yunanistan'dan güneye inen ve Eski Yunancanın değişik lehçelerini konuşan bazı topluluklar, Batı Anadolu'da, özellikle İonia bölgesinde şehir-devletleri kurmuşlardır. Bu ilk zamanlarda şehir-devletleri boş bir arazide, birdenbire kurulmamış; zaten var olan merkezlerin yeniden iskânı şeklinde oluşmuştur. Fakat şehir-devletleri hiçbir zaman bir araya gelip tek bir devlet çatısı altında toplanmamışlardır.[19]

Eski Yunan'da Antik çağdan itibaren uygarlık belirtileri çok daha fazla güçlüdür.[20] "Uygarlık" kelimesinin özüne bakılırsa; T.D.K. bu kelimeyi "bir ülkenin, bir toplumun maddi manevi varlıkların, fikir, sanat çalışmalarıyla ilgili niteliklerin" tümü anlamına gelmek şeklinde tanımlamakta ve "Medeniyet" kelimesiyle eş anlamlı görmektedir. Andre Bonnard, uygarlık kelimesinin Yunanca anlamını vererek Eski Yunan uygarlığı üzerine düşünmemizi ister. "Uygar" kelimesi Yunanca, "evcilleşmiş, işlenmiş, aşılanmış" anlamlarına gelmektedir.[21] Yunanlıların kökeni ile ilgili bilgilerde tarih açısından çeşitli varsayımlar bulunmaktadır. Roberts, Yunanlıların yaklaşık M.Ö. 1.000 yıllarından itibaren Ege kıyılarına yerleştiklerini söylerken,[22] Bonnard (2.000) ise M.Ö. 2.000 yılından itibaren Yunanlıların Hindistan, İran ve Asya topraklarından ayrıldıklarını, Ege ve Doğu Akdeniz'e geldiklerini belirtir.[23] Yunan kabileleri Ege ve kıyılarına yerleştikleri dönemde burada başka kabilelerle karşılaşmışlardır.

---

[19] Hasan Tanrıseven, *Antik Yunan'da* Devlet, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2013, s. 31.
[20] İvar Lissner, *Uygarlık Tarihi*, (Çev: Adli Moran), Nokta Kitap, İstanbul, 2011, s. 16.
[21] Azmi Aksoy, *Yunanca Cep Sözlüğü*, Fono Yayınları, İstanbul, 2003, s. 418.
[22] J. Michel Roberts, *Dünya Tarihi*, (Çev: İdem Erman), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 33.
[23] Andre Bonnard, *Eski Yunan Uygarlığı I: İliada'dan Parthenon'a*, (Çev: Kerem Kurtgözü), Evrensel Basım Yayınları, İstanbul, 2009, s. 24.

Pelasglar veya Giritliler olarak da anılan bu halk, ilkel Yunan kabilesinin bölgeye yerleşmesinde ve Yunan kültürünün oluşmasında önemli rol oynamıştır. Temel oluşum sürecinde Karanlık Çağ (=Yunan Orta Çağı=Geometrik Çağ: M.Ö. 1.100-700), Arkaik Çağ (M.Ö. 700-480), Klasik Çağ (M.Ö. 480- 330), Helenistik Çağ (M.Ö. 330-30) aşamalarından geçen Eski Yunan uygarlığının en önemli siyasi olaylarından biri de Pers savaşlarıdır. (M.Ö. 490–479)

Görsel-3: *Eski Yunan Haritası.*

Zira Klasik çağda vuku bulmuş Pers savaşları Eski Yunan tarihinde önemli bir yere sahiptir. *Nitekim bu savaşların sonucunda Yunan kültürü önemli bir ivme kazanmış ve her şeyden önce sayısız şehir- devletlerinden oluşan bu topluluk zor zamanlarda bir millet olma şuurunu kazanmıştır.*[24] Pers savaşları M.Ö. 5. Yüzyılda Akdeniz'in en büyük gücü olan Yunan ve İran (Persia) arasında yapılan en büyük savaş olarak tarihe geçmiştir.[25] Klasik Çağ Eski Yunan uygarlığının zirve yaptığı bir çağ olup, akabinde Hellenistik Çağ başlamıştır. Hellenistik Çağ'ın başlatıcısı M.Ö. 356 yılında Pella'da

[24] V.Diakov, S. Kovalev, *İlkçağ Tarihi*, (Çev: Özdemir İnce), V Yayınları, Ankara, 1987, s. 394.
[25] Marsall Cavendish, *Ancient Greek: An Illustrated Greek,* Library Of Congress Cataloging İn Puplish, Newyork, 2011, s. 96.

doğan II. Philip'in oğlu Büyük İskender'dir.[26] Hellenistik Çağ sanatta özellikle heykel alanında (Klasik Çağ'da olduğu gibi) verimli bir dönemdir.[27] Şiir ve tragedya bu dönemde önemli bir yer tutar.[28] Eski Yunan kültürü başta İskenderiye olmak üzere birçok merkezde bilimin de gelişmesine olanak sağlamıştır. Özellikle matematik alanında önemli gelişmeler gerçekleşmiştir.[29] Euklides'in yazmış olduğu "Elementler" dönemin en önemli matematik kitabı olmuştur.[30]

1.2. Eski Yunan'da Siyasi Yönetim Formları

1.2.1. Krallık

Krallık, monarşi ile yönetilen ülkelerde görülen bir yönetim biçimidir. Krallık yönetiminde baştaki kişi erkekse kral, kadınsa kraliçe olarak adlandırılır. Aristotales, toplum için en iyi yönetim biçiminin bireysel egemenliğin hâkim olduğu monarşi, yani krallık olduğunu ifade etmiştir.[31]

> *"Bu kralların eski zamanda kent içinde, etrafında ve devletin dışındaki işlere kadar uzanan güçleri vardı. Fakat sonraları bir kısım görevleri kendileri bırakmışlar, birçoğunu halk ellerinden almış ve nihayet bazı devletler de kurbanlara başkanlık etmekten başka görevleri kalmamıştır. Kendilerine kral dedirtecek işlevleri yapacakları yerde, kralların görevleri yalnızca savaşlarda ordunun komutanlığını yapmaktan ibaretti."*[32]

Aristotales'in bu sözleri, Eski Yunan'da kent içerisinde kralların güçlerinin sınırlandırılmadığını ifade etmektedir.

1.2.2. Aristokrasi

Aristokrasi veya diğer adıyla soylu erki, yönetimin imtiyazlı (ayrıcalıklı) sınıfın elinde bulunduğu bir hükümet şeklini ifade etmektedir. "En iyi" anlamına gelen "aristoi"

[26] A. Brian Bosworth, *Büyük İskender'in Yaşamı ve Fetihleri: Fetih ve İmparatorluk*, Dost Yayınları, Ankara, 2005, s. 59.
[27] M.E Bosch, *Hellenizm Tarihinin Ana Hatları: 1 Kısım İskender İmparatorluğu*, (Çev: Afif Erzen), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1942, s. 166.
[28] Siegfriet Lauffer, *Büyük İskender*, (Çev: Nilgün Sorguç), İlya Yayınları, İzmir, 2004, s. 120.
[29] Bosch, a.g.e., s. 177.
[30] Bülent İplikçioğlu, *Hellen ve Roma Tarihinin Ana Hatları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2017, s. 40.
[31] Mete Tunçay, *Batı da Siyasal Düşünce Tarihi*, I.Cilt, Teori Yayınları, Ankara, 1985, s. 130.
[32] Aristotales, *Politika,* (Çev: Mete Tunçay), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 39.

kelimesi ile "güç" anlamına gelen "kratia" kelimesinden meydana gelen ve kökeni Yunanca "aristokratia" olan bu bileşik terim, Türkçeye de Fransızcadan geçmiş ve ilk olarak Atina şehir-devletinde kullanılmıştır.[33]

Akha uygarlığının Dorlar tarafından M.Ö. 1.450-1.200 tarihlerinde yok edilmesiyle birlikte başlayan karanlık çağda bu durum ve ülkenin siyasi durumu tamamen değişmiştir. Bu dönemde meydana getirilen şehir devletlerinde, kabilesel toplum yapısı içerisinde ortaya çıkan, aristokratlar yönetimsel anlamda giderek güçlenmeye başladılar. Kısa sürede gelişen şehir-devleti içerisinde bütün işlere bakamaz hale gelen kral, sahip olduğu yetkileri memurluklar meydana getirerek dağıtmak zorunda kalmıştır.[34]

M.Ö. 9. Yüzyılda polislerin birçoğunda Krallık yönetiminin zayıfladığı ve Eupatrid adıyla bilinen soyluların yönetime el koydukları bilinmektedir. Euparidler çoğu zaman doğum esasına göre yönetim sınıfına geçen bireylerden oluşmaktaydı. Önce İonia'da daha sonra da Atina'da Attika kabilesi liderlerinin kral Basileus Kodros'u devirmesiyle yerine gelen Aristokrat düzen, "Areopagus" soylular kuruluna devlet adına yasama ve yargı görevini, "Arkhon"a ise yürütme görevini vermişti.[35] Aristokraside en iyiler bilgiyi, devleti yönetme biçiminde en ideal şekilde kullananlardır.[36]

Fakat tarihsel süreçle birlikte aristokrasi düşüncesi de zamanla değişmiştir. Bunun en önemli sebebi Antik dönem askerleri gibi, bu dönemde at sırtında ordu içerisinde savaşan bir aristokrat anlayışı olmaması, zamanla komutanların kendi güvenlikleri adına uzaktan savaşlara katılması ve olayları gözlemleyerek sonuçlara varmasıydı. Bu "deneyimli" bir yönetici anlayışını ortadan kaldırdığı için aristokrasi kelimesinin kökeni olan "en iyi" kavramını da zedeliyordu.[37] Eski Yunan'da "en iyilerden" oluşan

[33] Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Denetimler*, Beta Yayınları, İstanbul, 1986, s. 44.
[34] Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s. 200.
[35] Mehmet Ali Ağaoğulları, *Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi*, Teori Yayınları, Ankara, 1989, s. 29.
[36] Eyüp Şahin, "*Platon ve Farabi'de Aristokrasi,"* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 51, Sayı 1, 2010, s. 10-20.
[37] Hamit Emrah Beriş, *Siyasetin Yüzleri: Eski Yunan'da Postmodern Döneme Kavramlar ve Süreçler*, Tezkire Yayınları, 2016, s .44.

aristokrat sınıfı, Ortaçağ Avrupası'na soylular sınıfı olarak geçmiş ve zamanla kazanılmayan bir unvan haline gelmiştir.[38]

1.2.3. Tiranlık

Yunanca "tyrannos" kelimesinden gelen tiranlık, Lidya dilinden Yunancaya geçen ve yönetimde tek kişinin despotluğunu ve baskıcı tutumunu içeren bir sistemdir.[39] M.Ö. 6. Yüzyılda Peisistratos (M.Ö. 605?-528/527)'un Atina'da başa geçmesiyle kurulan tiranlık rejimi, halkın başa geçirmesiyle gelen komutanın daha sonra baskı ve zorbalıkla halka isteklerini uyguladığı despot bir sisteme dönüşmüştür. Yunan devleti M.Ö. 7. Yüzyılın ortalarından M.Ö. 6. Yüzyılın ortalarına kadar tiranlar tarafından yönetilmiştir.[40]

Tiranlığın kökeninin, halkın soylu sınıfa karşı verdiği mücadeleden doğduğu bilinmektedir. Kendisi de bir toprak soylusu olan Peisistratos'un tiranlık yönetimi, birçok açıdan yoksullara fayda sağlamıştır. Yönetime karşı çıkan kimi soyluların toprakları tiranlıkla başa gelen Peisistratos tarafından ellerinden alınmış ve topraksız çiftçilere verilmiştir. Ayrıca iş arayan kişilere de iş bulma çabaları başlatılmıştır.[41] Tiranlık, Platon'un eleştirdiği yönetim biçimlerinden biridir.[42]

Platon'a göre tiranlık sisteminde başa geçen tiran, tek başına kalan, zamanla dostu olmayan, fakir halkın yarattığı bir yöneticidir. Fakir halkın bilmeden alıp başa geçirdiği tiran, başlangıçta halka dost görünse de zamanla halka zulüm edecek, ağır vergilerle halkı fakirleştirip kendine bağlayacak ve sonra da yönetime tek başına hâkim olacaktır. Yani demokrasiyle başlayan yönetim biçimi yerini tiranlığa bırakacaktır.[43]

1.2.4. Demokrasi

Demokrasi halk anlamına gelen "demos" ile egemenlik-iktidar anlamına gelen "kratos" kelimelerinin birleşmesinden oluşmuş ve "halkın egemenliği" anlamında

[38] William Doyle, *Fransız Devrimi*, (Çev: Hakan Gür), Dost Kitabevi, İstanbul, 2015, s. 51-52.
[39] Yüksel Taşkın, *Siyaset: Kavramlar – Kurumlar – Süreçler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 34.
[40] Garland, a.g.e., s. 13.
[41] Charles Gates, *Antik Kentler: Antik Yakındoğu Mısır Yunan ve Roma'da Kentsel Yaşamın Arkeolojisi,* (Çev: Barış Cezar), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 50.
[42] Platon, *Devlet*, (Çev: Sebahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992, s. 44.
[43] Platon, a.g.e., s. 250.

kullanıla gelmiştir. Demokrasi'nin bugün de yapılan en yaygın tanımı, halkın kendi kendini yönetmesi şeklindedir.[44]

Eski Yunan'da demokrasi düşüncesine bakıldığı zaman bugünden farklı olarak demokrasinin sadece fakir halkın yönetimde söz sahibi olabilmesi durumunu ifade ettiğini söylemek gerekir. Platon bu durumu şöyle ifade eder:

> *"Bana kalırsa demokrasi, yoksulların zenginleri alt edip onları öldürmeleri, sürgüne yollamaları ve cumhuriyet ve yargıçlık görevlerini kalanlar arasında paylaşmalarıyla doğmaktadır."*[45]

Platon'un sözlerinden de anlaşılacağı üzere demokrasi Antik dönemde sadece belli bir kesime has olarak algılanması yönüyle eleştiriler almış bir kavramdır. Demokrasi'nin ana ilkesi özgürlüktür. Platon, "Devlet "inde özgürlüğü bir içkiye, demokrasiyi savunan yöneticileri ise birer sakiye benzeterek şunları söyler:

> *"Özgürlüğe susamış devletin başındakiler içki sunmasını bilmeyen sakilere dönerlerse, demokrasi alabildiğine özgürlük için sarhoş olur. Halkı yönetenler her yola girmesini beceremez, her istenen özgürlüğü veremez olunca, halk onları suçlandırır."*[46]

Demokrasi ile yönetilen toplumlar, Platon'a göre kendi isteğiyle yaşayan insanların sonunu getireceği bir toplum yapısına sahiptirler. Çünkü demokraside herkes aynı haklara sahiptir ve herkesin hakkını isteme yetkisi vardır. Bu durum, demokratik toplumlarda en küçük bir haksızlıkta kişilerin seslerini yükseltmelerine neden olmakta ve her iki insan da eşit olduğu için sonuçsuz bir kavgaya girişmektir.[47] Demokrasi ile yönetilen toplumlarda tam bir istikrar olmaz. Herkes eşit haklara sahip olduğu için devamlı olarak bir karışıklık ve kargaşa ortamı olur.

---

[44] Arend Lijphart, *Demokrasi Motifleri/Otuz Altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları,* (Çev: Güneş Ayas), İthaki Yayınları, İstanbul, 2009, s. 12.
[45] Northcote Parkinsons, *Siyasal Düşüncenin Evrimi*, (Çev: Mehmet Harmancı), Remzi Kitabevi, Ankara, 1976, s. 176.
[46] Platon, a.g.e., s. 247.
[47] Platon, a.g.e., s. 250.

BÖLÜM 2
TOPLUMSAL TABAKALAŞMA

2.1. Toplumsal Tabakalaşma

Toplumsal tabakalaşma, içerisinde meydana geldiği toplumda çeşitli boyutlarıyla ele alınabilen, çoklu ve karmaşık bir sürecin ürünüdür. Bu süreçte tabakalaşma boyutları; nesnel ve öznel modellerle birlikte ele alınabilir.[48] Tabakalaşmanın nesnel boyutundaki modeller, tabakalaşma sürecini, toplum içerisindeki kutuplaştırıcı öğelere, örneğin; ekonomik durum, statü gibi olgulara dayandırmaktadır. Max Weber'in saygınlık, iktidar ve maddi durum üçlemesi bu alandaki tabakalaşmayı en iyi özetleyecek olguları bir arada toplamaktadır.[49] Tabakalaşmanın nesnel boyutundaki modellere Bierstedt'in " 7 kıstası" örnektir.

- *Servet, sermaye veya gelir*
- *Aile veya akrabalık*
- *Oturma yeri*
- *Oturma süreci*
- *Meslek*
- *Eğitim*
- *Din*[50]

Bierstedt gibi Lasswell de toplumsal tabakalaşmanın nesnel modellerini kendi içerisinde gruplara ayırarak ele almıştır. Lasswell'in tabakalaşma sürecinde etkisinden bahsettiği 5 kıstas bulunmaktadır:

- *Mikro – kültürel özellikler*
- *İktidar İlişkileri*

[48] Raymond Aron, *Sınıf Mücadelesi*, (Çev: Erol Güngör), Dergâh Yayınları, İstanbul, 1992, s. 264.
[49] Philippe Beneton, *Toplumsal Sınıflar,* Yeni Yüzyıl Kitaplığı, İstanbul, 1990, s. 38.
[50] Metin Erol, "*Toplumun Tabakalı ve Olasılıklı Yapısı*," Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 27, Sayı 1, 2003, s. 33.

- *Toplumsal dayanışma*
- *Simgesel değerler*
- *Özellikler – iyelikler*[51]

Lasswell'in 5'li kıstasında maddi ve manevi öğelerin eşit olarak sıralandığı görülmektedir. Fakat Lasswell de Bierstedt'inki gibi her bir öğenin tabakalaşmayı tek başına üstleneceğine inanmamaktadır. Örneğin; Toplum içerisinde birbiriyle aynı kültürü, örf ve âdeti paylaşan (Mikro – kültürel özellikler) ve birbirinden güç alan kişilerin (Toplumsal dayanışma) aynı tabakada sadece bu iki sebepten yığılması mümkün değildir. Üçüncü bir sebep kişilerin maddi durumları (Özellikler – iyelikler) veya bir başka sebep iktidar ilişkileri olabilmektedir.[52] Tabakalaşmada tek başına bir kıstas tabakalaşmaya sebep olabilir. Örneğin, Bir fabrikada çalışan işçilerin hepsinin mavi tulum giydiğini düşünelim. Dışarıdan bakıldığında bu işçilerin aynı tabakadan olduğunu anlamak zor değil. Ancak öznel boyutu da gözden kaçmamalı. Yani bu işçilerin işini seviyor olması ya da para kazanma isteği öznel bir etkendir.[53]

2.1.1. Toplumsal Tabakalaşma Türleri: Kast, Stand, Sınıf

Kast, Portekizce "ırk" anlamına gelmekte ve Hinduizm'de halkın devlet gibi bağlardan ayrılarak kendi içerisinde gruplara ve tabakalara ayrılmasını sağlayan bir sistemdir. Özellikle Hindistan, Sri Lanka, Nepal ve Bali gibi Doğu ülkelerinde görülen bu sistemde halk kendi içerisinde yedi kasta ayrılmaktadır. Ancak bunların içerisinde en belirgin olanları şunlardır;[54]

- *Brahmanlar*
- *Kshatriyalar*
- *Vaishyalar*
- *Shudralar şeklindedir*[55]

[51] Kolektif, *Türkiye'de Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik*, Matbu Yayınları, İstanbul, 2016, s. 52.
[52] Stephen Edgell, *Sınıf*, (Çev: Didem Özyiğit), Dost Yayınları, Ankara, 1998, s. 89.
[53] Antony Giddens, *İleri Toplumların Sınıf Yapısı*, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 55.
[54] Giddens, a.g.e., s. 60.
[55] Korhan Kaya, *Hinduizm*, (Çev: Dost Yayınları), İstanbul, 2001, s. 40.

Kast sisteminin en üst tabakası olan brahmanlar toplumda çok az bir kısmı oluştururlar. Orta tabakadaki kshatriyalar ve vaishyalar toplumda ortalama bir yere ve nüfusa sahiptir. Vaishyalar'ın en altındaki kısımsa shudralar'dır. Toplumun en büyük kesimini oluştururlar. Buna ek olarak birde Paryalar yani dokunulmazlar vardır. Paryalar Köy ve kasaba dışında oturmalıdırlar. Eşek ve köpekten başka hayvana sahip olamazlar, sadece ölülerden kalan elbiseleri giyebilirler, kırık kap dışından kap kullanamazlardı ve Paryaların hiçbir hakkı yoktur.[56]

Kast sisteminde her kastın bir adı bulunmaktadır. Kast sistemi içerisindeki kişiler kendi kastlarında büyük bir dayanışma içerisinde yaşarlar. Birey doğumuyla birlikte bir kasta girer ve ömür boyu bu kastın içerisinde yaşar. Kast sistemindeki kurallar oldukça katı olup bir kasttan diğerine geçiş kesinlikle yoktur. Kast sisteminde ikili ilişkiler oldukça önemlidir. Kastlar arası geçiş olmadığı gibi, kastlar arası evlilik de kesinlikle yasaktır. Kendi kastı içerisinde evlenen bireyin boşanması yasak olduğu gibi, dul kalma durumunda kadınların tekrar evlenmesi de yasaklanmıştır. Kast sisteminin belli kuralları vardır. Mesela kast dışı evlilik yapılamaz, boşanılamaz, dul kalan evlenemez gibi. Kasttan atılan birinin tekrar kabulü belirli cezalardan sonra mümkündü.[57]

Stand; W.H Riehl, M. Weber ve F. Tönnies gibi Alman sosyologların geliştirdikleri bir kavram olan stand, Türkçede zümre, mülk sahipleri şeklinde kullanılır.[58] Stand yani zümre, Avrupa feodalizminde oldukça geçerli olan bir tabakalaşma türüydü. Bottomore, feodalizmdeki bu tabakalaşma içerisinde kişilerin üç temel özelliğinin bulunduğunu söyler:

- *Hukuken tanınmıştırlar,*
- *Geniş bir iş bölümünü temsil ederler,*
- *Siyasal gruplar şeklindedirler.*[59]

Stand'ın önemli özelliği, kast sistemine göre çok daha yumuşak bir yapıda olmasıdır. Stand içerisindeki biri bir başka standdan biriyle evlenebilir ve bir anda serflikten

[56] Kim Knott, *Hinduizm'in ABC'si,* Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 67-68.
[57] Knott, a.g.e., s. 69.
[58] Eyüp Kemerlioğlu, *Toplumsal Tabakalaşma*, Kitabevi Yayınları, İzmir, 1993, s. 30 – 31.
[59] Thomas B. Bottomore, *Toplumbilim*, Der Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 210.

çıkabilirdi.[60] Tabakalaşma sisteminin bir diğer biçimi sınıftır. Toplumda sosyal sınıflara göre dağılım, özellikle feodal yapıdaki zümrenin ortadan kalkmasıyla tezahür etmiştir. Bir toplumda aynı ekonomik, sosyal durumu paylaşan insanları ifade eden sosyal sınıf kavramı, Karl Marks gibi teorisyenler tarafından ekonomik bir ölçütle ele alınmış ve incelenmiştir. Bu incelemelere tabakalaşma kuramları başlığı altında değinilecektir. Sosyologlar sosyal sınıfları ekonomik, siyasi, sosyal ölçütlerle ele alsalar da sosyal sınıflar temelde beş sınıf yapısı içerisinde varlık gösterirler:

- *Üst Sınıf*
- *Birleşmiş Sınıf*
- *Orta Sınıf*
- *İşçi sınıfı*
- *Alt Sınıf*[61]

Üst sınıfı ekonomik zenginliği ve otoritesi olanlar oluşturmaktaydı. Birleşmiş sınıfı ise büyük şirket ve gayrimenkul sahibi kişiler oluşturmuştur. Orta sınıf ise geliri yüksek fakat çalışan kişilerden oluşmuştur. İşçi sınıfı ise kol gücüyle çalışarak hayatını idame ettirmeye çalışırken, alt sınıfta bulunanlar ise toplumda hiçbir mal – mülkü olmayan, yoksul grubu ifade etmektedir.[62]

2.1.2. Sınıf Kavramı ve Sınıflaşma

Her toplum içerisinde bireyler; gerek fiziksel özellikleri, gerek bireysel davranışları, yaşam içerisindeki konumları, ekonomik kazançları gibi birçok durumla birbirlerinden farklılıklar gösterirler. Bu farklılıklar içerisinde bir bireyin diğerine göre konumu, kimi sınıflarda bireyler arası bir ayrımlaşma, kutuplaşma ve benzer bireyler içinse bir yakınlaşma doğurmuştur.[63]

Günümüz Toplumunda da bir "sınıf" çatısı altında olmadan dikkat çeken bu husus, iki ekonomik durumu aynı olan bireyin daha iyi anlaşması veya iki aynı dili konuşan bireylerin daha samimi olması gibi durumları örneklendirir. Geçmişten günümüze

[60] Giddens, a.g.e., s. 61.
[61] Şerif Mardin, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 39.
[62] Kemerlioğlu, a.g.e., s. 22.
[63] Bottomore, a.g.e., s. 12.

toplumların yaşam şekillerinin değişmesi insanlarında yaşam şeklinin değişmesine neden olmuştur. Bu değişimler sınıf kavramını ortaya çıkarmıştır. Sınıf kavramını ele alırsak, T.D.K'nın tanımıyla "Bir toplumda, aynı görevi yapan, aynı yararı sağlayan, aynı şartlarda yaşayan büyük insan grubudur."[64]

Warner ve Parsons, sınıfı, ortak konumları paylaşan insan kitlesi olarak tanımlamaktadır. Buna göre, sınıf tabakalaşma içerisinde kast gibi sert bir yapılanmayı değil, aksine geçişleri olan ve insanların değişken durumlarına göre konum aldıkları grubu ifade eder.[65]

Dennis Wrong, sınıfı iki yönüyle tanımlamaktadır: realist ve nominalist. Realist sınıf, bireylerin diğer bireylerle ilişki içerisinde olduğu bir gruplaşmadır. Nominalist sınıf ise bireyin özellikleriyle, ekonomik durumu, eğitim durumu vb. özelliklerle konumlandırıldığı bir alandır.[66]

Kerbo, sınıf üzerine yaptığı araştırmada benzer konumdaki bireylerin bir sınıf oluşturduğunu görmüş; bu sınıf sisteminin oluşum süreci üzerinde durulması gereken soruları şu şekilde sıralamıştır:

- *Sınıfları ayırmak için en önemli kriter nedir?*
- *Var olan sınıf bölümlerinin sayısı nedir?*
- *Eğer kendileri için anlamlı ise hangi bireyler bu bölümlemeyi kendi kendilerine tanımlamalıdır?*
- *Endüstriyel toplumlarda sınıf bölümlendirmesinin olup olmadığı?*[67]

Her toplum kendi iç dinamiğine, ananevi geleneklerine, üretim sistemleri ve bu sistemler arasındaki ilişkilere bağlı olarak bir sınıf ayrımında bulunabilir. Örneğin; Amerika'da beyaz yakalılar zihin gücüyle bir yerlere gelebilmiş ekonomik durumu iyi insanlardan oluşurken, mavi yakalılarsa ücretli çalışan kesimi ifade etmekteydi.[68]

---

[64] Mübeccel Kıray, *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 33.
[65] Sibel Kalaycıoğlu, *Sosyolojiye Giriş: Toplumsal Tabakalaşma,* Martı Kitap ve Yayınevi, Ankara, 2002, s. 50.
[66] Doğu Ergil, *Toplum ve İnsan*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1994, s. 41.
[67] Özer Ozankaya, *Toplumbilime Giriş*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1979, s. 57.
[68] Şebnem Arıkboğa, *Entelektüel Sermaye*, Derin Yayınları, Yayın No:30, İstanbul, 2003, s. 10.

2.1.3. Tabakalaşma Kuramları: Marks ve Weber

Marks'ın tabakalaşma kuramı, "çatışmacı kuram" şeklinde de bilinmektedir. Kapitalizm ve onun gelişim aşamalarından beslenen bu kuram, toplumsal sistemlerin temelinde "çatışma" olduğunu ve değişimin kaçınılmaz bir son olduğunu söylemektedir. Marks'a göre, sınıf ilişkileri temelde toplumun değişmesine sebep olan şeydir. Kendall, Marks'ın tabakalaşma kuramının temelinde şu temel kabullerin olduğunu söyler:

- *Tabakalaşma evrensel olabilir fakat ne kaçınılmaz nede gereklidir.*
- *Güçlü gruplar tabakalaşma sistemini kendi yararlarına şekillendirirler.*
- *Tabakalaşmanın kaynağı grup çatışması ve rekabetidir.*
- *Tabakalaşma egemen sınıfların değerlerini yansıtır.*
- *İş ve ödül haksız bir şekilde dağıtılır.*
- *Tabakalaşma toplum ve üyelerinin görevlerini yerine getirmelerine engel olur.*[69]

Marksizm akımının kurucusu olan Karl Marks, emeğin sömürüsüne karşı çıkar ve Karl Marks, emeği şu şekilde tanımlar:

> *"Emek öncelikle insan ile doğa arasında gerçekleşen bir edimdir. İnsanın kendisi, bu edimde, doğa karşısında özgül bir doğal güç rolü oynar. Maddeleri yaşamı için yararlı bir biçime sokarak özümsemek amacıyla, zekâsını ve gücünü harekete geçirir. İnsan bu hareketiyle dış doğa üzerinde etkide bulunur."*[70]

Marks'ın sınıf ilişkilerinin ilham kaynağı sekiz temel unsurdan oluşmaktadır. Bu unsurlar ve açıklamaları aşağıda verilmiştir:[71]

---

[69] Ahmet Zeki Ünal, *Toplumda Tabakalaşma ve Hareketlilik Olgular - Kavramlar – Kuramlar,* Birleşik Basın Yayın, İstanbul, 2011, s. 40.

[70] Philippe Zarifian, *Hellen Hirata, Eleştirel Feminizm Sözlüğü*, (Çev: Gülnur Acar Savran), Kanat Kitap, İstanbul, 2003, s. 48.

[71] Eric Fromm, *Marks'ın İnsan Anlayışı*, (Çev: Kaan H. Ökten), Say Yayınları, İstanbul, 2015, s. 40 – 51.

- *Yabancılaşma*
- *İş Bölümü*
- *Ailenin Kökeni*
- *Yanlış Bilinç*
- *Burjuvalar ve Proleterler*
- *Ücretli Emek*
- *Ekonomik Koşullar – İdeoloji*
- *Sınıf Bilinci*

Marks, bir sınıfın ancak kendi sınıf bilincine sahip olduğu zaman var olabileceğini dile getirir. Sınıf bilinci, aynı zamanda egemen ideolojiye de düşmanlık içermektedir.[72]

Marks'a göre kapitalist toplumlarda temelde iki sınıf bulunmaktadır. Bunlar; kapitalistler ve proleterya'dır. Kapitalistler yani burjuvalar, toplumda üretim araçlarına sahip olan zengin kesimi temsil etmektedir. İşçiler diğer bir adıyla "proleterya" ise emeğini ücretle satan kesimdir.[73]

Marks'ın sınıf sisteminde iki sınıfın sömürüye dayanan bir ilişkisi bulunmaktadır. Kapitalist yani parayı elinde bulunduran sınıf, işçi sınıfının emeğini sömürmekte ve sadece geçim sağlayabileceği bir ücretle bu sınıfı kendisine köle olarak bağlamaktadır. Bu durum da iki sınıf arasında çatışmaya ve işçi sınıfının temelde kapitalistlerden nefret etmesine sebep olmaktadır.[74]

Marksizm akımı, kapitalist sistemin tamamen çözülmesi odaklı olarak ortaya çıkarılan ve metinlerden öteye giden bir akımdır. Marks, 18. Yüzyılla birlikte bu akımı geliştirmiştir ve akımın temelinde bir ihtilal düşüncesi yatmaktadır. Marks, topluma bakmış ve işçi sınıfının içerisinde olduğu durumu görmüş, emeğin sömürüsü ve sadece

[72] Karl Marks, Freiedrich Engels, *Komünist Manifesto,* Yar Yayınları, İstanbul, 2016, s. 30.
[73] Karl Marks, Freiedrich Engels, a.g.e., s. 58.
[74] Karl Marks, Freiedrich Engels, a.g.e., s. 55.

emek üzerinden patronların kazanması durumunun değişebilmesi adına bir İhtilal olması gerektiğini savunmuştur.[75]

Marks'a göre toplumda her şey bir diyalektik içerisinde karşıtıyla bulunmaktadır. O halde "düzen" dediğimiz kavram, aynı zamanda da içerisinde düzensizliği barındırmaktadır. Bu düzen içerisinde gücü elinde bulunduranlar ile gücü elinde bulundurmayanların bir çatışması vardır. Güçten kasıtta ekonomik düzen içerisinde parası olan ve olmayandır. Marks, bu çatışmanın devamlı sürüp gideceğini söyler. Çünkü gücü olan kişi bu gücü kaptırmamaya çalışacak, olmayan kişi ise bu gücü kazanmaya çalışacaktır. Marks, bu çatışma içerisinde iki sınıftan bahseder: Burjuva ve proleterya sınıfı. Burjuva elinde ekonomik gücü bulunduran sınıftır. Proleterya ise emeğini satan ve geçimini bu şekilde sağlayan işçi sınıfıdır. Bu iki sınıfın mücadelesi daima sürecektir.[76]

Marksizm'de bir ihtilal düşüncesi bulunmaktaydı. İhtilal olması durumunda kişinin ekonomik özgürlüğünü kazanacağı ve düzenin değişeceği söyleniyordu. Toplumsal tabakalaşma kuramlarında değineceğimiz bir başka isim Weber'dir. 19. Ve 20. Yüzyılın kesiştiği bir dönemde yaşayan Weber, Marks'a göre ekonominin ve bireyler arası ilişkilerin sınıf ilişkilerine ve tabakalaşmaya ne şekilde etki ettiğini de açıkça gözlemlemiştir. Çünkü 19. Yüzyıldan itibaren bireyler arası ilişkilerde güç, statü ve servet kavramları ön plana çıkmaya başlamıştır. Weber'in tabakalaşma sistemi de bu üç olgu üzerine yoğunlaşmıştır. Weber, güç, servet ve statü alanında kişilerin şu şekilde ayrıştığını tespit etmiştir:

- *Güç Kategorisi*: Bürokraside yüksek güç sahipleri (isteklerini yaptırabilenler) ve otoritesi düşük olanlar (başkalarının isteklerini yerine getirmek zorunda olanlar)

- *Servet Kategorisi*: 1. Grup (rantiyeciler, müteşebbisler), 2.grup (orta sınıf, vasıflı işçi), 3.sınıf (yarı vasıflı işçi, vasıfsız işçi)

[75] Enver Özkalp, *Sosyolojiye Giriş*, Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, Eskişehir, 1995, s. 36.
[76] Özkalp, a.g.e., s. 53.

- *Statü Kategorisi*: Yüksek sosyal statü (çok saygı ve hürmet görenler) ve düşük sosyal statü (az saygı görenler)[77]

Öncelikle Weber'in "güç kategorisine" bakıldığında buradaki kişilerin bürokraside çalışan ve isteklerini kabul ettirmede zorlanmayan kişilerle, maaşlı olarak çalışan kitle olmak üzere ikiye ayrıldığı görülür. Bu sınıflandırma aynı zamanda Marks'ın sosyal sınıfları Proleterya ve kapitalistler olarak ikiye ayırmasına da benzemektedir. Burada Weber'in bürokraside çalışan ve otorite sahibi olan kişilerinin yerine Marks'ın kapitalistleri; Weber'in otoritesi düşük olan kişilerinin yerine de Marks'ın proleteryası denk düşmektedir.[78]

Servet kategorisine bakıldığında ise tabakalaşmanın üç şekilde ele alındığı görülür. Weber 1. gruba rantiyecileri yani getirimcileri ve müteşebbisleri yerleştirmektedir. Müteşebbisler zengin bankacıların ve finansçıların içerisinde bulunduğu bir gruptur. Rantiyeciler ise zengin kişilerden geçinen bir gruptur. Weber her iki grubu da eşit şartlarda gördüğü için statüde en üst basamağa yerleştirmiştir. Weber'in 2. grubunda orta sınıftakiler ve vasıflı işçiler bulunmaktadır. Vasıflı işçilerden kasıt; ofis ortamında çalışan kişiler ve memurlardır. 3. grupta ise servet bakımından en aşağıda olan kişiler yani yarı vasıflı ve vasıfsız çalışanlar bulunmaktadır.[79]

Weber, statü kategorisindeki kişileri ise, yüksek sosyal statüdekiler ve düşük sosyal statüdekiler olmak üzere ikiye ayırır. Weber'in tablosunda insanların sıralanması anlamında bir simetri bulunmamaktadır. Örneğin; bir birey servet bakımından en üst tabakada iken güç ve statü bakımından daha alt kademede olabilmektedir. Marks ve Weber dışında tabakalaşma kuramları içerisinde fonksiyonalist kuram ve sentezci kuram da bulunmaktadır.

Fonksiyonalist kuram; Kingsley Davis ve Wilbert Moore tarafından geliştirilmiştir. Bu kuramda tabakalaşma olumlu bir olgu olarak görülür ve desteklenir. Sınıfsız toplum olmadığını ve her toplum içerisinde sınıfların toplumun işleyişine katkı sağladığını düşünen Davis ve Moore'un tabakalaşma kuramının kısaca genel özellikleri şu şekildedir: Tabakalaşma evrensel, gerekli ve kaçınılmazdır.

[77] Max Weber, *Bürokrasi ve Otorite*, (Çev: Bahadır Akın), Adres Yayınları, Ankara, 2013, s. 55 – 56.
[78] Lütfi Sunar*, Max ve Weber'de Doğu Toplumları,* Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 67.
[79] Karl Marks, Freiedrich Engels, a.g.e., s. 30 – 40.

Tabakalaşma, toplumsal yapıyı oluşturan bütün statülerin yerine getirdiği ihtiyaçlardan doğar. Tabakalaşma genellikle bir toplumda hâkim değerleri yansıtır. Tabakalaşma toplumun ve üyelerinin görevlerini en uygun şekilde kolaylaştırır.[80]

Fonksiyonalistler'e göre toplumdaki ekonomik iş döngüsü ve herkesin belli önem derecesinde bir mesleğe sahip olması durumu bireyler arasındaki sınıflaşmayı başlatmıştır. Yetenekli ve çalışkan bireyler bu sınıflaşmada haklarıyla en üst tabakaya yerleşmişlerdir. Görüldüğü üzere fonksiyonalistlerin tabakalaşma kuramı Marks ve Weber'in kuramından oldukça farklıdır. Özellikle Marks'ın kuramının aksine fonksiyonalistler tabakalaşmaya oldukça olumlu şekilde bakmışlardır.[81]

Sentezci kuram ise Lenski tarafından ortaya konulmuş; Marks ve Fonksiyonalistlerin görüşlerinden eşit şekillerde etkilenilerek oluşturulmuş bir kuramdır. Bu kurama göre, toplumsal tabakalaşma olgusu toplumun ihtiyaçlarından şekillenen bir olgudur; fakat zorunlu olarak gerçekleşmek zorunda değildir.[82]

2.2. Köle Kavramı ve Tanımı

Köle, terim anlamıyla bir başkası altında çalışan, başkasının malı-mülkü olan ve özgürlüğü kısıtlanmış kimse anlamına gelmektedir. Köle kelimesi, Türkçeye "kul"dan geçmiş ve Arapçadaki manasıyla "halayık", "odalık", "esir" gibi biçimlerde de kullanılan bir kelime olmuştur.

Kelime manası ile başkasının boyunduruğu altına giren kişi olan köle, aynı zamanda mülkiyet anlamında da bir başkasının mülkü olan veyahut mülki borcundan ötürü bir başkasına beden işçiliği yapan, hukuksal açıdan köle konumuna düşen kişidir. Westerman, köleliği şu şekilde açıklamaktadır:

> *"Bütün köle sistemleri, toplumsal yapının temel fikirleri olarak derinlemesine yerleşmiş, birkaç benzerliğin dışında aynı çekirdek oluşumu içinde gelişen bir bütünselliktir. Bu temel fikirler arasında*

[80] Ünal, a.g.e., s. 51.
[81] Selime Güzelsarı, *Sınıf ve Gelecek: Sosyal Sınıfa Yöneltilen Eleştiriler İçinde: Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik,* Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2011, s. 81.
[82] Güzelsarı, a.g.e., s. 88.

kuşkusuz, kölelerin azatlama sistemi de sayılmalıdır. Çünkü bu sistem, köleleri, kendilerini özgür hale getiren toplumları kaynaştırmıştır."[83]

Westerman'ın deyimiyle kölelik durumu, bir kölenin özgür olabilmesi tamamen efendisine bağlıdır. Kölelik özellikle ilk ve ortaçağda önemli bir ekonomik geçim kaynağı olarak bilinmektedir. Borcu olan kişilerin borç köleliği yapması, savaşta alınan esirlerin ülke içerisine getirilerek satılması, cariyelerin (Arap Coğrafyası için geçerlidir) ev işlerinde yardımcı olarak kullanılması gibi, birçok anlamda kölelik bir ekonomik geçim kaynağıdır. Özellikle Balkan toplumlarında ilk ve Ortaçağda yaygın olan kölelik ve köle pazarları, kölelerin bir başka isimle, "slav" olarak çağırılmasına neden olmuştur.[84]

İngilizcede "slavery" olarak geçen kölelik sistemi, başlangıcı tam olarak bilinmemekle birlikte, tahminen yerleşik hayata geçişle birlikte başlayan bir sistemdir. Yerleşik yaşamda tarımın ve hayvancılığın kas gücüyle yapılması sebebi ile köleler ortaya çıkmış ve tarım işlerinde kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle maddi gücü elinde bulunduran sınıf için kadın ve erkek köleler önemli bir güç sembolü konumundaydı. Erkek köleler dışarıya ait tüm işleri yapıyor, ağırlık taşıyor, tarlayı ekip biçiyor ve mahsulü topluyordu. Kadın köleden ise ev işlerinde ve cinsel tatminde faydalanılıyordu.[85]

Köleliğin ilk çağdaki önemini anlamak adına özellikle geleneksel toplum yapısına göz atmak gerekecektir.[86] Levy, geleneksel toplumun özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır:

- Geleneklerin egemen olduğu toplum,
- İnsan ilişkilerinin duygusal, toplumsal özel standartlara yönelmiş, başka kişileri kendilerine atfedilen özelliklere göre değerlendiren ve yaygın ilgilere yönelen toplum,

---

[83] Özcan Çelebican, *"Roma Egemenliği, Yurttaşlık ve Kölelik*", A.Ü.H.F.Dergisi, C.43, s. 1– 4, Ankara, 1993, s. 309.
[84] Hasan Malay, *Çağlar Boyu Kölelik,* Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2010, s. 10.
[85] Alexis De Tocqueville, *Sömürge ve Kölelik*, (Çev: Burak M. Nuri Gücin, Hasan Turunçkapı), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2016, s. 66.
[86] Tocqueville, a.g.e., s. 69.

- Emek yoğun üretimin egemen olduğu toplum,
- Örgütlerin ihtisaslaşmadığı, karşılıklı bağımlılıkların bulunmadığı, insan ilişkilerinde geleneklerin, özel ilkelerin, fonksiyonel yaygınlığın hâkim olduğu, merkezileşme eğilimlerinin görülmediği, pazar ve para ekonomisinin ve bürokrasinin gelişmediği, ailenin ve birinci grup ilişkilerin egemen olduğu, nüfusun çoğunun köylerde yaşadığı tarım toplumu,
- Endüstrileşme ve kentleşmenin görülmediği toplum şeklindedir.

Temel geçim kaynağı toprak olan geleneksel toplumlarda kol gücüne duyulan ihtiyacın önemli olması sebebiyle toplumda erkek egemenliği hâkimdi. Evin parasını getiren, ev geçindiren ve ailesine bakan kişi olması sebebiyle erkeğin gücü kadına oranla çok daha fazlaydı. Fakat kadın da aile içerisinde önemli görevler üstlenmekteydi. Kadın aile içerisinde örgütlenmeyi sağlayan, çocuklar ile baba arasında bir köprü vazifesi gören kişiydi. Bununla birlikte çocuk doğurmakla kadın, aile içerisinde kutsal bir yere yerleştirilir ve saygı duyulan biri olurdu. Arap yarımadasındaki cariye kültürünü de ele alırsak; erkek özellikle kadın köleden ev işleri için ve çocuk doğurması için faydalanmaktaydı.[87]

Köleliğin yaygın hale gelmesi, toplumdaki güç dengelerinin değişmesiyle, varlıklı bir sınıfın yanında maddi durumu daha düşük bir sınıfın oluşmasıyla başlamıştır. Bu nedenle köleliğin iki boyutu olmaktadır. Birincisi; ekonomik geçim kaynağı olarak kölelik, ikincisi ise gizli köleliktir. Gizli kölelik, efendi ile çırak arasındaki ilişkiden doğan, söze dökülmeyen; fakat varlığı hissedilen köleliktir. Aristotales'in şu sözü bu durumu ayrıntılı şekilde açıklamaktadır:

"Mekik, kendiliğinden havada uçup dokuma işi yapmadıkça, ustanın kalfaya, efendinin köleye ihtiyacı vardır."[88]

Aristotales'in bu sözünden de, bir işin kendiliğinden olması mümkün olmadığına göre kölelik her zaman var olan ve var olacak bir olgudur diyebiliriz.

[87] Hasan Tahsin Fendoğlu, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Kölelik ve Cariyelik,* Beyan Yayınları, İstanbul, 1996, s. 25.
[88] Cengiz Çağla, *Merak Edenler İçin Demokrasi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2015, s. 29.

2.2.1. Dini Öğretilerde Kölelik

Kölelik sosyal bir olgu olmanın yanı sıra dinlerde de kendisine yer bulan bir olgudur. Dinler kölelere nasıl davranılması gerektiği konusunda bilgi vermişlerdir. Tevrat'ta özellikle, köleliğin toplum içerisindeki yaygınlığına vurgu yapılmaktadır. On emir[89] içerisinde kölelikle ilgili şu ifadeler geçmektedir:

> *"Ben Yahova! Seni köle bulunduğun yerden Mısır topraklarından çıkaran Tanrınım. Artık gözünde hiçbir şey kalmasın", Ve Mısır'da köle olduğunu hatırlayacaksın."*[90]

Yahudilikte köleler için "bd" fiilinden türeyen "eved" kelimesi kullanılırdı.[91] Yahudilikte bir kişinin köle olabilmesi, köle durumuna düşmesi durumu iki sebeple oluşmaktadır. Bunlardan ilki savaş, ikincisi ise borç durumudur. Eğer ki bir savaş ortamı olmuşsa, savaşı kazanan taraf, kaybeden tarafın mağlubiyetiyle birlikte onu köle olarak alabilmektedir. Aynı şekilde Eski Yunan'da olduğu gibi bir "borç köleliği", Yahudi Toplumunda da geçerlidir. Kişi var olan borcuna karşılık bedenini köle olarak sunabilmektedir.[92]

Yahudilikte köleliğe bakışta bir kölenin Yahudi olup olmaması durumu oldukça etkilidir. Kölenin bir mal olarak görüldüğü toplumda, köle Yahudi olma durumunda yedi sene sonra azat edilirken, başka bir dinden veya milletten olma durumunda ömür boyu köle olarak kalmaktaydı.[93]

Ancak kefalet bedeli ödenirse bu köle hür kalma hakkı elde edebilirdi. Tevrat, kölelik kurumunu sadece anlatan değil, aynı zamanda bu kurum içerisindeki kuralları da hatırlatan, kölelerin sahip olduğu haklar hakkında bilgi veren bir kutsal kitaptı. Tevrat'a göre toplum içerisinde yaygın olan kölelik olağan bir durumdu. Fakat her kölenin kendi durumuna uygun olarak hakları bulunmaktaydı. Örneğin; efendisine yedi sene hizmet eden bir kölenin azat edilmesi gerekliydi:

---

[89] Yahudiliğin temel ilkelerini oluşturan kurallardır. (On Emir hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.*Yaşayan Dünya Dinleri,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Tarihi, 2007, s. 211.)
[90] Tesniye, Bap. 16/13-14.
[91] Afzalur Rahman, *Sîret Ansiklopedisi*, (Çev: Komisyon), İstanbul, 1996, s. 20.
[92] Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İz Yayınları, İstanbul, 1974, s. 24.
[93] Ahmet Şefik Bey, *El-Rıkku Fi'l-İslâm*, İstanbul, 1314, s. 16 – 17.

"*Fakat yedinci gün Allah'a adanmıştır; sen ve oğlun ve kızın, kölen ve cariyen ve hayvanların ve kapılarında olan garibin hiçbir iş yapmayacaksın."*[94]

Tevrat kölelerin kendi içerisinde edindiği haklar içerisinde yaşama hakkına ve beden hakkına oldukça önem vermektedir. Bu nedenle efendinin köleye vurmasını, onun bedenine zarar vermesini kesinlikle yasaklamaktadır. Böyle davranan bir efendinin ceza alacağını bildirmektedir:

> *"Eğer bir adam kölesine yahut cariyesine değnekle vurur ve onun eli altında ölürse, mutlaka cezalandırılacaktır. Ancak bir Yahudi iki gün yaşarsa cezalandırılmayacaktır, çünkü o kendi malıdır. Ve eğer bir adam kölesinin gözüne yahut cariyesinin gözüne vurur ve onu sakat ederse gözü yerine hür olarak salıverilecektir."*[95]

Efendi, eğer bir suç işlemişse köleyi cezalandırabilirdi, fakat köleyi dövmesi yasaktı, eğer köle dövülürken sakatlanırsa, o halde hür sayılırdı.[96]

Yahudiliğin temelini oluşturan On Emir'de, komşunun evine tamah etmeyeceksin; komşunun eşine, kölesine, cariyesine göz dikmeyeceksin ifadesi yine kölelerin korunduğuna kanıt olmaktadır.[97]

Hristiyanlığın kutsal kitabı olan İncil, köleliğe Tevrat'dan çok farklı bakmamıştır. Tüm insanların kardeş olduğu hükmünü tekrarlamasına karşın, İncil de kölelik kurumunun varlığını kabul etmiş, fakat olması gereken yanıyla kölelikle ilgili kurallar da koymuştur. İncil, kişilerin kendi sahibi gibi gören kölelikten kaçınılmasını, sevgi ile birilerini hizmetinde çalıştırmayı kölelik olarak görmüştür. Bu durum ayette şu şekilde geçmektedir:

> *"Mesih bizi hürriyet için azat etti; imdi sabit durun ve tekrar kulluk boyunduruğuna tutunmayın. Çünkü ey kardeşler, siz hürriyet için*

---

[94] Çıkış, Bap. 20/10-11.
[95] Çıkış, Bap. 21/20-21, 26-27.
[96] Çıkış 21/26.
[97] *Yaşayan Dünya Dinleri,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları:680, İlmi Esereler Serisi:117, Ankara, 2007, s. 212.

çağrıldınız, ancak hürriyet bedene bir fırsat olmasın, fakat birbirinize sevgi ile hizmet ediniz."[98]

İncil'de köleliğin varlığı her şeyden evvel Hz. İsa üzerinden kabul edilmiş bir durumdur. Aziz Pavlus,[99] yazdığı bir mektupta Efes halkına Hz. İsa'ya itaat etmelerini efendilerine de uygulamalarını emrettiği görülür:

" Hz. İsa'ya itaat ettiğiniz gibi efendilerinize de itaat edin."[100]

Hristiyanlığın köleliğe karşı olan ahlaki tavrı, temelde Museviliğin veya İslam'ın tavrından farklı değildir. Bu sadece Tanrı'nın karar verebileceği bir kadere boyun eğilmesi tavsiyesiyle birlikte, insan kişiliğinin aşağılanmasını hoş karşılamayan ilkesel bir tutum olarak açıklanabilir. Kitab-ı Mukaddes'in Tesniye bölümünde İbrani bir kölenin eğer kendisi efendisinin hizmetinde kalmak arzusunu ifade etmiyorsa yedi yıllık bağlılıktan sonra salıverilmesi tavsiye edilir. İnciller ise defalarca kölelere iyi davranılması gerektiğini tekrarlar.

İslamiyet'te kölelik kutsal kitap Kuran ve toplum durumu ışığında anlatılmaya çalışılacaktır. Kuran-ı Kerim'de köle, hürriyeti elinden alınan, maddi anlamda yoksul olan ve başkasının mahiyeti altında bulunan kişi olarak tanımlanmıştır.[101]

Kuran-ı Kerim'de köle anlamına gelen ve Arapça kökenli "abd" kelimesinden türeyen "abid, ubud, ibdan" vb. birçok kelime köle mahiyetinde kullanılmıştır. "Abd" kelimesinin bu anlamda mahiyeti önemlidir. Çünkü "ibadet" kelimesi de bu kökten gelmektedir. O halde, şu sonuç çıkarılabilir ki, ibadet eden kişiler yani kullar da birer köle mahiyetindedir.[102] "*Ve Allah'a kul olun. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ve ana-babaya, akrabaya, yetimlere, miskinlere, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşa (eşlere), yolda kalmışa ve elinizin altında sahip olduklarınıza (köleye,*

[98] Galatyalılara, 5/1,13.
[99] Hristiyanlığın ilk önemli teoloğu ve şekillendiricisi olan Pavlus, yaklaşık olarak M.S. 10.yıllarda buğünkü Tarsus'da dünyaya gelmiştir. Aslen Roma vatandaşıdır ve Yahudidir. (Ayrıntılı bilgi için bkz: *Yaşayan Dünya Dinleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 680, İlmi Eseler Serisi:117, Ankara, 2007, s. 87.)
[100] Kitâb-ı Mukaddes, *Pavlus'tan Efeslilere Mektup* 6/5-9.
[101] Ahmet Şefik Bey, a.g.e., s. 27.
[102] Servet Armağan, *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, İlmi Eserler, Ankara, 1987, s. 40.

cariyeye, işçilere) ihsanla davranın. Muhakkak ki Allah, kibirli olan ve övünen kimseleri sevmez."[103]

Kuran-ı Kerim'de köleler ile ilgili yer alan ayetlerde devamlı olarak onların azat edilmesi, hürriyetine kavuşturulması gerektiği zikredilir. Özellikle Nisa, Bakara ve Neml Surelerinde yeryüzünün tek bir ümmetten oluştuğu ve insanların eşit olduğu söylenerek, kölelerin azat edilmesi gerektiği tekrarlanır.[104]

> "*Yanlışlıkla olması dışında bir müminin bir mümini öldürmeye hakkı olamaz. Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin, mümin bir köle azat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir. Meğerki ölünün ailesi o diyeti bağışlamış ola. (Bu takdirde diyet vermez). Eğer öldürülen mümin olduğu halde, size düşman olan bir toplumdan ise mümin bir köle azat etmek lâzımdır. Eğer kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir toplumdan ise ailesine teslim edilecek bir diyet ve bir mümin köleyi azat etmek gerekir.*"[105]

> *"İçinizde eşlerine zıhar yapanlar –annelerine benzeterek haram sayanlar bilsinler ki… Eşlerini zıhar yoluyla boşamak isteyip sonra sözlerinden dönenlerin ailesiyle temas etmeden bir köle azat etmeleri (fe tahrir-ü rakabe) gerekir…"*[106]

İslamiyet ile birlikte köle ticareti azalsa da, her ne kadar insanların eşit olduğu, aynı yeryüzü içerisinde hiçbir insanın birbirinden üstünlüğü olmadığı vurgulansa da Arap yarımadasında özellikle Cahiliye döneminde kölelik ile ilgili durum ve olaylara çok sıkça rastlanmıştır.[107]

İslam'da köleliğin yegâne sebebi olarak görülen savaş hali de kölelik gibi üç koşulda kabul görmüştür. Bunlar; savunma hali, andın bozulması ve İslam lehine çalışması hali, devletin egemenliği için fitneyi bastırma halidir. Bir esirin köle olarak kabul edilebilmesi için bu şekildeki sebeple gerçekleşen savaşta edinilmesi gereklidir. Farklı

---

[103] Nisa suresi, 4:36.ayet.
[104] Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda Kölelik-Cariyelik Müessesesi ve Osmanlıda Harem*, Osmanlı Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 75.
[105] Nisa suresi, 4:92. Ayet.
[106] Kurân, *Mücâdele* 58/3.
[107] Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, Bilmen Basın ve Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 99.

bir durumda cihat veya kan dökme gibi anlamlarda yapılan bir savaşta elde edilen esirlerin köleleştirilmesi kesinlikle yasaktır.[108] Kuran-ı Kerim'de kadın köleler için "cariye" sıfatı kullanılmaktadır. Cariyeler, yanında yaşadıkları ailenin gözetimi altında oldukları için Kuran kesin bir dille cariyelerin fuhşa zorlanmaması gerektiğini ifade etmektedir.[109]

Nur Suresinin 33. Ayetinde bu durum şu şekilde ifade edilmiştir:

"Dünya hayatının geçici menfaatlerini elde edeceksiniz diye namuslu kalmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın."[110]

İslamiyet'te kölelik savaş neticesinde elde ediliyorsa caiz bulunmuştur. Muhammed Suresinin 47. Ayeti bu durumu örneklendirmektedir:

> *"İnkâr edenlerle savaştığınız zaman (onların) boyunlarını vurun (öldürün); onlara iyice vurup sindirdiğiniz, ordularının yarasını derinleştirdiğiniz, iyice yendiğiniz zaman (kalanlarını) sıkı sıkı bağlayın (esir edin). Savaştan sonra karşılıksız veya fidye olarak salıverin."*[111]

Kuran'da savaş sonrası elde edilen esirlerin köleleştirilmesi hususunda birçok ayet bulunmaktadır. Fakat bu ayetler çerçevesinde kölelere asla eziyet edilmemesi, yara verilmemesi ve öldürülmemesi de tembihlenmiştir. En-Nisa Suresinin 4. Ayetinde insanların iyilik etmesi gereken kişiler sayılırken anne, baba ve akrabalarla birlikte köleler de zikredilmektedir.[112] İslamiyet'te bir Müslüman'ın yanında ve mülkiyetinde olan köle ve cariyenin inanç özgürlüğü bile vardır.[113]

2.2.2. Geçmişten Günümüze Kölelik Kurumu

Sosyal bir varlık olan insanın tarihi çerçevedeki yaşamına bakıldığında; çeşitli ihtiyaçlarından, hayat şartlarından veya toplumun getirdiği sınıfsal düzenden ötürü kendi varlığını bir başka insanın hizmetine sokarak onun her türlü hizmetini yerine

---

[108] Ali Abdul Vahid Vafi, *İslamiyet'e Göre Kölelik*, (Çev: Kemal Işık), Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 9, Ankara, 1962, s. 44.
[109] Mustafa Aydın, *İslâm Toplumunun Değişme Dinamikleri*, Pınar Yayınları, İstanbul, 1991, s. 28.
[110] Nur Suresi 24/33.
[111] Muhammed Suresi, 47. Ayet.
[112] En-Nisa Suresi 4.ayet.
[113] Davis David Brion, *The Problem Of Slavery İn Western Culture*, Cornell University Press, Newyork,1970, s. 53.

getirmesi durumu ortaya çıkmıştır. Kölelik müessesesi, insanın varlık gösterdiği andan itibaren var olmaya başlamış ve bu varlığın (köle) kayıt altına alındığı dönemlerden itibaren sosyal düzen içerisinde oluşturulmuş bir yapılanmadır.

Köleliğe ait en eski kayıtlar; Sümer, Akkad, Eski Mısır ve Eski Yunan gibi toplumlarda tutulmuştur. Bu kayıtlı belgelerden elde edilen bilgiler, köleliğin tarihini M.Ö. 4.000. yılların başlarına değin götürmektedir. M.Ö. 4.000 yıllarının öncelikle Sümerlerde görülen köle edinme tamamen "emek işçiliği" üzerine kurulu idi. Sümerler ve Akkadlar elde ettikleri köleleri sulama düzenlerinin yapımında ve soyluların hizmetinde kullanıyorlardı.[114] Eski Mısır'da da kölelik M.Ö. 4.000'li yıllarda başlamıştır. Elleri arkalarında bağlı olan küçük esir heykelleri bu durumu kanıtlamaktadır. Eski Mısır'da köleliğin üç tip kaynağı vardı:

- Savaş esirleri
- Köleleştirilen borçlular
- Esir ticareti yoluyla Mısır'a getirilen köleler

Savaş esirleri; Mısır kralları ve ordularının savaşlarda elde ederek ülkelerine getirdikleri esirlerden oluşmaktaydı. Bu esirler genellikle Habeşistan, Lidya (M.Ö. 687-546), Suriye ve Filistin'den getirilmekteydi. Köleleştirilen borçlular, tıpkı Eski Yunan'da olduğu gibi, yerli halktan borçlarını ödeyemeyen kişilerden oluşmaktaydı. Bunların dışında bir de esir ticareti yoluyla getirilen esirler vardı ki, bunlar köle pazarlarında fiyatı belirlenerek satılmaktaydılar.

Anadolu'da Kızılırmak havzasında yerleşim gösteren Hititlerde de köleliğe ait izler bulunmaktadır. Ev hizmetinde kullanılanlar, Hitit metinlerinde Sümerce bir kelime olan Namra ile ifade edilirdi ve Hititçesi Arnuwala olan "savaş tutsakları=sürgünler" ile sağlanmaktadır. Bu insanlar Hititlerin fethettikleri topraklardan sürüp Anadolu içlerine getirdikleri canlı ganimetlerdir. Namraları birer "devlet kölesi" olarak tanımlayan Ahmet Ünal, tıpkı Eski Roma'daki büyük çiftliklerde (latifundium) kölelerin karın tokluğuna çalıştırıldığı gibi, savaşlarda işgal edilen düşman ülkelerinden getirilen on binlerce sürgün erkeğin Hitit ülkesindeki çiftliklere

[114] Biestry, a.g.e., s. 101.

dağıtıldığını ifade eder.[115] Özellikle zanaatçı ve çoban halktan kişilerin köle olduğu Hititlerde kölelik oldukça ağır şartlara sahipti. Köleler alınıp satılabiliyor, bir suç işlediklerinde dövülebiliyor, hatta öldürülebiliyordu.[116]

Fakat kölelerin hür kimselerle evlenmesi yasak değildi. Hür bir kadınla evli olan erkek köle ayrıldığında mal paylaşımına katılabiliyordu. Hür bir adamla evli olan kadın köle ise malın yarısı ile çocukların bir tanesini alabiliyordu.[117]

M.Ö. 3.000'li yıllarda Kuzey Mezopotamya'da kurulan Asurlara baktığımızda köle sayısının Hitit ve Eski Mısır'daki kadar fazla olmamakla birlikte özellikle hamal, katırcı ve kervan koruyucusu olarak kölelerin edinildiği görülmüştür.[118] Denizcilikle geçinen Fenikelilerde ise köleler, ev işlerinde kullanılmak için köle pazarlarından temin edilmekteydi.[119]

Babil'de kölelik halkın sınıfsal bir düzene ayrılmasından dolayı bulunmaktaydı. Hürler, köleler ve ikisinin ortasında bulunan Maşenkak (Meşkenum) sınıfı ile toplumsal düzen işliyordu ve bu sınıflar arasında en alt düzeyde olan köleler, hürlerin ve maşenkakların ihtiyaçlarında yardımcı olma gayesini taşıyorlardı.[120] Kölelik, özellikle Eski Hindistan'da çok yaygın bir kurumdu. Köleler hem devlete hem de bireylere ait olabiliyorlardı. Köle eğer insansa "divipada (iki-ayaklı mülk)", evcil hayvan ise "çatuspada (dört ayaklı mülk)" idi. Brahman kanunları Hint toplumunda köleliğin yaygın olmasını sağlayan kanunlardı. Çünkü bu kanunlarda, insanlar "hizmet eden" ve "hizmet edilen" olmak üzere iki sınıfa ayrılmaktaydı.[121]

---

[115] Fatma Sevinç, "*Hititlerin Anadolu'da Kurdukları Ekonomik ve Sosyal Sistem,"* SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Mayıs 2008, Sayı:17, ss. 11-32.

[116] Hitit Kanunlarında da kölelerle ilgili çok ağır maddeler yer almaktadır. Örneğin; Madde 11: "Şayet bir kimse, hür bir kimsenin elini yahut ayağını kırarsa, o zaman yirmi gümüş şekel verir". Madde 12: "Şayet bir kimse bir erkek veya kadın kölenin elini veya ayağını kırarsa, on gümüş şekel verir, vecibesini ifa eder". Madde 115: "Şayet bir kimse, hür bir kimsenin ayağını yaralarsa on iki gümüş şekel verir, vecibesini ifa eder". Madde 16: "Şayet bir kimse bir erkek kölenin kulağını yaralarsa üç gümüş şekel verir". (Ayrıntılı bilgi için bkz.: Süleyman Akdemir, Ceza Hukukunda Mağdurun Korunması, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1984, s. 58-59).

[117] A. Muhibbe Darga, *Eski Anadolu'da Kadın*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları İstanbul, 1984, s. 66.

[118] V.Diakov – S.Kovalev, a.g.e., s. 99.

[119] V. Diakov – S. Kovalev, a.g.e., s. 188.

[120] V.Diakov – S.Kovalev, a.g.e., s. 99.

[121] Zubritski Mitropolski Kerov*, İlkel, Köleci ve Feodal Toplum*, Sol Yayınları, (Çev: Sevim Belli), Ankara, 2002, s. 82.

Hint Toplumunda Babildeki gibi toplumsal sınıf kaynaklı olarak köleler bulunmaktaydı. Kast sisteminin en altında yer alan sudralar[122] bir nevi köleler oluyordu ve Brahmana itaat etmekle yükümlüydüler. Eğer bir sudra, Brahmana itaat etmezse mutlaka ölüm cezası alıyordu.[123] 20. Asra gelindiğinde Hindistan'da kölelik tamamen son bulmamış, fakat İngiliz hâkimiyeti nedeni ile önemli derecede azalmıştır.[124]

Başka bir coğrafyaya ve döneme, Eski Türklere geldiğimizde, Orta Asya kökenli olan Türklerde kölelik yaşam biçimine bağlı olarak gelişmiştir. Türklerin tarih sahnesinde görülmeye başladıkları dönemde yaşam şekilleri göçebe bir yapı üzerine kurulmuştu. Göçebe ekonomisi incelendiğinde köleliğin yerleşik hayata geçmeden önce bile var olduğu görülmektedir. Hayvancılık, av gibi ekonomik faaliyetlerin yanında savaş esirlerinin yani kölelerin yaptığı tarım, madencilik (demir-altın gibi madenlerin çıkartılıp işlenmesi)'in göçebe ekonomisinde önemli bir yeri vardır.[125] M.Ö. 2.000'li yıllarla birlikte Türklerin kısmi yerleşik bir kültüre geçtiği, hayvanlarını evcilleştirme ve yiyecek bulma adına evler inşa ettikleri görülmektedir.[126]

Bu yapının bir ürünü olarak gelişen savaşlarda esirler elde etme ve gündelik hayatta zor işlerde esirleri çalıştırma ile kölelik kurumu da Türkler arasında gelişim göstermeye başlamıştır. Göktürk Devleti'nden kalma çeşitli belgelerde Bumin Kağan'ın kendilerinin tabi oldukları Juan Juan Devleti'nin hükümdarının kızını istemesi üzerine hükümdarın verdiği yanıt, yaklaşık 5. ve 6. Yüzyıllarda devletlerarasındaki üstünlüğü açığa çıkarır.

"Sizler bizim kölelerimiz demircilersiniz. Böyle bir talebe nasıl cüret edersiniz?"[127]

İlk Türk devletlerindeki köle sistemlerinin kısmen Eski Yunan ile benzerlik gösterdiği söylenebilmektedir. Aynı şekilde Uygur Devleti'ne bakıldığında da kölelik

[122] Sudra diye de anılır ve Hindularda hizmetçi veya köle olarak kullanılan insanların en aşağı tabakasını ifade eder.
[123] Nihat Engin, *Osmanlı Devleti'nde Kölelik*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 13.
[124] N.J.Princeton, *Slavery in Arabia*, The Moslem World, New York, 1939, s. 130.
[125] Jean-Paul-Roux, *Orta Asya: Tarih ve Uygarlık*, Kabalcı Yayınları, (Çev: Lale Aslan), İstanbul,1999, s. 48.
[126] Emel Esin, *İslamiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslam'a Giriş*, İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları İstanbul, 1978, s. 6.
[127] V.Diakov – S.Kovalev, a.g.e., s. 100.

kurumunun var olduğu ve Eski Yunandaki gibi özellikle kadın kölelerin fazla ve değersiz olduklarına işaret edilmektedir.[128]

Geleneksel cemiyet hayatlarında köleliğe yer veren Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra, ananevi kölelik sistemlerini İslami kölelik sistemiyle değiştirerek devam ettirmişlerdir. Özellikle savaş ordularında köle ve azatlı kölelerden oluşan askeri birlikler Türklerde çokça kullanılmıştır. Müslüman Türk Devletlerinden olan Gaznelilerde ve Büyük Selçuklu devletinde ordunun önemli bir kısmı hür göçebe Türkmen Oğuzlarla, gulam (köle) Türklerden oluşmaktaydı. Türk tarihinde önemli bir yeri olan Osmanlı Devleti'ne geldiğimizde, bu toplum yapısının da içerisinde köleliğin bulunduğu görülmektedir. Kul sistemi olarak bilinen sistemde, savaşlarda ve devlet hizmetlerinde kullanılmak üzere kölelerden gençler yetiştirilmesi Orta-Doğu İslam devletlerinden gelen çok eski bir gelenekti ve genellikle savaş esirlerinden elde edilen kölelerden oluşurdu.[129]

[128] Uygur Kağanı Moyunçor'un (745-759) diktirdiği Sine-Usu yazıtında şu ifadeye rastlanmıştır: "mallarını, kızını, karısını getirdim". Bu ifade kadın kölelerin bir "mal-mülk" gibi değerlendirildiğini göstermektedir.

[129] Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I: Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal Ve Ekonomik Gelişim,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 205.

BÖLÜM 3
ESKİ YUNAN TOPLUMUNDA KÖLELİK KURUMU

3.1. Eski Yunan'da Toplumsal Tabakalaşma

Eski Yunan'da tüm toplumlarda olduğu gibi toplum içerisinde bir tabakalaşma eğilimi görülmüş ve toplum belirli dönemlerdeki yasa koyucular tarafından sınıflara ayrılarak değerlendirilmiştir. M.Ö. 624 tarihinde Drakon tarafından toplum servet sistemine göre dört ayrı kısma ayrılmıştı ve bu kısımlar içerisinde yukarıdan aşağıya inildiğinde bireylerin kazançları ölçüsünde haklara sahip oldukları görülmekteydi. Bu sınıflandırmaya baktığımızda halkın en yukardan aşağıya doğru şu şekilde bir ayrıma tabii oldukları görülür: "500 kilo buğday üreten veya farklı kaynaktan aynı geliri elde edenler", "300 kilelik geliri olanlar", "150 kilelik geliri olanlar" ve "Hiç serveti olmayanlar (Bu gruba "thet" adı verilmektedir)" şeklindedir. Hiç serveti olmayan thet[130] kesimi toplum içerisinde "asalak" konumunda yaşayan yani geçimini sürdürmek adına diğer insanlara ihtiyaç duyan ve bu ihtiyacı da bedenlerini köle olarak satarak geçinenleri kapsamaktaydı. [131]

M.Ö. 594 yılında Drakon'un[132] ardından benimsenen Solon kanunları Atina'ya bir nebze "eşitlik" ilkesini getirmiş, fakat bu eşitlik ilkesi de tüm sınıfları kapsamamıştı.[133] Bu kanunlar çerçevesinde yine hakların elde edilmesindeki temel dayanak "servet" ölçüsü idi. Askerlik yapmak, vergi vermek gibi görevler yine halkın servetine bağlı olarak dağıtılıyordu.[134] Örneğin; Servet sınıfının en üstünde bulunan, 500 kilo buğday üreten kesimin askerlikteki süvarilik, ikinci servet sınıfı olan, 300 kilelik geliri olanlar ağır piyade, üçüncü servet sınıfı olan, 150 kilelik geliri olanlar hafif piyade şeklinde askerliklerini yapıyorlardı. Dördüncü sınıf olan geliri olmayan kesim ise askerlikten muaf kalıyor, toplum içerisinde aşağı bir konumda yaşamını sürdürüyorlardı.[135] Yunan toplumu kölelik kurumu üzerine kurulmuştur.[136] Eski Yunan'daki kölelik kurumu,

---

[130] Thet: "*Hiç serveti olmayanları*" ifade eden bu grup, toplumun en aşağı tabakasını oluşturmaktadır.
[131] Klaus Adomeit, *Hukuk ve Devlet Felsefesi: Eski Yunan Düşünürlerinin Devlet Hakkındaki Görüşleri, (*Çev: Halil Akkanat), Fakülteler Matbaası, İstanbul, 2004, s. 44.
[132] Drakon 621'de, toplumsal ve siyasi istikrarı yeniden sağlamak için Atina'nın yönetimine getirildi.
[133] Mehmet Ali Ağaoğulları, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, İmge Kitabevi, Ankara, 2009, s. 78.
[134] Ağaoğulları, a.g.e., s. 79.
[135] Helmut Berve*, Antikçağ Tarihine Dair Altı Konferans: Greklerde Kölelik Müessesi - Dion, Eflatun Devlet Felsefesinin Gerçekleşmesi Yolunda Yapılan Teşebbüsler - Antik Dünyanın İnkıraz*ı, (Çev: Erzen), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1958, s. 66-70.
[136] Jean Pierre Vernant, *Myth And Society, : İn Ancient Greece, Zone Books*, Newyork, 1990, s. 262.

köle alım satım kanunlarıyla çeşitli usullere bağlanarak gerçekleşiyor ve "agora" adı verilen şehir meydanlarında kölelerin alım satımı yapılıyordu. Agoralara getirilen köleler birer hayvan olarak görülüyor ve bu kölelere çeşitli değerler biçilerek kölelerin satılması belli fiyat üzerinden değerlendiriliyordu. Bu fiyatlandırmada kölenin genç-yaşlı olması veya kadın- erkek olması gibi durumlar her zaman etkili idi.[137]

3.1.1. Kölelik Biçimleri ve Atina'da Kölelik

Eski Yunan'da kölelik biçimi temelde iki kısma ayrılarak incelenmektedir: Borç bağımlılığı-devlet serfliği-taşınır mülk köleliği ile devlet köleleri ve özel mülk köleleri şeklindedir.[138]

3.1.2.1. Borç Bağımlılığı – Devlet Serfliği – Taşınır Mülk Köleliği

Borç yüzünden köleleştirme Eski Yunan'da çok sık rastlanan bir kölelik biçimidir. Kişilerin ödeyemedikleri borçları yüzünden bedenlerini rehin vermeleri durumu M.Ö. 5. Yüzyıldan çok daha eski bir döneme rastlamaktadır. M.Ö. 624 yılında Solon'un bu kölelik biçimini kaldırmasının evvelinde başta Atina olmak üzere Yunan şehir devletlerinde kişilerin bedenlerini rehin vermeleri veya satılığa çıkarmaları durumuna oldukça fazla rastlanmaktaydı.[139] Kölelik genel olarak savaş sonlarında yaygınlaşsa da borç bağımlılığından dolayı köle durumuna düşen yurttaşlar da vardı.[140] M.Ö. 7. Yüzyılda Spartalılar'ın Messenialılar'ı borçları yüzünden köleleştirmeleri durumu, borç köleliğinin de temelini oluşturan olaylardan biridir. Sparta Kralı Pausanias bu durum hakkında şunları yazar:

> *"Spartalılar, Messenialılardan şu koşullara uyulmasını istediler: a)Sparta'ya karşı ayaklanmak ve yapısal değişiklik yapılmayacağına ilişkin yemin etmek, b)Vergi olarak ürünün yarısını Sparta'ya vermek, c) Sparta kral ve yöneticilerin cenaze törenlerine -siyahlar giymiş kadınlarla birlikte- katılmak. Bu koşullar yerine getirilmediği takdirde bir ceza öngörülmekteydi. Tyrtaios, bu ağır koşulları şu dizelerle dile getirir:*

[137] Berve, a.g.e., s. 67-69.
[138] Nahit Bilgin, *Felsefeden Ekonomiye Eski Yunan Dünyası,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2004, s. 104.
[139] Berve, a.g.e., s. 64.
[140] Nazmi Özçelik, *İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı*, Nobel Yayınları, Ankara, 2010, s. 176.

Ölüm gelip çattığı zaman efendilerine, erkek- kadın yas tuttular onlar için."[141]

Spartalılar'ın Messenialılar'a karşı başlatmış oldukları çeşitli yönergeler ışığında köleliğin bir "borç" akdine bağlı olarak oluştuğu görülmektedir. Fakat her ne olursa olsun o dönem içerisinde borç kölelerine çok fazla görevler düşmekteydi ve bu kölelerin toplum için faydalı oldukları kesin bir kanaatteydi.

3.1.2.2. Devlet Köleleri ve Taşınabilir Köleler

Kölelerin sınıfsal incelemelerinde ikinci grubu alan devlet kölelerine geldiğimizde bu gruptaki kölelerin devlete veya imparatora ait oldukları görülmektedir. Bu köleler imparatorun veya devletin verdiği özel işlerde çalışır ve onların malı olurlardı.[142] Birçok düşünüre göre özel mülk dışında devletin de köle sahibi olması kölelerin toplum içerisinde önemli bir konumda olduklarını ve onlara duyulan ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır.

Görsel-4: *Köleler Eski Yunan dünyasında istenildiğin de alınıp satılan ve ömrünün sonuna kadar hizmet vermek zorunda olan bir eşya gibi görülmüştür.*

[141] Malay, a.g.e., s. 33.
[142] Aron, a.g.e., s. 79.

Bu ihtiyaç müteakibinde kölelerin her işte çalıştırılabileceği düşüncesi ortaya atılmıştır. Fakat Aristotales ise bu durumun aksini düşündüğünü şöyle söyler:

> "*Phaleas"ın devlet teorisinden anlaşılıyor ki o burada sadece kendi küçük toplumunu göz önüne alarak bu öneriyi yapmaktadır. Çünkü onun modeline göre tüm meslek sahipleri kölelerden oluşmalı ve bunların arasında vatandaş bulunmamalıdır. Ama işin doğrusu, devletin köleleri olmalı ama bunlar resmi işlerde çalıştırılmamalıdır. Epidamnos'da olduğu ve Diophantos'un bir zamanlar Atina için önerdiği gibi."*[143]

Devlet kölelerine "demosioi" denilmekteydi ve bu köleler, köle pazarlarında satılmaktaydı. Malay, Akharnanialılar'dan yaptığı aktarmada bu pazarlardan satın alınan kölelerin halkın huzuru ve refahı için özellikle güvenlik alanında çalıştırıldığını söylemektedir:

> *"Okçular (toksotai) şehirde güvenlik görevi yapan kölelerdir ve sayıları 1000 kadardır. Önceleri bunlar şehir meydanlarında kurulan çadırlarda yaşıyorlardı. Ama sonradan Ares tepesi'ne taşındılar. Bunlara Skythialılar veya Peusis ekibi de denmektedir."*[144]

Köle anlamına gelen kelimelerden bazıları belirsiz bir şekilde kullanılırdı ama taşınabilir köleyi ifade eden "Andrapodon" kelimesi tam anlamıyla ve kesin olarak Taşınabilir köleyi karşılamaktaydı ve "insan ayaklı yaratık" anlamına geliyordu.[145]Andrapodon kelimesi dört ayaklı sığır anlamına gelen Tetrapoda kelimesine benzetilerek oluşturulmuş bir sözcüktür.[146]

Taşınabilir mülk köleliği, kölelerinin kişilere ait bir eşya veya mal varlığı gibi görülmesi, alınıp satılabilmesi durumunu karşılayan bir ifadedir. Eski Yunan'da görülen özel mülk kölelerin kişileri "ikinci sınıf insan" konumundan daha aşağı çeken bir kavramdı. Kişi bir eşya, ev, hatta özel bir mülk gibi alınıp satılabiliyor hatta

---

[143] Aristotales, *Politika*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010, s. 40.
[144] Malay, a.g.e., s. 126.
[145] George Thomson, *Eski Yunan Toplumu Üzerine İncelemeler: İlk Filozoflar*, (Çev: Mehmet H. Doğan), Payel Yayınları, İstanbul, 1997, s. 218.
[146] Thomsen, a.g.e., s. 219.

kiralanabiliyordu. Esasen On İki Levha Kanunlarında[147] da görülen bu anlayış, köleliğin insani yanlarını ortadan kaldırmaktaydı.

M.Ö. 451-449 yılları arasında günümüz Avrupa hukukunun da temelini sağlayan ve gelişmesine katkıda bulunan On İki Levha Kanunlarında kişilerin kölelerini bir mal gibi kullandıkları ifadesi bulunmaktadır. Hellenizm[148] uygarlığına ait olan bu kanunlarda kişi kölesine bir başkasının zarar verdiğini gördüğünde o kişiye dava açabiliyordu. Hasan Malay'ın aktardığı bilgiye göre bu cezanın bedeli normal bir insanda uygulanan cezanın yalnızca yarısı kadardı. Örneğin; bir kölenin kemiklerini kırmanın cezası, sağlıklı bir insanın kemiklerini kırmanın cezasının sadece yarısı kadardı. Malay bu tür bir cezalandırmanın da esasen kişilere yönelik bir koruma anlayışı ile değil, toplumlara yönelik bir koruma anlayışı ile geliştiğini söylemektedir.[149] Digesta'dan elde edilen bilgilerde kölelerin belli bir yaşam düzeni bulunmaktadır.[150] Bu düzeni bozmak veya onları suça teşvik etmek, iyi iken kötü, kötü iken daha kötü olmalarını sağlamak da bir suç sayılmaktadır:

> *"İyi bir köleyi kötü, kötü bir köleyi daha da kötü olmaya yönelten kişi suç işlemiş sayılır. Bir köleyi başkasının malına zarar vermeye yönelten, peculium'unu kötüye kullandıran, sekse yönelten, onu serseri yapan, büyücülüğe alıştıran, resmi gösterilerde çok zaman harcamasına neden olan, isyana bulaştıran, yöneticilik yapan bir köleyi tatlı söz ya da rüşvetle kandırarak hesaplarda tahrifat yaptıran, kölenin gösterişli bir yaşama özenmesine neden olan, onu başkaldırmaya yönelten veya eşcinsel ilişkilere alıştıran kişiler kölenin daha da kötü olmasına neden olmuş sayılırlar."*[151]

---

[147] 12 Levha Kanunları M.Ö. 451-M.Ö. 449 (Leges Duodecim Tabularum), günümüz Avrupa Hukuku'nun temelini oluşturan Roma Hukukunun gelişiminde, yazılı olmayan hususların yazılı biçimde hukuki kurallar haline getirilmesi devrine ait hukuk kaynağıdır. Roma İmparatorluğu dönemine ait ilk yazılı kanunlar olan 12 Levha Kanunları, Roma Toplumundaki Patrici (soylular) ve Pleb (halk) arasındaki sınıf mücadelesi sonucu hazırlanmıştır.

[148] Doğu ile Batının sentezinden doğan Hellenizm, Yunan, Anadolu, Mısır, İran ve Hint uygarlıklarının meydana gelmesiyle oluşmuştur.

[149] Malay, a.g.e., s. 120.

[150] Andre Bonnard, *Antik Yunan Uygarlığı I: İliada'dan Parthenon'a*, (Çev: Kerem Kurtgözü), Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2011, s. 301.

[151] Malay, a.g.e., s. 122.

Digesta'dan alınan bu alıntıda kölelerin seks yapması, isyan çıkarması, hesaplarda tahrifata gitmesi gibi normal bir insanın yapabileceği eylemler tamamen yasaklanmıştır. Kölenin belli bir yaşam çizgisi vardır ve bu çizgi, özellikle mülk köleleri için efendinin sözünden ayrılmamak ve onun yanında bir "eşya" konumunda kalmaktır. Bu da efendilerin toplumdaki hâkim üstünlüğünün tartışılmaz olduğunu göstermektedir.

3.1.3. Polisin Yükselişi ve Köleliğin Gelişimi

Yunan şehir devletlerine genel anlamda "polis" denilmekteydi. Fakat bu kelimenin bir başka manası da şehrin içerisinde yaşayan vatandaşları kastediyordu. Latince "civitas" şeklinde kullanılan kelime, hem coğrafi manada bir kenti, hem de siyasi manada "yurttaşlığı" ifade etmekteydi.[152]

Genellikle bir akropol ve agora ile birleşen kent merkezi, yüksek bir alana kurulur ve etrafı güvenlik duvarlarıyla çevrilirdi. M.Ö. 8. Yüzyılda ilk Yunan şehir devletleri oluşmuş ve halk bu devletler içerisinde çeşitli sınıflara ayrılarak yönetilmişlerdir. Kaynaklardan alınan bilgiler çoğunlukla oligarşi, demokrasi ve tiranlık ağırlıklı yönetimin polislerde etkin olduğunu söylemektedir.[153]

Köleliğin gelişimi ile yoksul yurttaşlara haklar verilen bir dönem olan polisin yükseliş dönemi arasında bir bağlantı bulunmaktadır. Fisher, bu bağlantıyı emek gücü ve meta arasındaki ilişki ile açıklamaktadır. M.Ö. 6. Yüzyılda emek gücüne duyulan ihtiyacın artmasıyla kölelerin toplum içerisindeki konumu da değişmiş, köleler topluma hizmeti bulunan kişiler olarak görülmeye başlanmıştı. Solon'un yurttaşlar arasındaki farklılığı ve eşitsizliği önlemek adına koyduğu yasalarla birlikte kölelik kurumu da bir gelişme dönemi içerisine girmiştir. Ortakçı ve gündelikçi yoksul yurttaşların yerini önce tarımda ve giderek manüfaktür ve madencilikte hızla köleler aldı. Pers Savaşları'nda kazandığı zaferler ile bir imparatorluğa dönüşen ve kolektif ve bireysel refah bakımından ilerleme kaydeden Atina'nın klasik dönemde (M.Ö. 5. Yüzyıl) köleci bir toplum haline geldiği kesin olarak söylenebilir.[154]

---

[152] Mogens Herman, *Polis: An Introduction to the Ancient Greek City-State,* Oxford University Press, Oxford, 2006, s. 10.
[153] Herman, a.g.e., s. 12.
[154] Bonnard, *Antik Yunan Uygarlığı I,* a.g.e., s. 303.

Yunan uygarlığının ileri derecede gelişmiş bir uygarlık haline gelmesini sağlayan önemli faktörlerden biri olan, Perslere karşı kazanmış oldukları savaşlar sayesinde tüm Doğu Akdeniz ve Karadeniz ticaretini ele geçirmişlerdir.[155] İlk devletleşme sürecinde, kırsal kesimi içine alan bu devletler zamanla tarım ve ticaretin gelişmeye başlamasıyla daha da güçlenmiştir. Köle ticareti sayesinde bazı kıyı kentleri önemli gelişim göstermiş birer ticaret merkezleri haline gelmişlerdir.

Marks bu konuya değinerek; "*Antik dünya da ticaretin, etkinliğiyle sermayenin gelişimi her zaman bir köleci ekonomiyle sonuçlanmıştır"*[156] şeklinde bir görüş ileri sürmüştür. Marks'ın bu sözlerinden de kölelerin ekonomide ne denli bir öneme sahip olduğu açıkça gözler önüne serilmektedir.

Klasik dönemde barbarlık ve kölelik düşüncesi ayrılmaz bir bütündür. Yunan sanatı ve edebiyatı barbarları genellikle köle (aşağılık) olarak anlatmıştır.[157] Yunanlılar kendileriyle barbarlar arasında yıkılmaz duvarlar örmüşlerdir.[158] Nüfusun yaklaşık % 30'unu oluşturan köleler, genellikle dışarıdan temin edilirlerdi. Çünkü köleler ve yabancılar aynı statüye koyulur ve bir yabancıya köle gözüyle bakarlardı.[159] Özetle Yunanlılar köleleri özgür insanlardan ayırmışlar ya da kendi vatandaşı olan ile olmayanları da ayrı tutmuşlardır.[160]

Yunanlıların köleleştirilmesine karşı moral itirazlar vardı ve hatta Atina dışında köle konumuna düşen Atinalılar yakınları veya dostları tarafından geri satın alınıyor ve polis idaresi de bunu özendiriyordu. Atina'nın sayıca daha önemsiz ama muhtemelen daha nitelikli bir başka emek kaynağını da M.Ö. 508–507'de Kleisthenes'in reformları ile getirilen metoikos statüsü altında yaşayanlar (Atina egemenliğindeki Attika bölgesinde sürekli ikâmet hakkı olan, yurttaşların muaf olduğu doğrudan vergileri veren, ama siyasal hakları olmayan yabancılar) oluşturuyordu. Aynı dönemde

[155] Kovalev,Dıakov,a.g.e., s. 395.
[156] Kovalev, Diakov, a.g.e., s. 344.
[157] Brian Calvert, *Slavery in Plato's Republic,* The Classical Quarterly. New Series, Vol. 37, No. 2, Cambridge University Press on Behalf of The Classical Association, Britain, 1987, s. 367-372.
[158] İsmail Ilgar, *Siyasal Teolojiye Giriş: Antik Yunan'da Kutsal, Siyasal ve Felsefe,* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s. 99.
[159] Nihal Petek Boyacı, "*Platon'un İdeal Toplum Modelinde Köleler: Kölelik*", Kilikya Felsefe Dergisi, Sayı: 1, 2014, s. 41.
[160] Goldsworthy Lowes Dickinson, *The Greek View Of Life,* Create Space Independent Publishing Platform, Newyork, 2014, s. 51.

Korinthos ve Aegina'da tarım yanında ticaret ve manüfaktürde, Khios'da ise çoğunlukla tarım ve bağcılıkta yaygın şekilde köle kullanılmaya başlanmıştı.[161]

3.1.4. Yunan Kolonizasyon Faaliyetlerinin Köleliğe Etkisi

Eski Yunan'da toplumun ataerkil olması eskiden beri devam eden çatışmayı gün yüzüne çıkarmıştır. Yönetimde söz sahipliliğinin belli ailelerde olması toplumu bölmüş ve sınıflı bir toplumu ortaya çıkarmıştır. Bu sistemde özgür aileler gittikçe fakirleşerek köleleşmiştir. Zamanla bu sınıflı yapı adeta çelikleşerek önlenemez bir yapı halini almıştır. M.Ö. 8. Yüzyıldan 6. Yüzyılları arasında bu sistem içerisinde kendine yer bulamayan yoksul kesim çeşitli yollara başvurmuşlardır. Kendi yurtlarından göç etmek zorunda kalan bu kesim, gittikleri yerlerde yaşayan halklarla etkileşime girerek Yunan kolonilerinin temelini atmışlardır. Özellikle Atina'nın artan nüfusa tarımsal alanda cevap verememesi ve temel besin kaynaklarının sınırlı oluşu bu göçleri tetiklemiştir. Atina ve diğer şehir-devletlerinden Ege ve Marmara kıyılarına hatırı sayılır bir göç olmuştur. Bu bölgelerin verimli tarım alanları ve gelişmiş ticareti konuklarını adeta cezp etmiştir. Bu göçler zamanla Karadeniz kıyılarına kadar uzanmıştır. Karadeniz bölgesinden balık ve balık ürünleri Atina' ya aktarılmış, sosyal kültürel ve ekonomik etkileşim hızlanmıştır. Atina'dan ise silah ve mücevher ihraç edilmiştir. Karadeniz Bölgesinde yapılan kazılarda ele geçirilen paraların üzerinde balık motifine rastlanmıştır. Hatta bazı paraların balık şeklinde olduğu görülmüştür. Elde edilen bulgulardan bölgenin deniz ticareti yaptığını, temel geçim kaynaklarının deniz ürünleri olduğunu anlamak zor değildir.[162]

Yunanlılar, maden kaynakları, yeni topraklar ve yiyecek bulma amacıyla Akdeniz'de yayılmaya başlamışlardı. Bu yayılmacılığın ise zaruri bir sonucu olarak para Eski Yunan dünyasına girmiştir.[163] Tüm uygarlıklarda olduğu gibi Yunan uygarlığı da ilk zamanlar ticari faaliyetlerini, takas ya da altın çubuklarla gerçekleştiriyordu. Lidyalılar'ın parayı bulması en fazla Yunan uygarlığına fayda sağlamıştır. Ticaretle uğraşan bu uygarlık parayı aktif bir şekilde kullanmıştır.[164] Bölgede gerçekleştirilen

[161] Paul Cartledge, *Pratikte Eski Yunan Siyasi Düşüncesi*, (Çev: Kıvanç Tanrıyar), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 101-102.
[162] Özçelik, a.g.e., s. 181.
[163] Oğuz Arıcı, *Eski Yunan Tragedyasında Ölçülülük (Sôphrosûnê) ve Uyum (Harmonía) Düşüncesi,* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005, s. 53-54.
[164] Özçelik, a.g.e., s. 182.

bir başka ticarette köle ticaretidir. Bu ticaret sayesinde önemli bir kazanç elde etmişlerdir. Özellikle Karadeniz'in önemli kentlerinden Sinope (Sinop) ve Trapezous (Trabzon) köle ticaretinin merkezi durumundaydı. Karadeniz'in kuzey kıyılarından ele geçirilen İskitli kölelerden Yunan şehir-devletlerinde güvenlik amacıyla faydalanılmıştır. Savaşçı ve sağlam bir yapıya sahip olan bu kölelerden zaman zaman savaşlarda da faydalanılmıştır.

Kolonizasyon faaliyetleri bu bölgeyle sınırlı kalmamıştır. Bu faaliyetler İtalya kıyılarında da etkin bir şekilde sürdürülmüştür. Ancak Kartacalılar'ın müdahalesiyle karşılaşan Yunanlılar savaşmak zorunda kalmışlar bu sebepten İtalya'dan daha ileriye gidememişlerdir. Bu savaşlar İtalya ile yapılan ticareti olumsuz etkilemiştir. Yunanlı tüccarlar buradan sonra Doğu Akdeniz'e yönelmişler Suriye ve Mısırla etkileşime girmişlerdir. Mısırdan papürüs, abanoz, buğday, parfüm, tuz ve çeşitli yağlar ithal ediliyordu. Libya'dan ise tahıl alınıyordu. Bu ithalat ve ihracatla hem Yunan ekonomisi güçleniyor hem de ticareti gerçekleştiren kolonistler zenginleşiyordu. Kolonistler bu sayede hem ekonomik hem de siyasi olarak çok güçlü bir hale gelmişlerdi. Bu kolonistler'in yaşadıkları kentler bile çok farklı ve gelişmişti. Geniş yollar, büyük yapılar ve tapınaklar bu kentlerde kendini gösteriyordu. Kolonistler aynı zamanda birer korsandı. Bu sayede köle ticareti gerçekleşiyordu.[165] Elbette bu kölelerin birçoğu devlete ait Laurion'da ki gümüş madenlerinde çalıştırılacaktı.[166] Korsanlığın çeşitli yolları vardı. Bazen baskınlarla insanlar köle pazarlarında satılır, bazen de ticaret yapan küçük tüccarlar dolandırılarak köle haline getirilirdi. En çok parayı Atinalı zenginler vermekteydi. Bu yüzden kölelerin en becerikli ve sağlıklıları da Atina'da satılırdı.[167]

3.1.5. Sparta'da Köleliğin Gelişimi

M.Ö. 8. Yüzyılda ortaya çıkan iki büyük şehir-devletlerinden biri Spartadır. Sparta diğer şehir-devletlerinden oldukça farklı karaktere sahiptir. Sparta, Peleponnessos (Mora yarımadası) 'un güney bölümünde ki Laconia bölgesindeki Eurotos vadisi üzerine kurulmuş ilk şehir devletlerinden biridir.[168] M.Ö. 7. Yüzyıl boyunca kesin bir

[165] Kovalev, Dıakov, a.g.e., s. 352.
[166] Anthony Everitt, *The Rise Of The World's Greatsest Civilization*, Penguin Random House Puplished, Newyork, 2016, s. 210.
[167] Kovalev, Diakov, a.g.e., s. 350.
[168] Cavendish, a.g.e., s. 52.

tarih ve detayları hakkındaki görüşler tartışmalı da olsa iç reformlar geçiren Sparta, Lycurgus yasası adıyla bilenen ve Sparta geleneğinin başlangıcı olan yasaların, oluşturulmasının sonucu kendi toplumunun gelişme formunu tamamen belirlemiştir. Ancak Lycurgus onu parça parça ve yavaş yavaş geliştirmiştir. Daha sonra bir anayasa sözleşmesi ile bütün yurttaşlara sınırlı haklar tanınmış, kral Grousia ve Apellanın[169] ilişkileri yazılı olarak belirlenmiştir. Sparta, demokrasi, aristokrasi ve monarşinin bir harmanlamasıdır. Günümüzde Atina ne kadar cazip ise Sparta da o kadar iticidir şeklindeki değerlendirmeler olmasına rağmen, Sparta, ünlü istikrarı ile ilgi gören antik bir kent olarak araştırmacılar açısından büyüleyici bir mekân olarak düşünülmektedir. Tam olarak bilinmeden duyulan hayranlık ya da hakkında çok fazla bir bilgi sahibi olmadan oluşturulmuş olan düşmanlık üzerinden yapılan değerlendirmeler genelde yanıltıcı olmuş ve araştırıcıyı başlangıçta yanlış yönlendirerek zihinsel karışıklıklarla karşı karşıya bırakmakta ya da yanlış bir yöne itmektedir.[170] Sparta'nın toplumsal yapısını bilmeden, konumuzu yeterince kavrayamayacağımız için, Sparta toplumunu hakkında bilgi sahibi olmamız gerekmektedir. Sparta toplumu başta Spartalılar, Perikoi ve Helotlar olmak üzere bir sınıflaşma içinde varlığını sürdürmüştür. Spartalılar, tüm politik haklara sahip olan askeri tek bir sınıftılar. Onlar, genç iken kışlalarda yaşarlar, çok iyi bir askeri eğitimden geçerek Sparta'nın ağır piyadesinin temelini oluştururlardı. Onlar, yaşlandıklarında devlet görevleri için çaba sarf ederlerdi. Spartalılar, askerlik ve siyaset dışında başka bir şeyle uğraşmak zorunda değillerdi. Onlar eşitler veya Spartalılar olarak adlandırılırlardı. Kısacası Spartalılar, Sparta'nın bütün yurttaşlık haklarına sahip olan yurttaşları idiler. Bunlar topluca Politeia'yı oluştururlardı. Polis, vatandaşların bir araya gelmesi ile oluşan yerleşimler arasında bir siyasal bir birlikti. Bu durumu Aristotales şöyle yorumlamaya çalışır: "*Mutlak anlayışta bir yurttaş müzakere de bulunma ya da adli göreve katılma hakkına sahip olan biridir. Böyle kişilerin toplamı devlettir ve kişi hakka sahip olduğu devletin yurttaşıdır*". Yani Spartalılar, toplu halde bir devleti oluştururken tek başlarına da birer yurttaş sayılmaktaydılar.

[169] Spartada halk meclisine verilen addır.

[170] Yavuz Özdemir, "*İlk Cumhuriyet Ya da Sparta'yı Anlamak,"* Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı: 15, 2007, s. 379.

Sparta toplumsal yapısının diğer bir sınıfı olan Perioikoilar (Perikoiler) Sparta'nın tam vatandaşlık hakkına sahip olmayan diğer insanlardır.[171] Messenia ve Peleponnessosdaki Eurotas nehrinin vadisinde bulunan, Sparta devletine ait bulunan toprağın yerleşikleri durumundaki Lakedaimonialılara verilen addır. Lakedaimonialı bazen yerleşik anlamına gelirken bazen de gerçek Spartalı tam yurttaşlığı kaybetmiş anlamında Spartalılar olarak kullanılmıştır. Perioikoiler, Sparta'nın uyrukları olup Lakedaimonia'nın sınırlarında yer alan kıyılar ve dağlar etrafında yaşayan özgür yerlilerdir. Perioikoilar, Sparta'da siyasi haklara sahip değillerdi. Fakat mülkiyet hakları ve topraklara sahiptiler. Perioikoilar, sadece kendi ürünlerini üretmek ve bu ürünlerin ticaretini yapma hakkına sahiptiler. Ayrıca Sparta ordusuna hizmet etmekle sorumluydular. Onlar, Lakedaimonialılar olarak hesaba katılır ve vergi öderlerdi. Bu nedenle onları Sparta yurttaşları olarak tanımlamak mümkün olsa da, onları politesden ayrı tutmak gerekir. Çünkü onlar tam yurttaşlara göre çok daha sınırlı haklara sahiptir.[172] Bu nedenden dolayı da Perioikoileri, tam yurttaşlar ile aşağıda bahsedeceğimiz helotlar arasında kalan yurttaşlar şeklinde değerlendirmek mümkündür. Yani bir nevi yarı vatandaşlık gibi bir şeydir Perioikoilar'ın statüsü. Sparta, diğer Yunan kentlerinden toplumsal yapı ve politik yapı olarak oldukça farklı ve kendine özgü bir gelişim göstermiştir. Hint-Avrupa halklarından olup, eşitlikçi kabile anlayışına sahip olan Dorlar, Mora yarımadasında bulunan Lakedaimonia'ya yerleşmeleri sonrasında, kendi içlerinde eşitlikçi yapılarını sürdürürlerken, yerli halkı cezalandırarak helotlar (köle) adı verilen yeni bir sınıf ortaya çıkardılar.[173]

Sparta, M.Ö. 7. Yüzyıl ortalarında Messenialıların neredeyse tamamını köleleştirmiş ve Yunan şehir-devletlerinin en büyüğü olmayı başarmıştır. Devasa bir şekilde genişleyen bu şehir-devletinin en önemli iş gücünü oluşturan insanlar ise helotlardır.[174] Helotlar devlet tarafından sahiplenilen Spartalı kölelerdir.[175] Bu tanım helotları tanımlayan en iyi tanımdır.[176] Helotlar, Messenia ovası ve Eurotas vadisinde köle şeklinde kullanılan, yasal olarak devletin düşmanları, başıboş ve vahşi davranışlara

[171] Cavendish, a.g.e., s. 54.
[172] Özdemir, a.g.e., s. 380.
[173] Özdemir, a.g.e., s. 381.
[174] Cavendish, a.g.e., s. 53.
[175] Kris Bordessa, *Tools Of The Ancient Greeks:A Kids Guide To The History&Science Of Life İn A Greece*, Nomad Press, United States, 2006, s. 151.
[176] Cavendish, a.g.e., s. 54.

sahip kişilerdir. Onlar devletin malı olarak kabul edilirlerdi. Genel olarak tarımsal işlerde kullanılırlardı. Onlar, Spartalılar'ın sahip olduğu araziler üzerindeki küçük parsellerde çalışırlardı. Elde ettikleri ürünün bir kısmı arazinin sahibine, geri kalanı ise helot ve ailesine verilirdi. Helotlar'ın hayatları berbat bir şekildeydi ve işleri çok zordu. Helotlar, gelirlerinin yarısını Spartalılar'a ödemek zorundaydılar. Helotlar politik ya da sivil haklara sahip olmamalarına rağmen, köleler gibi sahipleri tarafından alınıp satılamazlardı.

Helotlar sıradan kölelerden farklı olup, devlet kölesi olarak bilinmektedir. Sayı bakımından tam yurttaşlardan dokuz-on katı fazlaydılar. Sayılarının fazlalığından dolayı Spartalılar, onlardan çok korkarlardı ve onlara karşı düşmanca bir tutum sergilemişlerdir. Spartalılar, bu durumun bir sonucu olarak helotları kontrol altında tutmak için bir yıldırma politikası izlemişlerdir. Helotların, güneş battıktan sonra kulübelerinden çıkmalarını yasaklanmıştı. Bu yasağa uymayanlar ise ölüm cezasına çarptırılırdı. Helotlar için getirilmiş başka birçok yasak bulunmaktadır. Spartalılar nüfusunun fazla olmasından dolayı korktukları helot nüfusunu belli bir dengede tutmak için yılda bir kez köle avına çıkarlardı. Bir katliam olarak nitelendirilen bu avlar devlet kontrolünde gerçekleşirdi. Zaten devlet mülkiyetinde olup, alınıp satılamayan helotlar, Sparta'nın uyrukları olarak özgür insanlar ile Sparta'da kök salamayan klasik kölelik arasında bir yerdeydiler. Onlar deri elbiseler giymek ve köpek derisi şapkalar takmak zorundaydılar. Konumuz açısından Sparta toplumu üzerine yeterli bilgiler ortaya koyduktan sonra belirtmemiz gerekir ki, söz konusu toplum hiyerarşik bir özelliğe sahip olup, sınıflı bir toplum yapısına sahiptir.

Sparta, tarihte yurttaşlığı ilk olarak yaratmış bir toplum olan Sparta'da yurttaşlık modelinin ilkeleri: eşitlik, kamu arazisinden bir bölümüne sahip olmak, ekonomik yönden helotların çalışmasına bağımlılık, sert bir hayat anlayışı, ağır bir eğitim sistemi, zor şartlarda askeri hizmet, yurttaş erdemine sahip olmak ve devlet yönetimine katılım şeklinde özetlenebilir.[177] Özetle Helotlar ise Spartalılar'a her konuda hizmet etmek zorundaydılar.[178]

[177] Özdemir, a.g.e., s. 381.
[178] H.A.Guerber, *The Story Of The Greeks*, Yesterday Clsassick Press, United States, 2006, s. 70.

Plutharkos Helotlar'a yapılan katliamdan şu şekilde bahseder: *"Gündüz bu delikanlılar dağılıp çalılar arasında saklanıyor, dinleniyorlardı. Geceleyinse yollara inip yakalaya bildikleri Helotları öldürüyorlardı."*[179]

Saklanmak anlamına gelen ve "*Krypteia*" dedikleri bu durum şöyle bir şeydi ki: Delikanlıların bazılarını ara sıra bir hançerle ve biraz yiyecek ile kırlara gönderiyorlardı. Sabahları dinleniyorlar ve geceler ise yollara inip yakalayabildikleri Helotları öldürüyorlardı. Genelde tarlalara gidip en güçlülerini ve en iyilerini öldürürlerdi.[180] Her savaşın sonunda olduğu gibi Peloponnesos savaşlarından sonra da tamamı tahrip edilen kentlerden, savaş sonunda erkekler öldürülür onların kadınları ve çocukları ise köle olarak satılırlardı.[181]

Thukydides'in Peleponnessos Savaşı Tarihinde anlattığına göre: Spartalılar bu köleler arasında en yiğitlerini seçmişler, onlar ise özgürlüklerini kazandıklarını sanarak başlarına çelenk takmış ve tapınakları dolaşmışlar ama az sonra sayıları iki bini bulan bu köleler ortadan yok oluvermişler kimse de ne o zaman ne daha sonra nasıl öldürüldüklerini anlamamıştır. Aristotales ise daha da ileri giderek Ephoroslar'ın[182] bile görev alır almaz kölelere düpedüz savaş açtıklarını ve böylece onları şerefsizliğe düşmeden öldürdüklerini söylüyor. Kölelere karşı kötü ve hainçe davranıyorlardı. Onlara zorla şarap içirip ortak sofralara getiriyor ve sarhoşluğun nasıl bir şey olduğunu gösteriyorlardı. Türküler söyletip kaba ve gülünç danslar yaptırıyorlardı onların özgür insanlar gibi türkü söyleyip dans etmeleri yasaktı. Anlatıldığına göre Thebaililer Lakonia seferleri sırasında esir ettikleri Sparta kölelerine şiir okutmak istemişler, onlarda efendileri izin vermiyor diye okumamışlardı. Onun içindir ki Spartada özgür insanın her yerdekinden daha özgür, kölenin her yerdekinden daha köle olduğunu söyleyenler olmuştur. Bana kalırsa (Plutharkos göre) Spartalılar bu tür hoyratlıklara sonraları özellikle depremden sonra düşmüşlerdir. Bu tarihte helotlar Messenialılarla birleşip Spartalılar'a saldırmışlar memleketi çok ağır zararlara sokmuşlar ve şehri büyük bir tehlike karşısında bırakmışlar.[183] Plutharkos'un anlattığına göre:

[179] Plutharkos, *Lykurgos'un Hayatı*, (Çev: Sabahattin Eyüboğlu-Vedat Günyol), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, İstanbul, 2010, s. 47.
[180] Özdemir, a.g.e., s. 388.
[181] Donald Kagan, *The Peloponnesıan War*, Penguin Books, Newyork, 2003, s. 476.
[182] Eski Yunanistan'ın devlet denetleyicilerine verilen addır.
[183] Plutharkos, a.g.e., s. 47-48.

"*Spartada Arkhidamos'un zamanında bir deprem oldu kent karışıklık içine düştü. Arkhidamos, böyle bir durumda asıl korkulacak şeyin ne olduğunun hemen farkına vararak, sanki düşman kentin kapılarına dayanmışçasına, tehlike işaretini verdi ve yurttaşlarının vakit yitirmeden silahlı olarak yanına koşmalarını istedi. Depremden kaçan Spartalılar'ı öldürmek için köylerden akın eden Eilotesler geliyorlardı. Spartalılar'ın silahlı ve savaş düzenine girdiğini görünce de komşu kentlere çekildiler; kendileri de Spartalılara saldıran Messenialıların yardımıyla, Spartalılara karşı açık bir savaş başlattılar. On yıla yakın sürecek olan üçüncü Messenia savaşının başlangıcı oldu bu."*[184]

3.1.6. Yanaşmaların Ortaya Çıkışı ve Hakları

Birçok uygarlıkta olduğu gibi Yunan uygarlığında da kölelik yaygındı. Elbette bu toplum yapısı sadece kölenin olduğu bir toplum yapısı değildi. Çeşitli sosyal sınıflarda mevcuttu ancak bu şehir-devletlerinde çeşitli adlarda ve değişiklik göstererek devam etmiştir. Değişmeyen tek bir şey vardır oda kölenin statüsü. Daha Eski sitenin ilk oluşum aşamasında bile bir ailenin en yetkili kişisi büyük kardeştir. Ağabeyinin yetkileri diğer kardeşlere oranla oldukça fazladır. Dolayısıyla daha buradan başlayan eşitsizlik yani temelden başlayan bu eşitsizlik zamanla çeşitli şekillerde topluma dâhil olmuş insanlar arasında bir uçurum oluşmasına sebep olmuştur. Aristotales'in incelediği eski yasaların birçoğunda Thebai yasalarının topraktaki hisse sayılarının kesinlikle değişmesini istemediğini görmekteyiz.[185]

Büyük kardeş aile içinde şef konumundaydı. Özel günlerde yani kurban kesim törenlerinde, aile içi yargılamalarda karar veren kişi konumundaydı. Ayrıca toplumda aileyi temsil eden yine büyük kardeştir. İşte burada başlayan eşitsizlik zamanla sınıflaşmanın meydana gelmesinde önemli bir etkendir. Bu aile yapısı zamanla genişleyip büyüdüğünde bu yönetici sınıfa rahiplerde eklenmiştir. Ailenin diğer fertleri zamanla yoksullaşarak bir ''yanaşma'' grubunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Toplum yavaş yavaş sınıflı bir yapıya bürünmüştür. Zamanla ortaya çıkmış olan bu sınıfın neredeyse hiçbir hakkı yoktur. Mirastan yararlanamaz, tapınakta

[184] Server Tanilli, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası*: *İlk Çağ: Doğu, Roma*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 281.
[185] Fustel De Coulanges, *Antik Site*, (Çev: İsmail Kılınç) , Epos yayınları, Ankara, 2011, s. 84.

diğerleri gibi hür bir şekilde ibadet edemezlerdi. Sadece onların tapınağında hazır bulunan hizmetli konumundaydılar. İşledikleri toprak bile illaki başkasınındır. Kendilerine ait toprakları yoktur. Öldükten sonra dahi işledikleri bu topraklar çocuklarına miras kalmazdı. Yanaşmanın parası kendisine ait değildi ve üstelik yaşadığı için fidye verirdi. Aristotales *"eskiden birçok kentte, baba hayattayken oğlunun yurttaş olmaması ve baba öldükten sonra sadece ağabeyin siyasi haklardan yararlanması bir kuraldı.*"der.[186]

Bu yasa ne küçük kardeşleri ne de yanaşmaları korumuyordu. İşte bu sistem zamanla yanaşma sayısını arttırmıştır. Gittikçe fakirleşen aileler yanaşma konumuna düşmüşlerdir. Ayrıca yanaşmalar ile ilgili bu bilgilerden yanaşma-köle arasındaki benzerlikler rahatlıkla görülmektedir.

3.1.7. Eski Yunan Ekonomisinde Kölenin Yeri

M.Ö. 5. ve 4. Yüzyıllarda Eski Yunan ekonomisi oldukça iyi durumdaydı hemen her alanda altın çağını yaşamaktaydı diyebiliriz. Pers savaşlarının kazanılmasıyla kolonizasyon faaliyetlerine katılan Yunan artık hem ithalat hem de ihracat alanında bir numara olmuştu. Özellikle Perslerin Doğu Akdeniz'den çıkarılması Mısır uygarlığı ile olan etkileşimi sağlamış bu uygarlıkta önemli miktarda gıda maddesi ithal etmiştir. Karadeniz kıyılarında ise Pers yanlısı Fenikeliler bulunmaktaydı. Yunanlılar bu bölgeyi de ele geçirerek tek güç haline geldiler. İşte bu ticari faaliyetler Yunanlıları ekonomide zirve haline getiriyordu.[187] Ekonomik canlılık servet birikimine, bu da lüks tüketim maddeleri ile sanat ürünlerine yönelik ilginin artmasına yol açmıştır. Bu durum gelişmiş polislere zanaatkâr, sanatçı ve tüccarların akmasına neden olmuştur. Denizaşırı ticaretin gelişmesinin bir diğer sonucu, her türlü işte çalıştırılmak üzere çok sayıda kölenin Yunan dünyasına girmesidir.[188]

Atina'da coğrafi nedenlerden dolayı tarım alanı sınırlı olduğundan bu bölge daha çok ticaretle uğraşmıştır. Bazı bölgeler ise tarım alanında ileri seviyeye ulaşmıştır. Tüm bu farklılıklara rağmen en önemli ortak noktaları bütün polislerde bol miktarda kölelerin bulunmasıydı. Eski Yunan bu dönemlerde çinicilik, çömlekçilik, silah yapımı,

[186] Coulanges, a.g.e., s. 218.
[187] Kovalev, Diakov, a.g.e., s. 396.
[188] Tanrıseven, a.g.e., s .47.

heykeltıraşlık, oymacılık gibi birçok alanda ilerlemiş durumdaydı. Ancak bilinmesi gereken bazı şeylerden biride o dönem Eski Yunan'da zanaatçılık hiçte saygın bir meslek dalı değildi. Bu meslek toplumda hiç hoş karşılanmazdı. Zaten bu mesleği genelde yoksullar ya da köleler yaygın icra ederdi. Zanaatçılık mesleğinin o dönem diğer meslek dallarına oranla kazancı oldukça düşüktü. Hemen hemen her alanda köle çalıştırılmaktaydı, madencilikten tutunda ayakkabı imalathanelerine kadar hepsinde kölelerden faydalanılırdı. Bu meslek dallarına köleler yeteneklerine, kuvvetlerine ve fiziki özelliklerine göre dağıtılırdı. Hellas'ta kölecilik o derece yaygındı ki bir efendinin atölyesinde çalışan köle sayısı 30'u geçebilmekteydi. Özellikle köle ticareti sayesinde Afrika'dan bol miktarda köle getirilirdi. Bu köleler tüccarlar aracılığıyla soylulara satılırdı. Bir kölenin gücü yaşı ve cinsiyeti fiyatta belirleyici bir etkendi bu köleler en yaygın olarak Sparta'da bulunurdu. Çünkü savaşçı bir yapıya sahip olan Spartalılar sık sık baskınlar yaparak insanları köleleştiriyorlardı. Yukarıda da değinildiği üzere, Sparta'da köle sayısı o kadar fazladır ki yılda bir gün köle avı bile düzenlenirdi. Çünkü Spartalılar her ne kadar kölelere hâkim olsalar da onların isyan etme ihtimalinden çok korkarlardı.

Kölelerden faydalanan bir başka kesim ise tarımla meşgul olan kesimdir. Büyük toprak sahipleri toprağın işlenmesinde kölelerden aktif bir şekilde faydalanmışlardır. Bu alanda en belirleyici faktör maddi durumdur. Zengin bir toprak sahibinin köle sayısı yoksul çiftçiden fazlaydı. Yoksul bir çiftçinin genelde bir tane kölesi olurdu. Bu sayı en fazla ikiye çıkabilirdi.[189] Kolonizasyon faaliyetleri sayesinde Afrikadan İtalya'ya, Mısırdan Karadeniz'in kuzeyine kadar uzanan alanda koloniler kuran Yunanlılar köle ticaretinden çok iyi kazanç elde etmiştir. Çünkü gittikleri yerlerde sadece ticaret yapmıyor korsanlık yoluyla da birçok insanı kaçırarak yine kendi kurdukları köle pazarlarında satıyorlardı. Yunanlılar özellikle Attikadaki köle pazarlarından ciddi kazanç elde etmekteydi.[190] Antik dönemlerde sadece Yunanistan için geçerli olmayıp bütün Antik dönem uygarlıkları aynı düşünceye sahip olup, ekonomilerini geliştirmek için en iyi yolun savaş olduğunu düşünürlerdi, onlar için savaş ve yayılmacılık zenginliğe ulaşmanın en iyi yoluydu. Savaş daha fazla toprak, daha fazla ganimet, daha

[189] Kovalev, Diakov, a.g.e., s. 408.
[190] Kovalev, Diakov, a.g.e., s. 422.

fazla vergi, daha fazla haraç ve daha fazla köle demekti. Eskiçağ toplumlarının zenginliği buydu. Bütün bunları da ancak fetih verebilirdi.[191]

3.2. Eski Yunan Sanayileşmesi ve Kölelik Arasındaki İlişki

Eski Yunan'da M.Ö. 7. Yüzyılda köle sayısında artış meydana gelmiştir. Bunun en önemli sebebi gelişen Yunan sanayisidir. Elbette bu dönemdeki sanayi sistemi günümüzdekiyle karşılaştırılmamalıdır. Bu dönem sanayisi ilkel yöntemlerle yapılan silah ya da maden işlemeciliğiyle alakalı bir durumdur. Makineleşmenin olmadığı bu sistemde kol gücüne ihtiyaç vardır. İşte bu gibi sebeplerden dolayı köle Eski Yunan'da göz ardı edilemeyecek bir olgu olarak ortaya çıkmıştır.[192] M.Ö. 7. Yüzyılda Eski Yunan'ın en dikkat çeken şehri Atina'dır. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Yönetim şekli, etkin ticari hinterlandı ve sanayisi bu şehir-devletini diğerlerine nazaran ön plana çıkarmıştır. İşte böyle bir ortamda oluşan iş sahalarına yeterli derecede işçi gücü bulunamaması köleliği ortaya çıkarmıştır. Atina'da köleler kâtip, güvenlik gücü, temizlik işçisi, hizmetçi, tezgâhtar, tayfa, imalat işçisi, maden işçisi gibi birçok alanda faydalanılmıştır. M.Ö. 4. Yüzyıl filozofu Aristotales "*Politika*" adlı eserinde hane halkına köleyi de dâhil etmektedir.[193] Eski Yunan Toplumunda hemen hemen her alanda köleden faydalanılmıştır. Ancak köleliğin bu derece yaygın olması teknik ilerlemenin durmasına sebep olmuştur. Bu durumda sadece antik dönemde değil tüm dönemlerde bir soylu teknik bir alete ihtiyaç duymayacaktır çünkü bol miktarda köleye sahiptir.

3.2.1. Kölelik Kurumu Hakkında Önemli Bir Kaynak: Homeros

Homeros (M.Ö. 8. Yüzyıl), Eski Yunan dünyasının ve edebiyatının önemli bir ismi olarak tanınmış, Chios'ta yetişmiş bir şairdir. Hayatı hakkındaki bilgileri çoğunlukla şiirlerinden ve önemli eseri İliada ve Odysseia'dan edindiğimiz Homeros, aynı zamanda tarihi bir kaynak olarak da görülmüştür. Platon, "Devlet" adlı eserinde Homeros'un bakış açısının Yunanlıları eğittiğini söylemiştir.[194] Tarihçi Ksenophon

---

[191] Seyhan Taş, Enver Günay, "*Antik Çağ Toplumlarının Özellikleri, Geleneksel Statüleri ve İktisadi Yapıyı Belirleyen Kurumları,"* Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12 (2) 2015, s. 146.

[192] İzzet Çıvgın- Remzi Yardımcı, *İlkçağ Tarihi,* Maya Akademi Yayınları, Ankara, 2007, s. 170.

[193] Ayşe F.Ero,l *Arkaik Dönem Atina'sında Kölelik Sistem,* G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 27, Sayı 1, 2007, s. 249-260- 255.

[194] Platon, a.g.e., s.90.

(M.Ö. 430-355) "Şölen" adlı eserinde Nikeratus adlı bir şahsiyetin Homeros ile ilgili deneyimini şu şekilde anlatır:

> *"Benim iyi bir insan olmam konusunda endişelenen babam, beni Homeros'un bütün çalışmalarını ezberlemeye zorlamıştı ve ben bugün bile Homeros'un bütününü ezberden okuyabilirim."*[195]

Homeros'un M.Ö. 8. Yüzyılda yazdığı epik şiirlerinde M.Ö. 13. ve 12. Yüzyıl Yunan toplumu (Bronz Çağ Akha krallıkları) hakkında bilgi bulunur ki bunlar muhtemelen sonraki "Karanlık Çağ"ı da yansıtırlar. Bu şiirlerde kölelerin köken olarak yabancı olabildiği kadar Yunanlı da olabildiği görülür ki bu durum kölelerin çoğunlukla Yunanlı olmadığı M.Ö. 5. ve 4. Yüzyıl klasik dönemden farklılık göstermektedir. Şiirlerden anlaşıldığı üzere, M.Ö. 8. Yüzyıla değin Eski Yunan'da köle kullanımı yaygın değildi. Şiirlerde sadece krallar evlerinde köle sahibidirler; köylüler gerektiğinde kiralık emek kullanırlar. Kölelerin bazılarına sınırlı mülk edinme, evlenme ve aile sahibi olma hakları tanınmıştır.[196] Homeros'un şiirlerinde kölelere basitçe mülk olarak veya toplumun moral kalıplarının ötesinde varlıklar olarak davranılmaz, daha aşağı statüde olsalar da insan türünün üyeleri olarak saygı ve onura layık görülürler. Yine de köleleştirilmenin travmatik deneyimi altında kendilerinden bekleneni yerine getiremeyebilirler ve bu durumda hak ettikleri şekillerde cezalandırılırlar.[197] Homeros'un önemli eseri "Odysseia"da kölelik üzerine çeşitli bulgulara rastlanmaktadır. Eserde uygarlaşmış yaşamı olanaklı kılan şartlar yeniden oluşturulur ve düzenlenir.[198] Homeros Odysseia adlı eserinde ise şu dizelerle köleliği ifade eder;

> "*Kul kısmı böyledir işte, ne yaparsın,*
> *Görmezler işlerini gereğince, başlarından gidince efendileri.*
> *Kölelik günü çökmeyegörsün bir insanın omuzlarına,*
> *Engin bakışlı Zeus erdeminin yarısını alır ondan."*[199]

---

[195] Ksenophon, *Şölen*, (Çev: Bilge Umar), Sergi Yayınları, İstanbul, 1984, s. 40.
[196] Nick Fisher, *Slavery in Classical Greece* , Bristol Classical Press, London 1993, s. 72.
[197] Fisher, a.g.e., s. 79.
[198] Platon, a.g.e., s. 90.
[199] Homeros, *Odysseia*, (Çev: Azra Erhat-A.Kadir), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2016, s. 297.

Scherie ülkesinde iki farklı grup bulunmaktadır. Biri kykloplar (tek gözlü dev), diğeri ise mağarada yaşayan ve onlara tezat oluşturan tarımla ilgilenmeyen, sosyal ağ ile ilişkileri olmayan sınıftır. Bu sınıf yasaya, geleneğe saygı duymaz, çünkü geleneğin içinden gelmez. "Odysseia"da anlatılan bu sınıf dönemin köle sınıfı ile bağdaşmaktadır.[200] Aynı şekilde "İliada" da kölelerle ilgili bilgiler yer almaktadır. Sowerby (2009), eserde Troialı kadınların Troia'nın düşüşünden sonraki konuşmalarının köle ticaretini başlatacak konuşmalar olduğunu söylemektedir.[201] Odysseia'da Atinalı ile Megillus'un diyalogları da kölelerin toplumdaki konumuyla ilgili sorgulamalara bir örnek teşkil eder:

> "*Atinalı: -Elbette hepimizin bir kişinin sahip olunabilecek en iyi ve güvenilir kölelere sahip olması gerektiğini söylememiz gerektiğinin farkındayız. Neden? Çünkü köleler şimdiye kadar kendilerinin her açıdan kardeşlere ya da oğullara nazaran daha iyi olduklarını gösterdiler. Köleler efendilerinin şahsını, mülkünü ve bütün ailesini korumuştur. Kölelerle ilgili böyle bir dilin yaygın olduğunu şüphesiz ki biliyorsun*.
>
> *Megillus*: *-Elbette.*
>
> *Atinalı*: *-Kölelerin kalpleri çürümüş kişiler olduğunu ve hiç kimsenin onlara güvenmemesi gerektiğini söyleyen rakip teori de eşit oranda yaygındır. Hatta Zeus'tan bahsederken en üstün yetenekli şairlerimiz açıkça belirtir: Bir kişiyi köle yapan günün onun değerini yarısını alıp götüreceği kesindir*."[202]

Homeros'un şiirlerinde[203] geçen ifadelerde kölelik dışında tabakalaşma ve sınıfsal ayrım üzerinde duran öğelere rastlanmaktadır. Özellikle şiirlerde geçen "kadın, cariye, metres" kelimelerinde bir sınır olmadığı, fahişelere toplumda pragmatik bir gözle bakıldığı dikkat çekmektedir.[204]

---

[200] Homeros*, İliada ve Odysseia*, (Çev: Furkan Akderin), Versus Yayınları, İstanbul, 2010, s.40.
[201] Robin Sowerby, *Yunan Kültür Tarihi,* (Çev: Özgür Umur Hoşafçı), İnkılap Yayınları, İstanbul, 2009, s. 91.
[202] Homeros, a.g.e., s. 101-103.
[203] Birçok kaynakta "Homerik Şiir" olarak geçmektedir.
[204] Sowerby,a.g.e., s. 90.

3.2.2. Eski Yunan'da Kölelerin Özel Yaşamları

Eski Yunan'da aileye yeni katılan kölelere bir karşılama töreni yapılırdı. Onların üzerine kuru incir ve kuru yemiş serpilirdi. Bu karşılama törenine "Katachysmata" adı verilirdi. Bu törendeki amaç kölenin bolluk ve bereket getirmesiydi. Eski Yunan'da hane yapısı göz önüne alındığında efendi ile köle aynı ortamda yaşamaktadır. İşte bu durumda köle efendi ilişkisi ortaya çıkmış, köle efendinin sırlarına vakıf olmuştur. Aile yapısının bu şekilde olmasını birazda efendi istemiştir. Çünkü bu sayede köleyi gözetim altında tutarak görevlerini ne derece yerine getirdiğini anlayabilmiştir. Yapılan kazılarda Eski Yunan evlerinin iç kısmı incelenmiş ve kölelere ait ayrı odaların olmadığı görülmüştür. En büyük evlerde bile kölelere ait odaların bulunmaması o dönemde aktif bir insan sirkülasyonu olduğunu açıkça göstermektedir.[205] Kölelerin sahipleri genelde onlar için efendi konumundaydı ve efendilerine karşı ciddi bir saygı göstermeleri gerekmekteydi. Efendi köleyi bir insandan çok bir alet olarak görürdü. Efendinin evi, tarlası ya da parası nasıl kendi mülküyse kölede aynı şekilde onun mülküydü. Köle alınıp satılabilir ve devredilebilirdi.[206] Atina kanunlarında kölelerin aile kurmaları yasaklanmış olsa da bu kurala uyulmadığı bilinmektedir. Görünüşte köle evlilikleri yasak olsa da bazı köle sahipleri bu duruma göz yummuşlardır. Aslında bu durum zaman zaman efendinin de işine gelmekteydi. Çünkü bu kölelerden doğan çocuklarda kendi kölesi sayılıyordu ve ileride onlardan faydalanabilirdi. Elbette efendinin kölesinin aile kurmasına izin vermesi köle için bir lütuftu ancak bazı köle sahipleri bu duruma pek sıcak bakmamıştır. Mesela Ksenophon'un diyaloglarında bu konu hakkında iyi kölelerin efendiye sadakatinin artacağı ama kötü kölelerin daha da kötü niyetli olacağı yönünde düşünce beyanında bulunmuştur. Kölenin çocuk sahibi olması bir başka hizmet şeklini ortaya çıkarmıştır. Bu hizmet şekli sütanneliktir. Köle efendinin çocuğuna bakmakla yükümlü hale geliyor ve bu şekilde de efendiye hizmet ediyordu. Atina'da bazı kölelerin bağımsız aileler kurduğu bilinmektedir. Bu köle aileler devlete ve bazı özel kişilere aitti. O dönemde bu gibi konular üzerinde yazılmış tamamı köle sahiplerine ait bilgiler mevcuttur. Ancak bu bilgiler hem sınırlı hem de köle sahipleri tarafından yazılmıştır. Bu sınırlı bilgilerde evlilik, cariyelik, cinsel ilişki ve aile kurma gibi

[205] Uygarlığın Şafağında: Efendiler ve Köleler, Aktüel Arkeoloji Dergisi, Yayınevi: Nağış Basım, Sayı 55, Ocak- Şubat 2017, s. 51-55.
[206] Tanilli, a.g.e., s. 280.

konularda kölelerinde efendileriyle paralel düşündükleri görülmüştür. Sparta vatandaşlarına bağlı olmakla yükümlü olan Helotlar ise, devletin onayı ile evlenebiliyorlardı.[207]

3.2.3. Köle Pazarları

Yunan ve Romalıların köle pazarları "agora" adı verilen şehir meydanlarında kurulmakta ve kişiler köle ticaretini düzenleyen yasalar ışığında köle alım satımı yapmaktaydılar. Aulus Gellius (M.S. 130-180), Yunan köle ticareti hakkında şu bilgileri vermektedir:

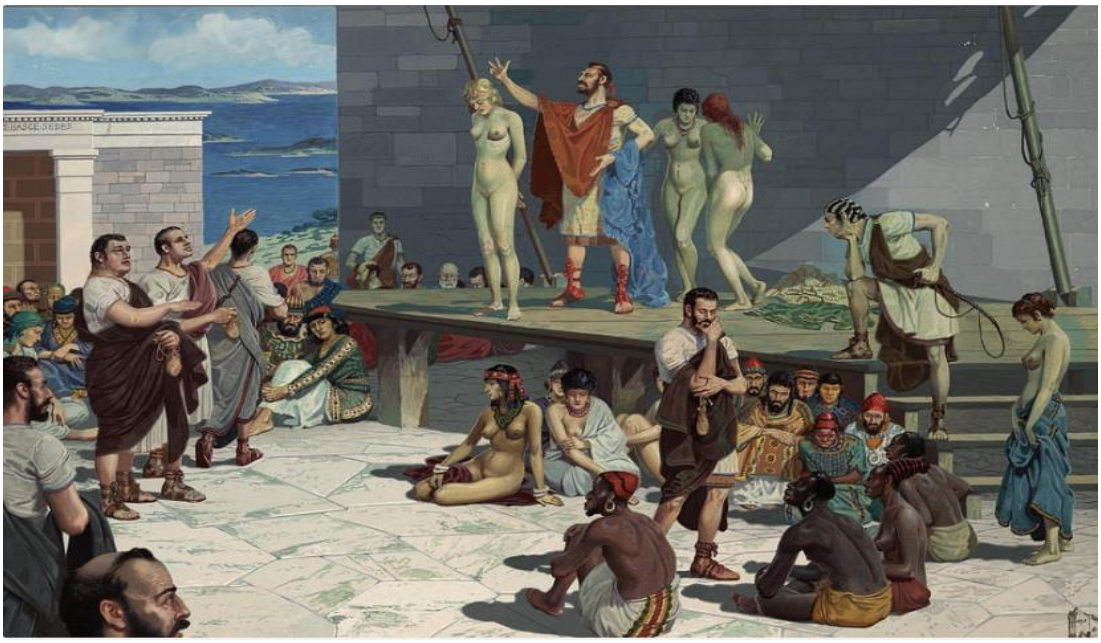
> "*Satışlarda her köle için ayrı bir levha yazılmasına özen gösterilmelidir. Öyle ki her kölenin nasıl bir hastalığı veya sakatlığı bulunduğu, kaçmaya veya tembelliğe eğilimli olup olmadığı müşteri tarafından anlaşılabilsin."*[208]

Gellius'un haber verdiği bu levhalar köle pazarlarında kölelerin tanıtılması için konulmaktaydı. Tıpkı pazarda satılan bir eşya gibi görülen kölelerin levhalarında onlara ait boy, kilo, vb. bilgiler yer alırken aynı zamanda Gellius'un söylediği gibi esirin sakat olup olmaması, hastalıklı olup olmaması da bu bilgiler içinde yazmaktaydı. Böylece köleyi alacak kişi onu iyi tanıyacak ve sağlam bir şey aldığının farkında olacaktı. Bununla birlikte köle alıcıları sadece bu bilgileri değil, aynı zamanda kadın köleler için doğurganlık durumu gibi bilgileri de merak etmişler ve kimi tabelalarda bu sebeple kadın kölelerin doğurganlık durumu da yer almıştır.[209] M.Ö. 1. Yüzyıl gezgin ve yazarlarından

Strabon (M.Ö. 64-M.S. 24)'un anlatımlarından, Kilikialı korsanların zenginliklerini köle satma yoluyla elde ettiklerini öğreniyoruz. Köle pazarları Chios, Delos, Korinth, Aigina ve Atina gibi genelde işlek ticaret yolları üzerinde bulunuyordu. En fazla köleye sahip olanlar ordu ve korsanlarla arası iyi olan tüccarlardır. Köle fiyatları talebe, cinsiyete, kökene, yaşa ve kölenin ustalık ve becerisine göre değişiyordu. Köle fiyatları ortalama 360-140 drahmi arasında değişiyordu.

---

[207] Aktüel Arkeoloji, A.g.d. s. 59.
[208] Walther Kranz, *Antik Felsefe: Metinler ve Açıklamalar*, Sosyal Yayınları, (Çev: Suat Y. Baydur), 2. Basım, İstanbul, 1994, s. 30 – 31.
[209] Malay, a.g.e., s. 79.

Görsel-5: *Eski Yunan Köle Pazarından Bir Görsel.*

Talep arttıkça fiyatlarda yükselirdi. M.Ö. 5. Yüzyıl tarihçilerinden Ksenephon'un "İşler ve Anlamları" adlı eserinden, Laurium gümüş madenlerinde çalışan kölelerin fiyatının 180 drahmi olduğunu öğreniyoruz.[210] Bu da kölelerin, borç kölelerinin dönem içerisinde değerli olduğunu ve onları edinecek sınıfın da yüklü bir gelire sahip olması gerektiğini göstermektedir. Önceden savaşlarda elde edilen tutsaklar öldürülürken köleliğin başlamasıyla birlikte bu insanlar çeşitli işlerde kullanılır hale gelmiştir.[211] M.Ö. 5. ve 4. Yüzyıllarda Eski Yunan'da bir hayli ilerlemiş kölelik sistemi mevcuttu. Özellikle köle ekonomisi önemli bir ticaret haline gelmiştir. Bunun sonucunda da özgür ve maddi durumu iyi olan yurttaşların köle edinme sayısı bir hayli artmıştır.

Satın alınan bu kölelerden çeşitli alanlarda kullanılırdı. Evde, tarlada, madenlerde ve çeşitli işlerde bu kölelerden faydalanılmaktaydı. Köleler genelde savaşlarda ya da korsanlık yoluyla ele geçirilen esirlerden oluşurdu. Buna zamanla borcunu ödeyemeyen yurttaşlarda eklenmiştir. Bu köleler genellikle Suriye, Phrygia, Mısır ya da İskit bölgelerinde elde edilmektedir. İskitlerden şehrin güvenliğini sağlamak amacıyla faydalanılmıştır. Bu savaşçıların İskitlerden olması bu toplumun savaşçı, güçlü, kuvvetli bir yapıya sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Köle ticareti çok kazançlı bir iştir. O

[210] Horst Blanck, *Eski Yunan ve Roma'da Yaşam*, Arion Yayınları, İstanbul, 1999, s. 61.
[211] Andre Bonnand, *Eski Yunan Uygarlığı 1, İliada'dan Partheon'a,* (Çev: Kerem Kurtgözü), Evrensel Basım Yayınları, İstanbul, 2004, s. 151.

dönemde Efes'te kurulan köle pazarları çok ünlüdür. Elde edilen bu köleler yatkın oldukları alanda kullanılırdı. Mesela bir zanaatı olan köleye iş yeri açılır ve bu köle burada sanatını icra edebilirdi. Aynı zamanda açmış olduğu iş yerinde başka köleleri de çalıştırabilirdi. Ancak bu durum kölelerin lehine değildi çünkü kurumun kazancı efendiye aktarılırdı.[212] Kölelerin nüfusuna ilişkin olarak ise Demetrios'un Attikadaki nüfus sayımında 400.000 köle sayıldığı bilinmektedir.[213]

3.2.4. Kaybolan Köleler

Çok ağır işlerde çalıştırılan Kölelerin bazı kaynaklara göre, bu durumun köleler için Attika da biraz farklı olduğu ileri sürülmektedir. Attika da kölelere bazı haklar verilmişti. Örneğin efendi kölesine eziyet ederse köle tapınağa sığınabilirdi. Bu süreçte köle başka bir efendiye satılırdı. Bu süreci daha iyi anlayabilmek için kölenin devlet nazarındaki yerini anlamak gerekir. Mesela tapınağa sığınmış bir köleyi oradan çıkarmak devletin görevidir. Tapınaktan çıkmayan köle yine burada açlıkla cezalandırılırdı. Yine kölesi kaybolan efendi devlete müracaat eder ve kölesinin bulunmasını isterdi. Devlet kaybolan köleyi bulması için birilerini görevlendirirdi. Hatta bu iş o kadar ilerlemişti ki bunun ticaretini yapanlar bile vardı. Yani kaybolan köleyi bulur getirirdi. Tabi ki bu iyilik karşılıksız değildi ve bulan kişi karşılığında bir ödül alırdı. Kölelerin kaçmasını engellemek ya da kaçtıysa kolay bulunsun diye onlara çeşitli işaretler koyan efendilerde vardı. Bu kölelere genelde demirden gerdanlık ya da tasma takılırdı. Bu işaretlerden kurtulmanın cezai yaptırımı bulunmaktaydı. Efendi kölenin boş bırakmaya gelmeyecek bir araç olarak görmekteydi. Homeros bu konuda ki düşüncesini şu şekilde dile getirmiştir

"*Uşakların huyudur, efendileri bir yere gidince ya da zayıf düşmüş, sözünü dinletemez olmuşsa, gevşerler işlerini görmek akıllarına gelmez"*[214]

Homeros'un da izah ettiği gibi Yunan Toplumunda kölelerin her zaman bir disiplin altında tutulması ve onlara kesinlikle aman verilmemesi düşüncesi benimsenmiştir.

[212] Tanilli, a.g.e., s. 280.
[213] Robert Sallares, *The Ecology Of The Ancient Greek World*, Cornell Unıversity Press, Newyork, 1991, s. 304.
[214] Kovalev, Diakov, a.g.e., s. 405.

3.2.5. Köle İsyanları

Eski Yunan'da Köle efendisinin her emrini yerine getirmek zorundaydı. Onlar sürekli efendileri tarafından küçümsenirdi ve bu onur kırıcıydı.[215] Özellikle Yunan yaşantısına göre evlerin içi tam bir muammaydı. Çünkü dışa kapalı oluşu üretimin içeride gerçekleşmesine sebep olmaktaydı bu durum köle ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Fırının evin içinde olması ya da değirmenin burada bulunması çalışacak birilerinin olması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. İşte tam bu noktada devreye köleler girmektedir. Ayrıca çocuk bakımı ya da gelen bir misafire kapıyı açmak, ikramlarda bulunmak tamamen kölenin görevleri arasında bulunmaktaydı. Yine dokuma tezgâhların da köleler işbaşı yapmaktaydı. Tüm bunları bir araya getirirsek üretim ve hizmet döngüsünü tamamen köleler sağlamaktaydı diyebiliriz. Zaten yönetimsel ve ekonomik birçok alanda hiçbir hakkı bulunmayan köle bunlar yetmezmiş gibi birde zulme uğramaktaydı. Zaman zaman bu zulümlere başkaldırılar olmuşsa da köleler kaderlerini değiştirememişlerdir. Bu başkaldırıların sonucunda asiller kölelere karşı belli haklar vermek zorunda kalmışlardır. Zulme uğrayan köle kaçıp tapınağa sığına bilir ve başka bir efendiye tabi olma talebinde bulunabilirdi. Bu durum zamanla efendi ile köle arasında mücadeleye dönüşmüştür.

Baskı ve şiddetten bunalan köleler zaman zaman kaçma teşebbüsünde bulunmuştur. Bu durum karşısında köle sahipleri ve devlet çeşitli önlemler almak zorunda kalmıştır. Kaçan bir köleyi bulup getirene ödül verilmiştir. Sırf bu yüzden bu durumu meslek haline getirmiş yurttaşlar ortaya çıkmıştır. Bazen bu kaçışlar gruplar halinde yapılıyordu. Genellikle bu kaçışlar ve isyanlar devletin zayıf olduğu dönemlerde ortaya çıkmıştır. Özellikle savaş zamanlarında meydana gelen bu olaylar devleti ve köle sahiplerini zor durumda bırakmıştır. Eski Yunan'da en eski köle ayaklanması M.Ö. 4. Yüzyılda meydana gelmiştir. Heredotos'un anlattığına göre, Spartalılar Argos'a saldırarak bölge halkının yarıdan fazlasını öldürmüşlerdir.

> "*Ama Argos kanının son damlasına kadar tükenmişti; o kadar ki mal, mülk, kölelerin eline geçti, iktidara geçip ili kendileri yönetmeye başladılar, ölen yurttaşların oğulları erkeklik çağına gelinceye kadar böyle gitti; vakit gelince bu oğullar Argos'u ele aldılar, köleleri kovdular,*

[215] Evrim İnce, *Fragmented Possession:Politics Of Womanhood İn Ancient Greece*, İstanbul Bilgi University İnstitute of Social Sciences, Mater's Thesis, İstanbul, 2014, s. 64.

onlarda gidip zorla Tirus'u aldılar. İki kent iyi geçiniyordu, ama bir süre sonra kölelerin kentine bir kâhin geldi, adı Kleandros'du.() Bu adam, köleleri efendilerine karşı yürümeye kandırdı. Bunu oldukça uzun süren bir savaş izledi ve sonunda Argoslular güç bela üstün gelebildiler."[216]

Birçok Yunan kenti kölelerden çekinirlerdi. Çünkü tarihlerinde birkaç kez köleler ayaklanmış ve intikamları çok acı olmuştur. Özellikle savaş zamanlarında başıboş kalan köleler ayaklanmış ya da kaçmıştır. Pers savaşları sırasında Sparta madenlerinde çalışan 20.000 kölenin kaçtığı bilinmektedir. Yine bir başka ayaklanmada Sparta'daki bütün yetişkin erkekler, köleler tarafından kılıçtan geçirilmiştir. Yunanlıların bu gibi durumlara maruz kalmamak için köleleri gözetim altında tuttukları bir gerçektir.[217]

Görsel-6: *Laurion Gümüş Madenlerindeki Köleler*

Eski Yunan toplumunda kölelerin çoğu Laurium gümüş madenlerinde çalıştırılırdı.[218] Özellikle madenlerde sadece yetişkin köleler kullanılmamış, çocuk kölelerden de faydalanılmıştır. Madende erişkin kölelerin sığamadığı dar bölmelerde çocuk

[216] Tanilli, a.g.e., s. 280.
[217] Kovalev, Diakov, a.g.e., s. 405.
[218] Stefano Fenoaltea, *Slavery And Supervision İn Comparative Perspective: A Model*, Cambridge University Press, 1984, s. 642.

kölelerden istifade edilmiştir. Buradan çıkarılan madenler kadınlar tarafından işlenmiş bu madenler cinsine göre ayrıştırılmıştır. Bazı madenler kömür halinde kullanılmış bazısı da altın olarak işlenmiştir. Madenlerin ayrıştırılması alanında kadın kölelerden istifade edilmiştir. Özellikle madenlerde çalışma şekilleri belirli kurallar ve yöntemlerle sistemleştirilmiştir. Madende çalışan köleler 12 saatte bir vardiya değiştirmiş kürekle çıkarılan maden sepetlerle taşınmış ve bu madenler dışarıya bir kaldıraç sayesinde çıkartılmıştır. Bu madenler büyük fırınlarda işlenip ayrıştırıldıktan sonra hangi alanda kullanılacaksa bunlara göre gruplandırılmış ve şehir merkezine doğru yola çıkarılmıştır. Tabi ki tüm bu devir daim köle eliyle gerçekleşirdi. Bu madenlerden yoksul yurttaşa dahi rastlanmazdı çünkü çok zorlu bir çalışma sistemi hâkimdi.[219]

Eski Yunan Toplumunda köle isyanlarının yanında birde bu kurumu protesto eden sanat dalları vardır. Köleliğe karşı ilk protestoyu tragedya şairlerinden Euripides başlatmıştır. Euripides özgür insanın soyluluğu ve kölenin sözde ruhsal bayağılığı arasında bir ayrım yapmaya karşı çıkan ilk kişidir. Euripides'in "*Birçok köle kendilerini alçaltan bu adı taşırlar, ama ruhları özgür insanlarındakinden daha özgürdür."* Sözüyle hümanizma düşüncesinde olduğu ve köleliğe karşı çıktığı açıkça görülmektedir.[220]

3.3. Köleliğin Adaleti Üzerine Kimi Görüşler

3.3.1. Hesiodos, Köle ve Kölenin Adaleti

Hesiodos (M.Ö. 8.Yüzyıl)'a göre Eski Yunan toplumu; Posthomerik dönemde Eski Yunan ekonomi ve toplumsal yapısında büyük değişiklikler olmuştur. Varlıklı ailelerin daha da zenginleşmeleri toplum arasındaki uçurumu daha da keskinleştirmiş, bu aileler zenginleştikçe diğer yurttaşlar fakirleşmiştir. Bu zengin ailelerin temel üretim araçlarını elinde bulundurmaları, bir çeşit köleci toplum yapısına dönüştürülmüş ve insanların bu sistemde özgürlüklerini kaybetmelerine neden olmuştur.

[219] Kovalev, Diakov, a.g.e., s. 405.
[220] Bonnard, a.g.e., s. 161.

Hesiodos'ta bu çalışan ama az kazanan köylülerden biridir ve "*Çalışmakta utanılacak bir şey yok; asıl utanılacak şey aylaklıktır."*[221] der.

Burada aylaklığı toplumu sömüren soylulara söylemektedir. Onların yoksul vatandaşın hakkını gasp ettiğini ve adaletsiz davrandığını düşünür. Hesiodos yine İşler ve Günler adlı şiirinde yoksul bir çiftçiyi şefkat ve saygıyla savunur. Hesiodos eserlerinde bu konulara özellikle değinmiş ve yüzyıllar öncesinden isyan etmiştir. Güçlü ile zayıf arasındaki uçurumu Atmaca ve Bülbül Fabl'ında şu şekilde anlatmıştır.

"*Ne bağırırsın be bre zavallı?*
Senden daha güçlü birinin elindesin.
Sen istediğin kadar güzel şarkı söyle,
Götüreceğim seni canımın istediği yere,"
İster azık ederim kendime seni,
Dilersem koy veririm uçup gidersin.
Zırdelidir kendinden güçlüye direnen kişi:
Beceremeyeceği bir yana, acı çeker boşuna."[222]

Hesiodos'un bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere; Köle için özgürlük, sadece hayaldir ve eğer bu hayalini gerçekleştirmek isterse, sonunda elde edeceği şeyin mutluluk olmayıp, acı olacağını bu dizeler açıkça ortaya koymaktadır. Hesiodos köleci toplumun yeni yeni ortaya çıkışına şahit olmuş ve bu duruma kendi şiirleriyle ve sanatıyla karşı çıkmıştır.

"Katırların ve öküzlerin de yemi bol olsun.

İşler tamamlandıktan sonra kölelerin dinlenmelerine izin ver."[223]

Hesiodos İşler ve günler adlı eserinde kardeşi Perses tarafından uğradığı haksızlığı anlatarak adaletin önemini vurgular. Ayrıca dönemin sosyo-ekonomik değişimini, namusuyla ekmeğini kazanan çiftçileri anlatır ve kölelerde Hesıodos'un şiirlerinde kendine yer bulmuştur.[224]

---

[221] V. Diakov, S. Kovalev, a.g.e., s. 341.
[222] Kovalev, Diakov, a.g.e., s. 342.
[223] Hesiodos, *İşler ve Günler- Tanrıların Doğuşu*, (Çev: Furkan Akderein), Say Yayınları, Ankara, 2014, s. 42.
[224] Özgüç Orhan, *"Homeros ve Hesiodos'da Adalet Kavramının Kökenleri ve Platon'a Yansımaları,"* Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 2012, Sayı 13, s. 20.

3.3.2. Solon Kanunları (M.Ö. 640-560)

Solon M.Ö. 640-560 yılında yaşadığı tahmin edilen devlet adamı ve aynı zamanda şairdir. Atina da doğmuştur. Devlet adamı ve yasa koyucu olarak bilinen Solon adaleti ve halkını seven bir kişiliğe sahiptir. Solonun reformunun en önemli özelliği hakseverlik ve ölçülülüktür.[225]

Eski Yunan'da kölelikle ilgili bilinmesi gerekenlerden en önemli başlık Solon'un devrimidir. Kölelere özgürlük veren hatta onlara toprak vererek mülk sahibi olmalarını sağlayan Solon'dur. Yüzyıllar öncesinde bu kadar insanca bir tutumla gerçekleştirilen bu devrim gerçekten takdire şayandır. İnsana eşitlik veren, bir köle ile efendinin eşit olmasını sağlayan bu devrimdir. Önceleri efendisinin toprağını işlemesine rağmen hiçbir hak alamayan hatta efendisi ölmüş olsa bile bu toprakta en ufak hak talep edemeyen köle bu devrimle mülk sahibi olabiliyordu. Bu devrimin yaratıcısı olan Solon yaptığı yenilikleri şöyle anlatmaktadır;

> *"Bu beklenmeyen bir eserdi. Tanrıların yardımıyla gerçekleştirdim. Ana Tanrıçayı, kara toprağı tanık gösteriyorum. Bu toprağın sınır taşlarını birçok yerden kendim kaldırdım. Köle olan toprak şimdi özgürdür."*[226]

Yine Solon bu konuyla ilgili şunları söylemiştir; "*Bu dünyada acımasız köleliğe maruz kalanları ve bir efendi önünde titreyenleri özgür kıldım.*"[227]

Solon bunları söylerken aslında toprağı birkaç kişinin elinden almış ve emekçilere devretmiştir. Yine bu toprakta çalışan köleleri özgür birer yurttaş haline getirerek eşitliği ve adaleti temin etmiştir. Artık kimse kimsenin eteğini öpmeyecek, zulme uğramayacak, istemediği hiçbir şeyi yapmaya mecbur bırakılamayacaktı.[228]

Aristotales insanların eşitliklerini etkileyen bir başka unsurun yönetim biçimleri olduklarına değinir. Mesela tiranlık yönetiminin, kölelere daha acımasız yaklaştığını düşünür ve bu konuyla ilgili şu şekilde bahseder;

---

[225] Andre Bonnard, *Antik Yunan Uygarlığı 1: İlyada'dan Parthenon'a*, (Çev: Kerem Kurtgözü), Evrensel Basım Yayınları, İstanbul, 2004, s. 144-146.
[226] Coulanges, a.g.e., s. 250.
[227] Coulanges, a.g.e., s. 250.
[228] Coulanges, a.g.e., s. 250.

"Köle canlı bir araçtır, araç ise cansız bir köle."[229] Buradan da anlaşılacağı üzere bu sistemde köle bir araç olarak görülmektedir.

Solon yaşadığı dönem içerinde yalnızca servet sahipleri ile aristokratların arasını bulmakla kalmayan aynı zamanda toplumsal adalet için toplum düzenine el koyan birisi idi. Solon'un yaşadığı dönemde topraklarını kaybeden toprak kölesi olan ve böylece işsizleşerek devrimci bir hale gelen sınıfın toplumsal tehdidi bulunmaktaydı. Bu sınıfın oluşturduğu tehdit tiranlık yönetim biçiminin oluşması ile ilgiliydi. Solon tiranlığın oluşmasını engellemek amacıyla borç köleliğini ortadan kaldıracak sosyal reformlara imza atmıştır. Suat Baydur'un çevirileriyle Türkçede yayımlanan şiirlerinde Solon'un insan vücudunu rehin göstermeyi yasakladığı açıkça görülmektedir:

"Önce köle idi şimdi hürdür
Birçok Atinalıyı tanrıların kurduğu şehirlerine
Geri getirdim birtakımı haklı birtakımı
Haksız olarak satılmışlardı. Birçokları borç baskısından
Kaçmışlardı… yabanda dolaşmaktan dillerini
Bile unutmuşlardı
Burada yurtta
İnsana yakışmayan kölelik boyunduruğu taşıyanları
Bayların zorbalıkları önünde titreyenleri
Hürlüğe kavuşturdum"[230]

Solon'un şiirindeki ifadede kölelik insana yakışmayan bir durum olarak gösterilmiş ve tanrının kurduğu şehir olan Atina'da sadece borç baskısından ötürü insanların köle olması durumu engellenmiştir. Solon'dan önce toprağı işleyen eski yanaşmalar mülk sahibi olamıyorlardı; çünkü tarlasında eski patronun kutsal ve ihlal edilemez sınır taşı bulunuyordu. Toprağın ve çiftçinin özgür kalabilmesi için bu taşın kaybolması gerekiyordu. Solon bu taşı devirdi.[231] Solon bir başka şiirinde borçları halkın bedenine saplanan bir taş gibi nitelendirmiş ve kendisinin borç köleliğini kaldırarak halka ne denli büyük bir iyilik ettiğini şu sözlerle ifade etmiştir:

---

[229] Aristotales, *Nikomakhos'a Etik*, (Çev: Saffet Babür), Kebikeç Yayınları, Ankara, 2005, s. 169.
[230] Solon, *Şiirler*, (Çev: Suat Y. Baydur), İstanbul Maarif Vekaleti Yayınları, Yunan Klasikleri, İstanbul, 1945, a.g.e., s. 40.
[231] Coulanges, a.g.e., s. 250.

"Ben onun bedenine saplanmış sayısız

Borç taşlarını söküp çıkardım"[232]

Solon kanunları sadece kişilerin kendi vücutlarıyla ilgili bir köleliği değil kan bağından ötürü çocukları ve eşleri üzerindeki köle yapabilme haklarını da yasaklamıştır. Tarlaları olmayan fakir halkın dara düştüklerinde çocuklarını satabilmesi durumunda bu kanunlarla yasaklanmıştır. Fakat kanun sadece erkek çocuklarını ve cinsel ilişki kurmamış kız çocuklarını kapsıyordu.[233]

Solon kanunlarının tamamına bakıldığı zaman eşitlikçi bir anlayışla dönem toplumuna bir hukuk düzeni getirdiği söylenebilmektedir. Örneğin kanunlardan evvel Atina'da ailede mirasın en büyük oğlan çocuğuna geçme durumu var iken kanunla birlikte ailedeki bütün oğlan çocuklarının eşit miktarda mirası paylaşması kuralı getirilmiştir. Aynı şekilde vergi ve askerlik anlayışında da yine sınıfların servet miktarına göre bir dağıtıma gidilmiştir. Toplumun en yüksek servete sahip sınıfı savaşa süvari, ikinci derece de servete sahip sınıfı "hoplit", üçüncü sınıfı ise "hafif piyade" olarak katılması kararlaştırılmıştır.

Toplumda hiçbir gelire sahip olmayan sınıf ise askerlikten ve vergiden muaf tutulmuştur. Yunan toplumunun o dönemi için askere alınmamak oldukça önemli bir durumdu. Çünkü askere alınmayan kişilere toplumda iyi bir gözle bakılmaz toplum üzerinde etkisi olmayan bir sınıf olarak görülürlerdi. Solon kanunlarına bakıldığı zaman kız çocuklarının eşitlikçi bir tutum içerisinde değerlendirilmediği görülmektedir. Birçok yazar bu durumu Solon'un sınıflar arası eşitlikten değil sınıflar arası dengeden yana olmasına bağlamaktadır. Solon'un sınıflar arası denge sisteminde kullanılan ölçü kişilerin servet durumudur. Solon toplumu Drakon yasalarındaki gibi dört servet sınıfına ayırmış ve toplumsal hakları da bu ölçüde bireylere dağıtmıştır. Buna göre toplumun en alt sınıfı olan ve hiçbir geliri bulunmayan kişiler topluma bir katkıda bulunmadıkları için toplumsal haklardan da en az yaralanan kişiler olacaktır.[234] Solon un sınıflar arası eşitlik anlayışı da bütün sınıflara mutlak eşit haklar değil hakkı

[232] Solon, a.g.e., s. 44.
[233] J. S. Mccelleand, *A History of Western Political Thought*, Routledge press, Newyork, 1994, s. 41-42.
[234] H. Argun Bozkurt, *Eski Çağlarda Anadolu'da Hukuk 2: Eski Yunan, Roma Hukuku*, Ankara Barosu Yayınları, Ankara, 2011, s. 55.

olduğu ölçüde haklar tanıyan bir sistemdir. Solon un şiirlerine bakıldığı zaman kendisi de bu durumu açıkça vurgulamaktadır:

"Fakir, zengin için bir yolda yasalar yazıp

Herkesin hakkını doğru olarak gösterdim"[235]

Solon'un şiirlerinde açıkça bir "eşitlik" kelimesi değil "isomoria" yani eşit pay benzerlik anlamına gelen bir sözcük kullanılmaktadır. Bu da Solon'un servete bağlı olarak kişilere verdiği hakların, yani benzer sınıflara verilen benzer hukuksal ayrıcalıkların açıkça göstergesidir. Örneğin; Solon bir şiirinde toplumun en alt sınıfından yukarıya çıkan tiranların kendilerine çok daha fazla toprak verileceğini düşünmelerini şu şekilde eleştirir:

> *"Yağmaya çıkanların büyük ümitleri vardı*
> *Her biri servete kavuşacağını, benim*
> *Yumuşak sözler arkasında sert düşünceler gizlediğimi*
> *Sanıyordu. O zaman budalaca düşünüyorlardı*
> *Şimdi bana düşman gibi hepsi yan yan bakıyorlar*
> *...tiran gibi*
> *Zor kullanmak, yurdun zengin toprağından bayla*
> *Uşağa bir eşit pay vermek beni sevindirmez"*[236]

3.3.3. Platon'da Devlet ve Köle

Platon'un kölelikle ilgili düşüncelerine iki temel kaynak olan; "Politeia" ve "Nomoi" kitaplarından yani dilimize "Devlet" ve "Yasalar" olarak çevrilen kitaplarından erişmekteyiz. Onun bu iki kitabında da kölelere bakış açısı, ideal devlet düzeninde kölelerin konumu, kölelik kurumunun toplumdaki yeri gibi birçok bulguya erişmekteyiz. Platon'un kölelik hakkındaki düşüncelerinin temeli esasen insanın yaratılışından kaynaklanmaktaydı. Platon, insanın yaratılırken "ruh" ve "beden" olarak iki parçada yaratıldığını, fakat bu iki parçadan ruhun yani ölümsüz olanın da kendi içerisinde parçaları olduğunu, bu parçalardan doğan eşitsizliğin insanlar arasındaki eşitsizliğe de kaynaklık ettiğini söylemiştir.

[235] Solon, a.g.e., s. 19.
[236] Solon, a.g.e., s. 32.

Platon'a göre ruhun kendi içerisinde "akıl", "cesaret", "yiğitlik" ve "aşağı itiler" bölümleri bulunuyordu. Bu bölümler de kendi içerisinde yine sıralamaya tabi olduğu için insanlar arasında "bilgi severler", "şeref severler" ve "servet severler" olmak üzere üç insan tipi ortaya çıkmıştır. Platon'a göre bir toplumun genel karakterini toplumda en fazla bulunan insan tipi ortaya çıkarır. Yani bir toplumun genel karakteri servet severler ise, bu toplumda en fazla bulunan insan tipinin servet sever insanlardan oluştuğunu göstermektedir.[237]

Platon'a göre genelde üç yönetim şeklinin egemen olduğu toplum yapısı vardır. Bunlar; demokrasi, sofokrasi ve timokrasidir. Üreticiler demokrasiyi, askerler timokrasiyi, bilgeler ise sofokrasiyi ortaya çıkarmışlardır.[238]

Platon, "Devlet" adlı eserinde kölelikten çok doğal ve toplumun içerisinde olan bir sistem gibi bahseder ve köleliğin tanımını yapar. Platon'a göre köleler, "satın alınan ve buna benzer yollarla sahip olunan kimselerdir. Bu nedenle toplumda birçok sınıfın varlığı gibi, maddi eşitsizliğin varlığından kaynaklı olarak köleliğin varlığı da oldukça doğal bir durumdur. Fakat Platon özellikle Panhellenizmci olduğu çıkarımı yapılacak şekilde, Yunan halkının yine Yunan halkından birini köle almasına karşıdır. Bu nedenle Yunanlıların birbirleriyle savaşmasından çok, başkalarıyla savaşarak köle edinmelerini ister.[239]

Alâeddin Şenel, Platon'un ideal devletinde kölelik kurumunu ele alırken, birçok yazarın Devlet kitabından yanlış çıkarımlarda bulunarak ideal devlette kölelik kurumunun olmadığını söylemesini yanlış bulur. Şenel'e göre Platon ideal devlet üzerine konuşurken mülkiyet hakkının bir parçası olan kölelere de değinmiştir.[240] Ve onların insani yanına vurgu yapan cümleler kurmuştur:

"Bu demek değildir ki bizim toplumumuzda tutkular, zevkler, acılar olmayacak. Olacak, hele çocuklarda, kadınlarda, kölelerde…"[241]

İdeal devlette kölelerin varlığı, devletin "idealleştirme" sürecine de hizmet etmektedir. Platon, "Devlet"te efendilerin yani toplumu üreten sanatçı kesimin köle elde etmesinin

[237] Platon, a.g.e., s. 209.
[238] Şenel, a.g.e., s. 306.
[239] Platon, a.g.e., s .201.
[240] Alaaddin Şenel, *Antik Yunan'da Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne,* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1970, s. 411-412.
[241] Platon, *Devlet*, s. 431.

ardından ne yapacağına dair sorduğu "*O halde, bizler her bir ikimizi yapmada yardımcı olacak yeterli sayıda ve uygun nitelikte köle edindiğimize göre, bundan sonra yaşayacağımız yerleri tasarlamamız gerekmiyor mu?"*[242] Sorusuyla aslında kölelerin ideal devlette yer aldığını, hatta ideal devletin oluşum yapısında da varlık gösterdiklerini ifade etmektedir.

İdeal devlette yöneten, yönetilen kişiler gibi kölelerin de konumu oldukça önemlidir. Devletin "ideal" olmasında herkes gibi köleler de üzerine düşen görevleri yerine getirmişlerdir:

> *"Devletimizin en iyi devlet olmasında en çok payı olan …. Çocuk, kadın, köle, özgür insan, işçi, yöneten, yönetilen herkesin başkasının işine karışmadan kendi işini yapması…"*[243]

Gerçi Platon'un bu sözleri bazı Platon yorumcularına göre farklı şekillerde de yorumlanmaktadır. Örneğin Ünlü Platon yorumcusu Calvert, Platon'un "herkesin kendi işini yapmasını" ima eden sözlerinde dönem toplumunu ele aldığını, Atina'nın o günkü durumunu dillendirdiğini söylemektedir.[244]

Şenel aynı zamanda Platon'un "Devlet"inde köleler hakkındaki fikrini ele alırken, kölelerin önemine de değindiğini ve Aristo'nun "kölelik efendi kadar kölenin de yararınadır" sözünün açıklaması mahiyetinde düşüncesine katıldığını söyler.[245] Devlet'ten alınan aşağıdaki bölümde Platon da "tanrısal ve bilge bir varlığın buyruğu altına girme" sözleriyle bu durumu dillendirir:

> *"Yalnız elleri, ayakları ile çalışabilen işçileri neden hor görürüz az çok… Bunların içlerinde en iyi yan o kadar zayıftır ki içlerindeki hayvanı dizginleyemez, tersine baş eğer onlara… (Onların) böyle üstün insandaki dizginleyici güce kavuşmasını istersek ne yaparız. Bu üstün adama, içinde tanrısal yan baş olmuş adama köle olmasını isteriz ondan. Ama biz bununla kölenin zarar görmesini, ezilmesini istemiyoruz… Tersine biz,*

[242] Platon, *Devlet*, s. 440.
[243] Platon, *Devlet*, s. 433.
[244] Calvert, a.g.e., s. 367.
[245] Şenel, a.g.e., s. 413.

herkes için tanrısal ve bilge bir varlığın buyruğu altına girmenin daha çok karlı olduğuna inanıyoruz."[246]

Platon'da kölelerin her zaman bir işlevi vardır. Bu işlev "tanrısal ve bilge bir varlığın buyruğu altına girme" şeklinde gerçekleşebilirken aynı zamanda da toplumsal varlığın tamamlanmasına katkıda bulunur. Yevmiye verenler gibi, yevmiye alanlar da toplumda her zaman olmalıdır:

"Toplumumuzda hiçbir değeri olmayan, çalışırken bedensel kuvvetlerinin yeterli olduğu başka hizmetliler de vardır: Bu güçlerini kullanarak para kazananlara yevmiyeci, kazandıkları paraya ise yevmiye denir, öyle değil mi? Kesinlikle. Öyle geliyor ki yevmiyecilerle beraber polisimiz tamamlanmış oluyor. Bence de…"[247]

Önemli Platon yorumcularından olan Vlastos, Platon'un kölelerin varlığıyla ilgili düşüncelerine değinirken, toplumdaki zorunlu üretimi sanatçıların yaptığını, üretici sınıfın ise sanatçıların köleleri konumunda olduğunu söyleyerek köleliğe yeni bir boyut getirmiştir.[248] Boyacı da aynı şekilde üretici sınıfın zihin kapasitesi ile kölelerin zihin kapasitesinin aynı derecede olduğu için aynı sınıfa dâhil olabileceklerini dile getirir.[249] Nitekim Platon'un insan sınıflandırmalarında da "zihinsel etkinlik" önemli bir koşuldur. "Yasalar" kitabında Platon, kölelerin ait olduğu sınıfı şu diyalog ile belirler:

"Atinalı: Anlamalılar, fakat ya akıl yürütürken bunu gösteremezlerse?

Kleinias: Nasıl? Senin söylediğin ancak köleye yakışır."[250]

Platon'un Atinalı ile Kleinias arasında geçen bu diyaloğunda köleliğin ait olduğu sınıfı, toplumun en alt kademesi olarak görür ve bu sınıfın toplum yaşamındaki etkinliklerinin kısıtlı olduğunu böylece vurgular.

---

[246] Platon, *Devlet*, s. 490.
[247] Platon, *Devlet*, s. 371.
[248] Gregory Vlastos, *Does Slavery Exist in Plato's Republic*?. Classical Philology. Vol.63. No. 5. USA: The University of Chicago. 292, 1968, s. 40.
[249] Nihal Petek Boyacı, "*Platon'un İdeal Toplum Modelinde Köleler: Kölelik"*, Kilikya Felsefe Dergisi, Sayı 1, 2014, s. 44.
[250] Platon, *Yasalar*, (Çev: Candan Şentuna/ Saffet Babür), Kabalcı Yayınları, 2.basım cilt 1, İstanbul, 1998, s. 191.

Platon'un ideal devletinde, söz konusu olan yönetimde iktidarın gerçek sahibi halktır. Halk, kendisindeki bu iktidarı zorla değil, kendi isteği ile en iyilerin eline verir. Kimse kimsenin kölesi değildir. Fârâbî, Platon'un Kanunlarını anlatırken şu tespitleri yapmıştır: Kanun sahibi, âdet ve kanunların hürriyet yolu ile benimsenmesini, baskı ve kölelik yolu ile kabul edilmelerinden doğacak zararı açıklamıştır. Baskı ve kölelikle ortaya çıkacak kin, nefret ve düşmanlığı anlatmıştır. Köleliğin kötü taraflarını anlatmıştır. Şehir hayatında halka hizmet eden köle ve câriyeleri, bunlara karşı uygulanacak emir ve davranışlarından bahsetmiştir. Platon köleliği bizzat yaşayanlardan biriydi. Platon'un bir seyahat esnasında Atina ile harp halinde olan Aigina Adasında köle olarak satıldığı ve kendisini tanıyan Kyreneli bir filozof tâcir olan Annikeris yardımıyla kölelikten kurtularak Atina'ya döndüğünü bilinmektedir.[251] Araştırmalara göre Platon, Dionysos (Şarap Tanrısı) tarafından kovulmuş ve köle olarak satılmıştır.[252]

3.3.4. Aristotales'de Kölelik

Yöneten ve yönetilen bir devlet modeli öne süren Aristotales, bu modelin toplumun en küçük birimi olan ailede başlayacağını ileri sürer. Ailenin gereklerinin yerine getirilmesi için erkeğin yani yönetenin, bir kadın ve bir köle yani yönetilen edinmesi gerektiğini ve zamanla bu topluluğun gelişip köy ve devleti oluşturacağını savunur. Ona göre, özgür bir ev halkının yönetimi monarşiktir. Ve erkek egemenliğine dayanmaktadır. Aristotales üç farklı yönetim şekli kurulmalıdır der. Erkeğin karısı üzerinde kuracağı 'devlet adamının yönetimi', kölenin üzerindeki yönetimi 'efendi köle yönetimi', çocuklarının üzerindeki yönetim de 'kralca bir yönetim şeklindedir.[253] Aristotales'e göre, çocuk, kadın, köleler ve yabancılar Polise katılamazlardı. Aristo onları özünde aşağı derecede olanlar olarak anlatmıştır.[254] Aristotales'e göre Yunan olmayan insanlar doğuştan köledir.[255] Aristotales'in kölelik üzerine düşünce sistemini

[251] Şafak Baran, *Felsefenin Gözüyle Kuran'da Kölelik ve Cariyelik,* Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2006, s. 152-154.
[252] S.Marc. Cohen, *Ancient Greek Phılosophy: From Thales To Aristotle*, Hackett Puplishing Company Inc., Unıted States Of America, 2016, s. 78.
[253] Duygu Kocabaş Atılgan, *Eski Yunan'da Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Temsili,* Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi, ISSN: 1307- 9840, Sayı: 15-27, Yaz 2013, s. 19.
[254] Özgür Emre Işık, *Theory And Practice: Socia-Political And Philosophical Dynamics İn The Evolution Of The Grid-Plan İn Ancient Greek Cities*, İnstitute Of Social Sciences, Masters Of Thesis, Ankara, 2008, s. 30.
[255] P.A Brunt, *Aristotle And Slavery, Studies İn Greek History And Thought* Oxford University Press, Oxford, 1993, s. 343–382.

anlamak için öncelikle onun mülkiyet, üretim ve eyleme dayalı fikirlerini bilmek gereklidir. Aristotales yaşamın üretim değil, eylem olduğunu ve mülkiyetin de eyleme dayalı bir yapıda olduğunu söyler. Ona göre her insanın yaşamında "mülkiyetin" belirli bir anlamı vardır. İnsan belirli bir miktar mülkiyeti olmadan ne iyi bir yaşam sürebilir, ne de yaşama katkıda bulunabilir. Bu nedenle insanın köle edinmesi de doğal bir süreçtir. Fakat kölenin kişisel etkinlikleri de unutulmamalıdır. Aristotales "Politika" adlı eserinde kölelerin de kendilerine ait bir yaşamları olduğunu vurgulamakta ve efendi – köle ilişkisini parça – bütün ilişkisi çerçevesinde ele almaktadır:

> *"Parça, sadece bütünün bir unsuru olmakla kalmaz; aynı zamanda ona aittir de. Aynı şey mülk için de geçerlidir. O halde, bir efendi sadece kölenin efendisidir, ama köleye ait değildir. Aynı şekilde köle sadece efendinin kölesi olmakla kalmaz, aynı zamanda tümüyle ona aittir. Bu verilerden hareketle kölenin ne olduğu kolayca anlaşılır:*
>
> a) *Doğa gereği kendine değil, ama bir başkasına ait olan kişi, doğa gereği köledir.*
>
> b) *İnsan da olsa, mülkün bir parçası olan kişi başkasına aittir.*
>
> c) *Mülkiyetin bir parçasını oluşturan unsur, bir işi yapmamıza yardım eden ve bağımsız bir varlığı oluşturan bir alettir."*[256]

Aristotales, yaşadığı dönem içerisinde efendi -köle ilişkisinin yaşandığı toplumu, köle pazarlarını, kişilerin bedenleri üzerinden sağladıkları ültimatomu değerlendirmiş ve döneminden şu şekilde bahsetmiştir:

> *"Bu olaylardan (cylon suikastinden) sonra asillerle yoksul kitleler arasında uzun bir çatışma dönemi yaşandı. Bunun nedeni, devletin oligarşik bir yapıya sahip oluşuydu. Bu sistemde fakirler, eşleri ve çocukları ile birlikte zenginlerin kölesiydiler. Bunlara pelatai ve hektomoroi adı verilmekteydi. Altıda bir, fakir çiftçilerin toprak sahiplerine ödedikleri kirayı simgelemekteydi. Tüm ülke ancak birkaç kişiye aitti. Eğer kirayı ödeyemezlerse çocuklarıyla birlikte başkalarına satılıyorlardı. Solon zamanına kadar tüm ödünç verme işlemleri, kişilerin kendi vücutlarını rehin göstermeleri koşulu ile yürütülürdü. Solon,*

[256] Aristotales, *Politika*, s. 109.

Atina'nın başına geçince, kişinin vücudunu rehin göstererek ödünç para almasını yasaklamakla Atinalıları ebedi özgürlüğe kavuşturdu."[257]

Aristotales "Politika" adlı eserinde hane halkını (oikos) tanımlarken erkek, kadın ve çocuklarla birlikte köleleri de dâhil eder. Bu kişiler eve tıpkı bir gelinin kabul edilişi gibi dinsel törenden sonra alınırlardı. Genelde aile içinde yapılan dinsel törenlerde yer almalarına izin verilirdi. Ev köleleri evin temizliği, yemek, çamaşır, bulaşık gibi evin tüm işlerinden sorumlu oldukları gibi, çocukların bakımıyla da yükümlüydüler. Ev kölelerinden sahiplerinin sevgisini kazananlar özel muamele görebilirdi. Ksenephon'un anlatımlarından hasta kölenin bakımının evin hanımına ait olduğunu öğreniyoruz.[258] Ev işlerinde kullanılan hizmetçi köle çeşitli ürünleri yenebilir yiyeceklere ve tekstil ürünlerine dönüştürürlerdi.[259] Aristotales, tam bir hane halkına erkek, kadın ve çocuklar dışında kölelere de zorunlu olarak dâhil eder. Ama diğer kaynaklardan öğrenilenler de göz önüne getirilerek kabul etmek gerekir ki, halkın en fazla dörtte biri, bir veya daha çok köleye sahip olabilecek ekonomik güçtedir. M. Ö. 5. Yüzyılda Atina'da tahminen sayıları 60 bin ile 80 bin arasında olan kölelerden sadece çok az bir kısmı evde hizmet görmekteydi. Çoğunluğu ise, kömür ocaklarında çalışır, küçük esnaflık ya da toprak işçiliği yapardı. Ev köleleri farklı işlerde görevlendirilirlerdi. Hatta onlara, evin çocuklarının sütanneliği, dadılığını yaptıranlar, çocukların büyütülmesi ve eğitimi için pedagog alarak sorumluluk yükleyenler vardı. Çocukların ve gençlerin karakter yapısını oluşturan bu tarz görevlerin köken olarak çoğu barbar olan kölelere bırakılması, oldukça şaşırtıcı bir durumdu, zira Yunanlılar barbarlara ait her şeyi değersiz bulmakta ve küçümsemekte idiler.

Diğer yandan kaynaklardaki aktarımlar, bu koruma ve yetiştirme işi ile özgür olanla kölesi arasında derin bir güvene dayalı ilişkinin geliştiği çok sayıdaki olayı bildirmektedir. Klasik Dönem (M.Ö. 480-330) Atina'sında genel olarak kölelere karşı yapılan muamele özellikle daha sonraki dönemlerde olan durumlarla karşılaştırıldığında çok insancıldı. Bunlar üçüncü kişilerin kötü muamelesine karşı koruma altındaydılar ve dini özgürlüğe sahiptiler. Hasta kölenin bakımı evin hanımına ait bir görevdi. Ksenephon'a göre köleler ve özgür vatandaşların giyimleri birbirinden

[257] Boyacı, a.g.e., s. 46-50.
[258] Ksenophon, a.g.e., s. 57.
[259] Sarah B. Pomeroy, *A Brief History Of Ancient Greece: Politics, Society And Culture,Oxford University Press, Newyork, 2004, s. 159.*

ayrı değildi, ayrıca dikkat çekici olan bir şey ise Klasik Dönem sanatında kölelerin kötü durumda tasvir edilmelerine çok ender olarak rastlanılmasıdır.[260]

3.3.5. Kölenin Özgürlüğü

Kölelik Eski Yunan toplumunda yaşamın evrensel bir özelliğidir üstelik buna diğer antik toplumlarda dâhildir.[261] Eski Yunan toplumunda kölenin hemen hemen hiçbir hakkı yoktur. Köle hiçbir siteye bağlı değildir. Soy içine kapatılmıştır ve buradan çıkamaz. Kölenin soyu yoktur.[262] Yani kölenin mülk edinme, sağlık ya da bireysel olarak bir iş yeri açma hakkı yoktur. Eski Yunan toplumunda kölelik o kadar yaygın hale gelmiştir ki özgür yurttaştan çok köle nüfusu bulunmaktadır.[263] Eski Yunan toplumunda kölelerin kaderleri devletin ekonomik, siyasal ya da sosyal durumlarına göre değişmekteydi. Kölenin statüsü şartlara göre değişim göstere bilmekteydi. Mesela savaş zamanlarında askere ihtiyaç ortaya çıkmış ve bu olağan üstü durumlarda kölelere özgürlük imkânı doğmuştur. Savaş sonunda bazı köleler sınırlıda olsa özgürlüklerine kavuşmuşlardır.[264] Atina demokrasisine, kadınlar köleler, serbest bırakılmış köleler ve Atina'da doğmayan yani Atinalı olmayanlar dâhil değillerdir.[265]

M.Ö. 4. Yüzyılda özellikle Attika yazıtları kölelerin azat edilmeleriyle ilgili kanıtlar sunar. Ksenephon ve Aristotales'e göre köleleri en verimli ve sadakatle çalıştırmanın yolu, onlara azat etme sözü vermekti. Azat edilme vaadi onları iyi hareketlere ve çalışmaya yönlendiren bir durumdu. Sahibinin keyfine göre azat edilen bir köle, sahibine özgürlüğünün bedeli olarak bir miktar para ödemek zorundaydı. Bu para kölenin kendi birikimlerinden sağlandığı gibi, köleye borç veren "eranos" adlı kuruluşlar tarafından da sağlanabiliyordu. Askerlik normalde vatandaş statüsünde olanların hak kazandıkları bir durumdu, ancak kentte askere ihtiyaç duyulduğunda kölelerin azat edilme süreci başlıyor ve böylece kölelere umut doğuyordu. Peloponnessos savaşının son yıllarında Atina'da doğan asker ihtiyacı, kölelerin azat edilme sürecini hızlandırmıştır.[266] Azat edilmenin bir diğer nedeni ise kölenin

[260] M.I. Finley, *Ancient Greek*, Pelican Book, England, 1971, s. 70-71.
[261] David Sansone, *Ancient Greek Civilization*, Blackwell Press, Third Edition, USA, 2017, s. 133.
[262] Coulanges a.g.e., s. 245.
[263] Kovalev, Diakov, a.g.e., s. 422
[264] İzzet Çıvgın- Remzi Yardımcı, a.g.e., s. 170.
[265] Rick Steves, *Greece Athens And The Peloponnese*, Avalon Travel (A Member Of The Perseus Books Group), USA, 2013, s. 460.
[266] Kranz, a.g.e., s. 35.

yaşlanmasıyla alakalıdır. Yaşı itibariyle üreten kişiler olmaktan ziyade, sahibine yük olmaya başlayan yaşlı köleler azat edilir ve yerine iş performansı yüksek olan genç köleler alınırdı. Ayrıca sahibi vasiyetiyle azat edilen kölelerde bulunmaktaydı. Azat edilen köleler tam olarak özgürlüklerine kavuşamıyor ve vatandaş statüsüne gelemiyordu. Bu köleler kendilerine "Prostates" adlı Atinalı bir vatandaşı yasal temsilci olarak seçmek zorundadır. Nadir olmakla birlikte azat edilen bir köle tekrar yeni himayecisi tarafından köle durumuna düşebilirdi.[267]

Eski Yunan Toplumunda bazı köleler ise köle iken yanında çalıştığı banker tarafından azat edilebilirdi. Pasion ve Phormion gibi tanınmış bir banker olmadan önce köle olanlarda vardı. Pasion köle olarak yanında çalıştığı bankerin büyük güvenini kazanmış ve azat edilmiştir. Pasion'un yanında çalışan ve bir köle olan Pharmion ise Pasion tarafından azat edilmiş ve önemli sorumluklar yüklenmişti.[268]

3.3.6. Sofistlerin Kölelik Üzerine Düşünceleri

Sofizm, Atina'nın siyasi ve kültürel olarak geliştiği, demokratik bir düzenin kurulduğu dönemde ortaya çıkan bir düşünce akımıdır. Sofistler, demokratik düzenin gerekleri nasıl yerine getirilir sorusuna cevap aramışlardır.[269] Protagoras ve Antiphon gibi Sofist düşünürlere göre, insanlar diğer canlılar arasında topluluk hayatına en fazla gereksinim duyanlardır. Doğadaki diğer canlılara göre çok daha korunaksız ve aciz bir durumda olan insanlar yaşamlarını ve türlerini idame ettirebilmek için topluluk halinde yaşamak ve karşılıklı yardımlaşmak zorundadırlar. Bu gerçeğin, yani toplu yaşama zorunluluğunun farkına insanlar, işbölümüne dayanan bir sözleşmenin gerekli olduğunu kavramışlardır.[270]

Sofistlere göre insanlar, çıkarlarına uygun düşen bir sözleşmeyle, birlikte yaşama yükümlülüğü altına giriyorlar. Sözleşmeyi yapanlar, yani devleti kuranlar, eşit haklara sahip olmalı ve toplum halinde yaşamanın nimetlerinden eşit ölçüde yararlanmalılar. Sofistlere göre insanlar arasındaki tek ayrılık topluluğu devam ettirebilmek için her

[267] Erol, "*Arkaik Dönem Atina'sında Kölelik Sistemi*," a.g.m., s. 256-257.
[268] Erkan Ildız, *Eski Çağ'da Bankacılık ve Bankerlik*, Yayın nu: 297, (Bu yayın Türkiye Bankalar Birliği internet sitesinde yer almaktadır.), İstanbul, 2013, s. 91.
[269] Tekin, a.g.e., s. 140.
[270] Stephen Biestry, *Antik Dünya – Mısır*, Roma, Yunan, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 40.

ferdin ayrı bir iş görmesi, her birinin ayrı bir görevi yerine getirmesidir.[271] Köleliği eleştiren ve sofist kabul edilen Gorgias'ın öğrencisi Alkidamas'ın M.Ö. 5.ve 4. Yüzyıllarda *"Tanrı herkesi hür yarattı; doğa kimseyi köle yapmamıştır."* Sözüyle köleliğe karşı çıktığı bilinmektedir.[272]

Bu sözlerden hareket ederek, Sofistlerin o dönem için son derece ilginç bir yönü karşımıza çıkmaktadır. Sofistler, İlk Çağ filozoflarının doğal kabul edip üzerinde hiç durmadıkları veya sorgulamaya cesaret edemedikleri bir kurumu eleştirirler. Bu kurum köleliktir. Sofizm'in konusu, kendisi tarafından din, dil, sanat, edebiyat, ahlâk ve sosyal varlık olarak insandır. Sofistler yaşadıkları döneme karşı çıkacak şekilde düşüncelere sahiptirler ve sordukları şu soruyla Sofistler'in düşünce yapısını azda olsa anlamamız zor değildir. "Tanrıya ibadetten, hür insanla köle, Yunanlı ile barbar farkına kadar bütün bu müesseseler ve âdetler tabiata mı dayanır ve bundan dolayı mukaddes sayılır ve değiştirilemez yoksa bunlar itiyadın mahsulü olup değişikliğe ve tekâmüle müsait midir?"[273]

3.4. Hukuk Sistemlerinde Kölelerin Durumu

Roma Hukuku, Antik Romanın genel hukuk sistemi olarak oluşturulan ve kendi içerisinde "kamu hukuku" ve "özel hukuk" olmak üzere iki temele ayrılan hukuk sistemidir. I. Justinianus'un emri ile başlayan ve bir kanunlaştırma hareketi olan bu çalışmalar sonucu o zamana kadar uygulanan Roma Hukuku Corpus Juris Civilis denilen külliyatı da içine almış ve dört bölümden oluşmuştur. Bunlar; "Institiones", "Digesta", "Codex" ve "Novella" şeklindedir.[274]

Roma hukukunun geneline baktığımız zaman insanlar arasında ayrım yaparak bir gruba "kişilik" hakları tanıyan diğer grubu ise kendi içerisinde değerlendiren bir sistemi olduğunu görmekteyiz. Bu nedenle Roma hukukunun eşitlikçi bir anlayışla değil, "sınıfsal eşitlikçi" bir anlayışla oluşturulduğunu söyleyebiliriz.

---

[271] Malay, a.g.e., s. 99-100.
[272] Güven Bakırezer, *Antik Yunan Düşüncesinde Kölelik*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, 63-1, s. 30.
[273] Erol Bilik, *Sofistler, A*nkara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 7, Sayı 1-2, 1950, s. 361.
[274] Maurice Lengelle, *Kölelik*, (Çev: Emine Su), İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 119-122.

Roma'da ius civile'ye[275] göre kişi sayılmak için persona yani insan olmak yetmez, ayrıca bazı status'lara da sahip olmak gerekir. Bir insanın hukuk düzeni içindeki yerini belirleyen status'lar, status libertatis (özgürlük durumu), status civitatis (yurttaşlık durumu) ve status familiae (aile durumu) olmak üzere üçe ayrılmaktadır.[276]

Status libertatis (özgürlük durumu) bağlamında insanlar, özgürler ve köleler olmak üzere ikiye ayrılmış; özgürler diğer iki koşulu (yabancı olmamak, baba egemenliği altında bulunmamak) da taşımak kaydıyla kişi sayılmış, köleler ise mal olarak kabul edilmiş ve kölelere Roma'nın hiçbir döneminde kişilik tanınmamıştır.[277] Roma kanunlarında kişilerin köle sayılabilmesi için köle bir anneden doğmasının gerekli olduğu belirtilmiştir. Bu kanunlara göre köle bir anne gebe kaldığı andan itibaren çocuğu da köle olarak dünyaya gelmeye mahkûmdur. Bu nedenle annenin konumu, babaya göre hukuk düzeninde ve hakların dağıtılmasında daha önemlidir.[278] Örneğin; baba köle anne özgür bir kadınsa bu defa doğan çocuk özgür sayılmaktaydı.

Roma'da köleliğin başlıca oluşum nedenine bakıldığında ise savaş sonucu düşmenin köleliğe açıkça bir neden olduğu görülmektedir. Cicero (M.Ö. 106-43) bu konuda sadece Eski Yunan'ın değil, dünya uygarlıklarının da aynı şekilde bir yol izlediğini, savaş sonucu oluşan köleliğin çok daha yaygın bir şekilde meşru olduğunu ifade etmektedir.[279]

Roma'da köleler, Yunan toplumundaki gibi hem hususi hem de umumi şekilde sınıflandırılmışlardır. Eski Yunan'da olduğu gibi savaşta yenilen kavimler ve onların çocuklarından oluşuyordu. Köle ticareti şüphesiz ki yapılırdı. Köle pazarlarında müşteri olsun olmasın, herkes kölenin sağlıklı olup olmadığını, fiziki kuvvetini kontrol edebilirdi. Köle yüksekçe bir tas üzerine çıkarılır, kusurunun olup olmadığına bakmak için çırılçıplak kontrol edilirdi. Eğitim görmüş köleler ile tiyatro oynamak için eğitim

[275] İlk Roma şehir devletlerinde Roma yurttaşlarına uygulanan hukuk sistemidir.
[276] Özlem Söğütlü Erişgin, "*Roma Hukukunda Kadın Kölenin Çocuğunun (Partus Ancıllae) Hukuksal Yazgısı Hakkında,"* AÜFHD, 61(4) 2012:1407-1436, s. 9.
[277] Bonnard, *Antik Yunan Uygarlığı* I, a.g.e., s. 308.
[278] Roma hukukunda da -koşulları taşımak kaydıyla- insanın kişiliği doğumla başlar ve ölümle sona ererdi. Doğum gerçekleşmeden önce, çocuk (cenin) annenin vücudunun bir parçasıdır (mulieres portio est vel viscerum). Roma hukukunda, günümüz hukuklarına yabancı olarak bir de doğanın, ucube veya garibeye benzememesi (ad nullum declinans monstrum vel prodigium), insan biçiminde olması gerekirdi. Günümüzde kabul edilen esasa göre, insana insan niteliğini veren biçim değil, bir insandan doğmuş olmaktır. İnsandan doğan, insana benzemese dahi, bir insan tarafından dünyaya getirildiği anda kişilik kazanır.
[279] Parkinsons, a.g.e., s. 55.

almış olan köleler çok pahalıydı. Özellikle fahişelikle sahibine büyük gelirler kazandıran güzel kadınlar çok değerlidir. Güzel ve nazik kızlara sahip olmak için büyük paralar harcanırdı.[280]

Roma Hukukuna kısaca göz attığımızda Schwarz'ın tespitindeki dayanakların "dominica potestas" olarak adlandırılan, efendilerin köleler üzerindeki yetkileriyle ilgili olduğunu görmekteyiz. Bu yetkiler; efendinin köleyi istediği gibi satabilmesi, kiralayabilmesi, bağışlayabilmesi, dövebilmesi vb. durumları kapsamaktadır. Her ne kadar toplum içerisinde kendilerinden üst sınıfların ihtiyaçlarını karşılamada önemli görevleri olsa da köleler tam anlamıyla hukuken de "insan" sınıfına koyulmamışlardır.[281]

Kölelik kurumu ilk ortaya çıktığı zamandan itibaren "efendi – uşak" ilişkisine bağlı bir sistemi temsil etmiş ve bu sistem içerisinde kölelere bir başka insanın konumundan daha aşağı bir konum değer biçilmiştir. Bu konum yazılı kural ve kanunların gelişmeye başladığı dönemlerden itibaren de hukuk sistemlerinde yer almaya başlamıştır.[282] Çalışmamızın bundan sonraki bölümlerinde köleliğin diğer toplumların hukuk sistemlerinde ne şekilde yer aldığı ve bu hukuk sistemlerinin Roma hukuk sistemi ile karşılaştırıldığında ne gibi farklılıklar ve benzerliklere sahip olduğunu göstermeye çalışacağız.

Eski Hint ve Çin uygarlıklarına ait hukuk sistemlerinde M.Ö. 6. Yüzyıl ile M.S. 7. Yüzyıl arasında geliştirilen kanunlara baktığımız zaman kölelik kurumuna ait çeşitli düzenlemelerin olduğu görülmektedir. Bu düzenlemeler; savaş köleliği, ailesine para sağlamak için gönüllü kölelik, köle anadan doğmak, satış veya hediye edilmek suretiyle kölelik, miras bırakılma, ceza nedeniyle kölelik konularına aittir.

Eski Hint ve Çin uygarlıklarında köleliğin temelde birçok şekli bulunmaktaydı. Sadece borç köleliği değil; rehine karşılık kölelik, din uğruna yapılan kölelik, köle kadınlarla ilişki kurma adına yapılan kölelikler gibi birçok kölelik biçimine sosyal hayatta rastlanmaktaydı. Eski Yunan uygarlıklarında olduğu gibi Hint ve Çin uygarlıklarında da toplumda çocuğunu, eşini köle olarak verme, borçlarına karşılık yakınlarını köle

[280] Baran, a.g.m., s. 160.
[281] Nadi Günal, "*Roma Hukuku'nda Kazandırıcı Zamanaşımı ile Mülkiyetin İktisabının Yeri ve Önemi*", AÜHFD 47, Sayı 1-4, s. 119.
[282] Malay, a.g.e., s. 99.

olarak satma durumu bulunmaktaydı. Hint sınıflı toplum yapısından gelen sistemde de olduğu gibi toplumun en alt sınıfı olan paryalar ve sudralar, sadece kendilerini değil, kendi evlatlarını da satabilmekteydiler. Bu da toplum içerisinde köle ticaretinin çok etkin bir şekilde varlık göstermesine neden olmuştur.

Eski Yunan toplumuna bakıldığında Solon kanunları öncesinde borç köleliğinin yaygın olması, insanların borçlarına karşılık bedenini satmaları veya rehin göstermeleri durumu toplum içerisinde insan bedeni değersizleştirdiği gibi hukuk sistemlerinde de kişilere bir ayrıcalık tanınmasını önlüyordu. Çünkü kişilerin bedenlerinin bir hüvviyeti veya önemi kalmıyor ve bu nedenle köle kişi toplumda eksik veya yarım bir insan olarak görülüyordu. Drakon Yasalarında (M.Ö. 620) toplumun "servet" ölçüsüne göre belli düzene ayrılması ve bu düzen içerisinde kişilerin haklar kazanması durumu, Yunan Toplumunda o dönem içerisinde kölelerin hukuk sistemine göre de aşağı bir kademede sayıldığını göstermekteydi. Hiçbir servete sahip olmayan köleler askere gidemiyor, toplumsal birçok haktan uzak kalıyor ve toplum için bir "işe yaramadıkları" varsayılarak hukuki haklardan da yararlanamıyorlardı. Eski Hint toplumuna baktığımızda Manu kanunlarının da bu çerçeve içerisinde hazırlandığını görmekteyiz. [283]

Manu Kanunlarında kölelerin mülk sahibi olamayacakları, azat edilseler bile efendilerine hizmet yükümlülüğünden kurtulamayacakları açıkça yazılıdır. Çünkü onların efendilerine olan bağlılıkları artık kölenin tabiatındadır. Sudraların köleliğinin müebbet olması Brahmanism'in aksiyonlarından biridir. Çünkü köleyi bir kadın tanrı olan Puruşa'nın ayağından yaratılmış sayarlardı. Hint inanışında ayak hizmet etmeyi belirtirdi. Bu nedenle köleler hürlere hizmet için yaratılmış, değersiz ve aşağılık varlıklardı. Yükselme hakları yoktu. Sadece eziyete ve hakarete katlanma mükellefiyetleri vardı.[284] Eski Yunan uygarlığında olduğu gibi Hint uygarlığında da kanunlar içerisinde kölenin mevcut durumu efendisinin isteklerine bağlı olarak şekillenmektedir. Kölelerin azat edilmesi veya bir başkasına verilmesi ancak efendinin bireysel verebileceği bir karardır.

[283] Richard Honig, *Roma Hukuku Dersleri*, (Çev: Şemsettin Talip), Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul, 1988, s. 29.
[284] Kemal Çağdaş, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Fakültesi Yayınları, Ankara, 1974, s. 20.

Çin kanunlarına baktığımız zaman toplumun sınıflı yapısı içerisinde köleliğin görüldüğü ve bu nedenle köleleştirmenin de belli hukuksal düzene bağlı olduğu bilinmektedir. İlk çağdaki Çin topluluklarında halk temelde iki sınıfa ayrılıyordu: köylüler ve asiller. Her topluluk kendi içerisinde bir sipe bağlanıyor ve bu sipin kuralları gereği birbirleri içerisinden köleler edinemiyorlardı. Bu nedenle köle sayısı oldukça azdı. Var olan köleler de savaş tutsaklarından oluşmaktaydı. Eğer, bir kişi kendi sipi içerisinde birini köle edinmeye kalkarsa o kişi cezalandırılmaktaydı.

M.S. 8. Yüzyılla birlikte siyasi yönetimin değişmesi Çin'de mülk köleliğini ortadan kaldırmış ve yalnızca devlet köleliğinin kalmasına karar vermişti. İmparator Wang Mang'ın yönetime geçmesiyle geliştirilen bu sistemde kölelik tamamen devlet için yapılan bir "iş" veya "gereklilik" olarak tanımlanmaktaydı.[285] Mezopotamya uygarlıklarına baktığımız zaman, köleliğin çağdaşları diğer tüm topluluklarda olduğu gibi Sümerlerde de (M.Ö. 4.000-2.000) görüldüğü söylenebilmektedir. Sümerlerde köleliğin esas kaynağı savaş idi. Savaşlarda elde edilen esirler köle yapılır ve köle olduklarının belli olması için de saçları tıraşlanırdı. Eski Yunan toplumunda olduğu gibi-Solon kanunlarından evvel- Sümerlerde de ailede çocuğun köle olarak alınıp satılması durumu geçerli idi. Yine aynı şekilde borçlarını ödeyemediği için köle olan ve beden köleliği yapan kişiler de mevcuttu. Fakat Yunan ve Roma hukuk sistemi ile karşılaştırdığımızda Sümer hukukundaki köle hakları oldukça yumuşak idi. Sümerler köleyi "insani" vasıflarından ayırmamış, bu nedenle kölelere de mülk edinme ve evlenme hakkı tanımışlardır. Hatta daha ötesinde köleye hür olma hakkı da vermişlerdir. Örneğin bir köle hür bir kadınla evlenmesi durumunda hür olabiliyor, hatta evlatları da onların mirasından yararlanabiliyordu.[286]

Sümerlerin kölelerine verdikleri bu haklara, Eski Yunan toplumundaki kölelik sisteminde ve Roma hukuk düzeninde rastlanmamaktadır. Kölenin toplum içerisinde bir servet grubu ve dolayısıyla topluma bir faydası olmaması nedeni ile köle alınıp satılabilir, fakat mülk edinemez ve sahibinin izni olmadan evlenemezdir. M.Ö. 2.350 yılında Sümer kralı Urugakine Sümer toplumlarında köleliği kaldırmak adına girişimlerde bulunmuş, köleliği yasaklamış fakat bu durum çok uzun sürmemiştir. [287]

[285] Ö. Karadeniz-Çelebican, *Roma Eşya Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2005, s. 198.
[286] Parkinson, a.g.e., s. 301.

Eski Yunan toplumundaki Hukuk düzeni ile Mısır'ın M.Ö. 3.000-392 yılları arasındaki hukuk düzenini karşılaştırdığımızda yine kölelik kurumu ile ilgili benzer ve farklı birçok yön ortaya çıkmaktadır. Öncelikle Mısır'daki kölelik sistemine baktığımızda halkın temelde arazi sahibi olma sistemine göre birbirlerinden ayrıldığı ve bu nedenle temelde iki sınıfın olduğu görülür: Köylüler ve şehirliler. Bu iki sınıfa ek olarak bir de yarı köle ve köleler bulunmaktaydı. Yarı köleler; arazi sahibine bağlı oldukları için onları izni olmadan hiçbir şey yapamıyorlardı. Genellikle savaşlardan elde edilen köleler, sadece Mısır'da değil, Mısır'a bağlı vilayetlerde de çalıştırılıyorlardı. Bu çalışma içerisinde tapınak ve kamu işlerinin görülmesinden, toprağın sürümüne değin birçok iş bulunmaktaydı. Mısırlıların kölelerine de çok iyi davrandıkları söylenemezdi. Kölelerini döven ve istedikleri şekilde onlara zarar veren Mısırlılar, genellikle Solon öncesi dönemdeki "efendi" imajına uygun olmaktaydılar.[288]

3.4.1. Eski Yunan Eserlerinde Köle Tasvirleri

Eski Yunan toplumunda kölenin statüsü gereği bir takım değişiklikler meydana gelmiştir. Toplum içerisinde bir köleyi hür bir yurttaştan ayırt edebilmek çokta zor değildi. Giyimiyle, konuşmasıyla, hareketleriyle bazen de ten yapısıyla köle fark edilebilirdi. Yunanlılar kendi dönemlerinde bu durumu heykel ya da vazoların üzerine çizdikleri resimlerde ele almışlardır. Mesela o döneme ait bir vazonun üzerindeki resimde efendi tam bir Yunan simasına sahiptir. Düz bir burun, ince dudak ve kısa kıvırcık saçlar ile betimlenmiştir. Köle ise kısa boylu, geniş dudaklı, büyük burunlu ve kambur olarak tasvir edilir. Bunların hepsinin bir anlamı vardır. Mesela resimlerde köleler, efendilerinden hep daha kısadır. Bu Yunan sanatında bir kuraldır.

Yunanlılar köleyi hep çirkin olarak tanıtırlar. Birçok tragedyada köle kostümleri kullanılmış bu kostümler yine kölelere giydirilmiştir. Köle Efendisini özel hayatında da eğlendirmekle sorumluydu. Buna istinaden, bazı özel günlerde köleler efendileriyle mecburen içki içerek ilişkiye girmek zorunda kalıyorlardı. Ayrıca bu özel günlerde köleye cinsel işkenceye varan hareketlerde yapılmaktaydı.

[287] George Sabine, *Siyasal Düşünceler Tarihi I*, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara, 1969, s. 103.
[288] Raphael Sealey, *A History of Greek City States*, University of California, California, 1976, s. 64.

Bunu gibi birçok olay Yunan eserlerinde kendisine yer bulmuştur. Yunanlılar birçok alanda olduğu gibi resim ve heykelcilikte de en üst seviyeye ulaşmışlardır. Bu alandaki maharetlerini dönem eserlerine bakarak anlamak zor değildir. Bu eserlerin birçoğunda köle tasvirlerine de yer vermişlerdir. Nasıl ki Eski Yunan'ı kölesiz düşünemiyorsak Eski Yunan eserlerindeki karakterleri de kölesiz düşünemeyiz. Döneme ait birçok eserde de köle betimlemeleri mevcuttur.[289]

Görsel-7: *Rölyefte Köle Figürü Kısa Boylu Olarak Betimlenmiştir.*

3.4.2. Eski Yunan Tragedyalarında ve Komedyalarında Kölelik

Tragedya bir tür olarak 16. Yüzyılda Shakespeare ile en mükemmel düzeyine ulaşsa da ilk doğduğu yer Eski Yunan'dır. Eski Yunan şairlerinin; şiiri ve tiyatroyu iç içe alarak ve genellikle epik bir üslupla kaleme aldıkları tragedyalar, günümüz şiirinde destanlara karşılık bulurken, aynı zamanda tiyatronun da bir kolu sayılmaktadır. [290]

Kölelik, Eski Yunan'da halk yaşamında bir sosyal sınıfı temsil ettiği için ve özellikle M.Ö. 4. Yüzyılın sonlarında nüfus olarak çok fazla bir kesimi kapsadığı için edebi eserlerde de kölelere yer verilmiştir. Masal yazarı yarı efsanevi Aisopos, M.Ö. 6.

[289] Aktüel Arkeoloji Dergisi, s. 66- 77.
[290] George Thomson, *Tregedyanın Kökeni*, Payel Yayınları, İstanbul, 2004, s. 10-14.

Yüzyılda özgürlüğünü kazanan bir köle olarak bilindiğine göre yazarların kölelikten bahsetmesi de oldukça doğal bir durumdu. Bu yer verimde direkt kölelerin bir kahraman olmaları veyahut köleler üzerine kurulu eserler olduğu görülmez. Çünkü tragedya ulu, yüce, soylu insanları, şövalyeleri, dönem hükümdarlarını ve onların "trajik" durumlarını konu almaktadır. Köleler, eserlerde yalnızca birer motif, arka plan oyuncusu olarak görülürler. İkili diyaloglarda kölelere çok fazla söz hakkı düşmez. Çünkü onlar toplumun en alt kademesini oluşturur ve soylu birinin yanında sadece ihtiyaçları için bulunurlar.

Eski Yunan tragedyalarıyla ilgili önemli bir nokta da, tragedyaların özellikle Homeros'tan sonra gelişme gösterdiği, "İliada ve Odysseai"nin epik anlatıma çok büyük katkılarının olduğudur. Aynı şekilde köleler ile ilgili mevzular da ilk olarak Homeros'la birlikte Yunan edebiyatında görülmüştür. Eski Yunan'ın önemli politik oyun yazarı Aiskhülos[291], Persler adlı eserinde, Salamis Deniz Savasını ve sonuçlarını anlatır.

> *"Kutlu Tmolos'un komşuları and içmişler*
> *Yunan'a takmaya kölelik boyunduruğunu,*
> *Mardon, Tharubis o mızrak örsleri*
> *birliklerinde Mysialılar, kargı ustaları"*[292]

Savaşın sonucu, halkın köle mi yoksa özgür bir yurttaş mı kalacağını belirleyen en önemli etkendir. Eski Yunan köleleri hakkında bilgi edinebileceğimiz bir başka tragedya eseri de "Yakarıcılar"dır. Yine Aiskhülos'a ait olan bu eser temelde evlilik kurumu üzerine kurulmuştur. Argos kenti yakınlarında geçen olayda 12 kız ellerinde dallar taşıyarak[293] Zeus'a yalvarırlar ve evlenmek istemediklerini belirtirler:

> *"Cinayetten dolayı kent halkı yargıladı da*
> *Sürgün cezası verdi diye değil kaçmamız*

[291] M.Ö. 5. Yüzyılda tragedyanın asıl şeklini aldığı yazar Eshilos'tur. (M.Ö. 525-424) Eleusis'te doğmuştur. Bu tarih, Peisistratos'un parlak egemenliğinin onun ölümüyle son bulmasından üç yıl sonraya geliyor. Onun dönemi büyük politik kişiliklerin dönemi olmuştur. Isthenes, Miltiades, Themistokles, Kimon, Ephialtes, Perikles gibi. Tümden kişisel olan nitelikleri açısından Eshilos Eleusis site devletindeki eski bir soylu aileden gelmedir. Dönemim şairleri Pindaros, Simonides, Khoirilos, Sofokles ile ilişki içindeydi. Eshilos salt bir yazar değildi, dönemin etkin düşünürlerindendi.

[292] Aiskhülos, *Persler*, (Çev: Göngör Dilmen), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 2014, s. 26.

[293] Ellerinde yün iplerle sarılı dallar taşımaları, Yunan Mitolojisine göre Zeus'tan bir istekleri olduğunu ve bu istek için hazırlıklarını belirtmektedir.

Hayır. Kendimizden olan erkekle birleşmekten kaçan
Bizler, Aigiptos'un oğullarıyla evlenmekten tiksinip
Onların canice emellerinden nefret ediyoruz."[294]

Latacz'ın değerlendirmesine göre eserde kızlar babalarından onlara geçen çeşitli düşmanlık duyguları vardır. Kızların babaları Danaos, kardeşi Aigyptos ile düşmandı ve bu düşmanlık Nil kıyısındaki bir arazi yüzündendi. Kızların da aynı düşmanlığı taşıyıp amcaları ve diğer 50 kardeşe düşman olmaları babadan kızlara geçen bir özelliktir. Eserde Arazinin kızlara kalmaması veraset hukukundan ötürüdür ki, babanın oğullarına kalmış ve kızlar da bu nedenle Zeus'tan yardım istemişlerdir. Eserin kısmi özelliklerine bakıldığı zaman kızların veraset hakkının olmaması, "kölelik" durumu ve kadının konumu ile ilgilidir.[295]

Dünya edebiyatında ilk direniş örneği sayılan Sofokles'in Antigone tragedyasında, Thebaili çift Oidipus ve Iokasta'nin Eteokles, Polyneikes, Antigone ve İsmene adlı dört çocuğu vardır. Oidupus babası Laios'un katili ve annesinin kocası olduğunu öğrenince Laios ve Iokasta kendilerini öldürürler. Taht Polyneikes ve Eteokles'e kalır. Taht kavgası sırasında Polyneikes kardeşi tarafından Thebai'den sürülür ve babasının mirası için büyük bir ordu toplar Argos'ta. Eserde adı geçen Kreon ise Thebai kralıdır.

"Kreon;
... Atalarımın ülkesini ve tapınaklarını
Yakıp yıkmak isteyen,
Kendi halkını öldürmeye, köleleştirmeye kalkışan
Polyneikes, böyle biline ki,
Mezara gömülmeyecek ve yası tutulmayacak.
Bedeni açıkta bırakılacak, yem olacak
Köpeklere ve kuşlara.

[294]Aiskhülos, *Yakarıcılar*, (Çev: Güngör Dilmen), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 1990, s. 20.
[295] Joachim Latacz, Ant*ik Yunan Tragedyaları*, (Çev: Yılmaz Onay), Mitos Boyut, İstanbul, 2004, s. 90.

Arzum budur işte…"[296]

Kendi halkını köleleştirmeye kalkışan Polyneikes'in bu şekilde cezalandırılmasından köle olarak yaşamanın Yunanlılar için ne denli zor bir durum olduğunu ya da vatana ihanetin cezasının ne kadar ağır olduğunu anlayabiliriz. Eserin devamında ise konumuzla ilgili şu kısımlar dikkati çekmektedir.

"Kreon;
Halkın başa getirdiği kişiye itaat etmeli
Her konuda… İster haklı, ister haksız olsun.
Başıboşluk, işte en kötü şey budur!
Devletler, yıkan odur, ocakları söndüren odur,
Silah arkadaşlarını ayıran,
Bozguna yol açan odur.
Ancak yere sağlam basan,
Esenliği sağlayan, disiplinin kendisidir.
Bu nedenle iktidarı desteklemeli
Ve bir kadına boyun eğmemeli!
Eğer iktidardan düşmek kaçınılmazsa,
Hiç olmazsa erkek elinden olmalı;
Kadınları söz sahibi yaptın, dedirtmem hiç kimseye."[297]

Thebai Kralı Kreon'un bu konuşmalarından kadınların hiçbir konuda söz sahibi olmadığını, kadınlarında köle gibi görüldüğünü, aşağılandıkları sonucuna varabiliriz.

Eski Yunan Komedyasının en büyük temsilcilerinden biri olan Aristofanes'in Barış adlı oyununda savaşların acısını çeken sınıfın, savaştan çıkarları olan ve silah ticareti yapanların insanlık düşmanı olarak toplum dışı edilmelerini ve Barış'ı anlatan bir oyundur. Bu oyunda ise konumuzla alakalı şu dizeler dikkati çekmektedir.

"Korobaşı ve Koro;[298]
…Ohh! Ne güzelmiş

[296] Sofokles, *Antigone,* (Çev: Ayşe Selen), Mitos Boyut Yayınları, 2011, İstanbul, s.16.
[297] Sofokles, a.g.e., s. 35.
[298] Eski Yunan Tiyatrosunda Koro oyunun bir kişisidir ve çok yönlü işlevi vardır. Oyunları dışarıdan gözlemler, yorumlar yapar, yan tutar, olayları tartışır, öbür kişileri kışkırtır, oyunun geçtiği yeri ve zamanı belirler, atmosferi yaratır.

Miğferden kurtulmak
Asker azgından da!
Savaş nizamını seven kim!
Eksik olsun! Ateş yakıp ocak başında
Dostlarla kafa çekmeyi,
Kuru odunu kırıp ateşe atmayı severim.
Nohutları kızartmaktır,
Karım hamamdayken
Trakyalı köle kızı becermek
Benim de keyfim…"[299]

Barış adlı bu komedyadan sahibinin istediği zaman kölesinden, cinsel tatminde faydalandığını ayrıca bunu karısı evdeyken yapması, kadının konumunun ve kadına verilen değeri açık bir şekilde kanıtlamaktadır.

Ayrıca bu dizelerden kölenin Trakyalı olduğu da açıkça ifade edilmiştir ve Eski Yunanlıların kölelerini temin ettiği kentlerden birinin de Trakya olduğunu anlıyoruz. Euripides'in başyapıtlarından biri de Bakkhalar'dır. Bakkhalar, Tanrı Bakkhos''un (Dionysos) çevresindeki esrik, çılgın kadınlar alayı anlamına gelir. Eserde, Dionysos kendisini tanrı olarak kabul etmeyen Thebai'in genç kralı Pentheus'u ve kralın annesi Agaue'yi çok ağır bir şekilde cezalandırılması anlatılır.

"Dionysos;
Pentheus keder demektir.
Adın alınyazısına pek uyuyor.
Penthehus;
Götürün şunu hapsedin, atların tavlasına.
Orada bulursun özlediğin karanlığı,
Orada horo tepersin
Orada horo tepersin. Hizmetindeki kadınlara gelince,
Onları ya köle pazarına götürüp sattıracağım,
Ya da kendi sarayımda alıkoyup dokuma işlerinde çalıştıracağım.

[299] Aristofanes, *Barış*, (Çev: Yılmaz Onay), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 2009, s. 0.

Böylece ellerini teflerden davullardan uzak tutacaklar."[300]

Konumuzla alakalı bu dizelerden; İki mücadele sonucunda galip gelen taraf başarısının bir sonucu olarak, ele geçirdiği halkı ister köle olarak satar, isterse kendi kölesi olarak kullanabilirdi. Ayrıca bu dizelerden kölelerin özellikle de kadın kölelerin dokuma işlerinde çalıştırıldığı anlaşılmaktadır.

Eski Yunan komedyasının en büyük yazarlarından biri olan Aristofanes'in Kuşlar Bulutlar adlı eseri büyük bir bozgunla sonuçlanan Sicilya Seferi'nden bir yıl sonra kargaşa dolu bir dönemde yazılmıştır. O günlerin sıkıntılı Atina'sından kaçarak gökyüzünde kuşların yönettiği kuşlar ülkesine sığınanlar, hayalî bir devlet modelini ve ideal toplum düzenine özlemleri anlatılır. Bulutlar adlı kısımda ise, toplumun geleneklerine aykırı düşüncelere sahip olan ve geçlerin ahlakını bozduğu iddia edilen Aristofanes'in çağdaşı Sokrates'e ve sofizme yönelttiği eleştiriler anlatılmaktadır.

"Korobaşı;

(seyircilere) Aranızda mutlu bir yaşam sürmek isteyen varsa bizimle gelsin. Bizim aramızda ayıp diye günah diye bir şey yoktur. Kuşlar yaptığınız her şeyi hoş görürler. Sizlerde babasını dövmek suçtur, bizde aynı hareketi yapsanız ona dersiniz ki, "kolayca ibriğini kaldır!" köleler aramızda çil kuşu sayılırlar. Phrygialı yabancılar bizim için sadece garip kuşlardır. Karialı bir köle olsan bile seni soylu bir köle yaparız."[301]

Aristofanes'in bu dizelerinden kölelik sistemi üzerine kurulu Eski Yunan geleneğine ütopikte olsa bir başkaldırış hemen hissedilmektedir. "Karialı[302] bir köle olsan bile seni soylu bir köle yaparız" cümlesinden de köleler arasında da bir sınıf olduğu ve en alt kademede Karialı kölelerin olduğu anlaşılmaktadır.

"Pistetairos;
Sen de kimsin be adam?
Şair;

[300] Euripides, *Bakkhalar,* (Çev: Güngör Dilmen), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 2012, s. 47-48.
[301] Aristofanes, *Kuşlar Bulutlar*, (Çev: Furkan Akderin), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 2010, s. 31.
[302] Bugün Türkiye sınırları içinde yer alan Karia bölgesi Antik Çağ'da Ionia'nın güneyi ile Likya'nın batısı arasında kalan bölgeyi tanımlamaktadır.

Ben baldan tatlı şiirler söylerim. Musalar'ın[303] *kölesiyim, aynı Homeros gibi.*

Pistetairos;

Bu kadar uzun saçlı köle mi olur?"[304]

Oyunun bu dizelerinden kölelerin uzun saçlı olmadığı anlaşılmaktadır. Ve eserlerin çoğunda soylu kişilerin ve oğullarının saçlarının uzatmasından yola çıkarak, soylu kişilerin uzun saçlı kölelerin ise kısa saçlı olduğu kanısına varılmaktadır.

"Pistetairos(köleye);

Haydi sepetleri getir.

Koro;

Bu kent içinde yaşayanlara ne güzellikler verecek. Tüm iyi şeyler burada olacak. Akıl, sevgi, güler yüz, barış, hepsi burada olacak.

Pistetaros;

Sepetler nerede? Çabuk olsanıza!

Koro;

Kanat dolu sepetler gelsin, köleye kırbacı vur. Eşek bile daha yavaş olamaz.[305]*"*

Bu dizelerden, bir köle bir işi beceremediğinde ya da istenilen şekilde yapamadığında kırbaçlanması ya da dövülmesi zaten bilindiği üzere çok tabii bir harekettir. Bir eşeğin, bir köleden daha hızlı görülmesi ise köleye yapılan başka bir hakaretin göstergesidir.

"Strepsiades;

Ahh! Başıma gelenlere bakın! Her şeyin hakimi Zeus! Geceler ne kadar da uzun sürüyor. Sabah olmayacak mı bir türlü? Aslında uzun süre önce horoz seslerini duydum, ama bakın kölelerim bile halen

[303] Şarkı, müzik, oyun ve şiir konusunda ilham perileri olan Zeus'un kızlarına verilen isim.
[304] Aristofanes, *Kuşlar Bulutlar,* s. 35.
[305] Aristofanes, a.g.e., s. 47.

horluyorlar. Eskiden böyle değildi. Ahh! bu savaş yok mu? İnsanlar kölelerini bile istedikleri gibi cezalandıramaz oldular. Bakın şu delikanlıda uyanmıyor, hem de kürkün içine sarılmış yelleniyor.(Strepsiades tekrar uzanır) hadi bakalım bende uzanıp horlayayım biraz. Ama uyumaya imkân yok ki! Herşey oğlumun yüzünden. Borçlar, atların yemleri, tüm düşüncem bunlara yoğunlaşıyor. Oğlumun keyfi yerinde, saçını uzatıyor, arabalara biniyor, rüyasında bile araba görüyor, bense ayın yirmisi geldikçe fenalaşıyorum. Çünkü ayın yirmisi faiz zamanı. (Kölelerinden birini dürter) Git ışığı yak. Bana borç defterimi getir de kimlere borcum varmış göreyim. (Köle, Strepsiades'in istediği şeyleri yapar) Bakalım ne kadar borcum varmış."[306]

Eserin Bulutlar adlı bu kısmında ise savaş zamanı halk savaşa gider ve savaşlara katılmayan köleleri ise sayısı fazla olduğundan kontrol etmek zor olurdu. Bunun Peloponnessos savaşlarında değindiğimiz bir örneği vardır çalışmamızda. Strepsiades'inde muhtemelen yakındığı durum buna başka bir örnektir. Ayrıca yukarıda değindiğimiz saç uzatma olayına daha detaylı değinilmiş ve saç uzatmak, keyfi yerinde olanlara atfedilmiştir biçimde anlaşılmaktadır.

Aristo'nun Retorik adlı eserinden alınan bu bilgiler ise tragedyanın yorumunu destekleyen mahiyettedir. Sparta'da uzun saç özgür bir insanın işaretidir, çünkü insanın saçı uzunsa kölenin yaptığı şeyleri yapması kolay değildir. [307]

Aristofanes'in Kurbağalar adlı bir başka eserinde ise, yine toplumu ele almış ve çağının siyasal, kültürel sorunlarını incelikli bir alayla anlatmıştır. Eser de konuşturulan birçok köle vardır ve uzun uzun köleler arasında geçen diyaloglara yer verilmiştir. Bu diyaloglardan hırsızlıkla suçlanan bir köle diyaloğuna değinelim:

"Ksanthias;

Zeus hakkı için, hayatım boyunca bir kere olsun buraya geldiysem ve senin bir çöpünü çaldıysam şurada can vereyim. Sana çok iyi bir teklifim var. (Dionysos'u işararet eder) Şu kölemi al ve işkenceyle

[306] Aristofanes, a.g.e., s. 61.
[307] Aristotales, *Retorik*, (Çev: Mehmet H. Doğan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 66.

sorguya çek![308] Eğer haksız olduğumu kanıtlarsan o zaman beni öldür.

"Aiakos;

Peki ona ne yapayım?

Ksanthias;

Ne istersen! İster falakaya yatır, ister bir yere as, ister çiğne, ister derisini yüz, ister uzuvlarını kopar, ister burnunun içine sirke dök, ister göbeğine sıcak tuğlalar koy, canın ne isterse onu yap… körpe bağ pırasalarıyla vurma yeter![309]

Aiakios;

Tamam, ve neme lazım herife bir zarar veririm diye de tazminat hazırda duruyor."[310]

Açıkça görüldüğü gibi dava edilen birinin kölesine işkence edilmesini teklif etme hakkının bulunması kölenin ne derece zulüm gördüğüne, aşağılandığına kanıt olabilir. Üstelik Aiakos'un ise tazminatı hazır bulundurması kölenin yaralanmayacağının neredeyse imkânsız olduğunu göstermektedir.

Aristofanes'in Barış ve Kadın Haklarını anlatan Lisistrata adlı oyunundan kısa bir bölümde ise şu dizeler konumuzla paraleldir:

"Lisistrata;
Bak Kalonike, yüreğim yanıyor benim,
Erkeklerin gözünde biz kadınlar hiçbir işe yaramaz
Görünüyoruz ya, buna nasıl öfkeleniyorum!

Kalonike (Seyirciye);

[308] Ceza hukukuna göre dava edilen biri kendi kölesinin işkence altında sorgulanmasını teklif edebilirdi. Sorgulanan kölenin yaralanması halinde tazminat talep etme hakkına da sahipti. Aiakos hemen bu tazminatı ödemeyi teklif ediyor.

[309] Köle sahipleri çok ağır işkencelerden birinin uygulanmaması için telkinde bulunurlardı; Ksanthias burada beklentinin aksine hiç de ağır olmayan, hatta kulağa gülünç gelen bir işkence yönteminin uygulanmamasını istiyor.

[310] Aristofanes, *Kurbağalar,* (Çev: Ayşe Selen), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 2011, s. 35.

Zeus hakkı için öyleyizdir, hiçbir işe yaramayız yani."[311]

Bu dizelerde de açık bir şekilde ifade edildiği gibi kadın sadece Eski Yunan'da değil çoğu toplumda köle gibi görülmüştür.

Euripides Troyalı Kadınlar adlı oyununda savaşın getirdiği yıkımları, savaşların insanlık dışı gerçekliğine değinir. Troya kenti Yunan ordusu tarafından yakılıp yıkılmış, bütün erkekler öldürülmüş, kadınlar ve çocuklar Atina'ya esir olarak götürülmesini anlatmıştır.

"Poseidon;

...Dehşet, bir kenti çöle çeviriyorsa eğer
Tanrılara kırılmak düşer, saygı değil artık.
Yeni efendilerinin payına düşmüş savaş tutsağı,
Kadınların feryadıyla inliyor Skamandros
Kimi, Arkedyalı, Teselyalı adamların kölesi olmuş,
Kimiyse Atinalı prenslerin, Theseus soyunun.
Paylaşma dışı Troyalı kadınlarsa, ordunun
Önde gelenleri için ayrılmış, bekletiliyor şu çadırda.
Spartalı, Tyndareos kızı Helene da hak olarak
Burada bu ganimetler içinde sayılmakta."[312]

Dizelerden savaş sonrasında kadınların köle olarak alındığı açıkça ifade edilmiştir. Eserde Hekabe[313] köle düşer ve bunun üzerine ağıtlar yakar. Bir köle dramının en güzel örneği olarak görülebilir eser.

"Acıların en acısı, felaketlerin doruğu: Beni, bu ihtiyarı,
Hellas'a değil de, kölelik boyunduruğuna sokuyorlar.
Son kalan ömrümün taşıyamayacağı bir yük
Vuracaklar sırtıma: Kapı bekçiliği yaptırıp
Anahtar tutturacaklar, bana Hektor'un annesine,
Ekmekte pişirtecekler belki."[314]

---

[311] Aristofanes, *Lisistrata*, (Çev: Yılmaz Onay), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 2015, s. 74.
[312] Euripides, *Troyalı Kadınlar*, (Çev: Yılmaz Onay), İstanbul, 2014, s. 6.
[313] Troya kralı Priamos'un karısıdır.
[314] Euripides, a.g.e. s. 22-23.

"Taşıyın bakalım, sarsak dizler,
Tökezleyen ayaklar, taşıyın beni
Hayatın kölece ölümle biteceği yere."[315]

Hekabe ise umutsuzluğunu, kölece ölümün ne kadar acı olduğunu bu dizeler ile dile getirmektedir. Eserin bir başka dizlerinde ise;

"Andromakhe;
Oğlumla bende talanın bir parçasıyız!
En yüce soylular kölelik boyunduruğunda!
Kader nasıl altüst ediyor!"[316]

Troyalı Kadınlar bir savaşın sonucunu en trajik en dokunaklı bir şekilde ele alan tragedyalardandır.[317]

Buradan da anlaşılacağı gibi kölelik sadece belli bir sınıfa, fakirlere, kimsesizlere yakıştırılan bir kavram değildir. Herkesin en soylusunun bile başına gelebilir. Kölelik ile ölüm bu dizelerde paralellik gösterebilir. Ölümün sadece yaşlılara yakıştırılması ne kadar yanlış ise köleliğinde sadece belli bir sınıfa yakıştırılması yanlıştır.

Euripides'in Elekra adlı eserinde Elektra'nın babası Agememnon'un intikamını almasını ve diğer eserlerden farklı olarak bireyin tanrılara körü körüne boyun eğmesine karşı çıkmaktadır. Eserde güçlü kadınlar ve akıllı kölelere de yer verilmiştir. Konumumuzla alakalı şu dizeler ise çok trajiktir:

"Son kararı söylemek benim görevim
Ben oyumu Oreste'e verdim.
Beni doğurmuş bir ana yok,
Bir erkekten geliyor bütün varlığım,
Bir evlilikten değil. Babamın çocuğuyum ben."[318]

Athena'nın bu sözlerinde anlaşıldığı gibi, kadının en doğal hakkı olan annelik kavramının kadına değil erkeğe verilmesi kadının konumunu gözler önüne

[315] Euripides,a.g.e., s. 70.
[316] Euripides, a.g.e., s. 29.
[317] Nazire Kalaycı, "*Klasik Tragedyalarda "Yakışıksız Ölüm", "Yas" ve "Tanıklık" Sorunu*," AÜDTCF Dergisi, 54,2(2014), 193-210, s. 197.
[318] Euripides, *Elektra*, (Çev: Yılmaz Onay), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 2008, s. 77.

sermektedir. Sofokles'in Filoloktes adlı eserinden ise egemen güçlerin çıkarları uğruna halkı ve bireyi acımasızca kurban edilişleri anlatılır. Kölelikle ilgili şu dizeler dikkati çeker.

"Filoktetes;

Satın alındım
...ve satıldım.
Beni esir alan oydu-
Silahlarıma el koyan.

Odysseus;
Kesinlikle bendim... o, başkası değil.
İtiraf ediyorum."[319]

Bir savaş yenilgisi sonucu demek, halkın ve hatta egemen güçlerin dahi köle düşeceği anlamına gelmektedir. İnadın ve başkaldırının tragedyası olan, Aiskhülos'un Zincire Vurulmuş Prometheus adlı eserinde, Prometheus ateşi tanrılardan çalıp, insanlara vererek onların kurmuş olduğu düzene karşı gelmiştir. Şu dizeler ise Prometheus'un acı bir şekilde ölümüne neden olan dizelerden bir kesittir.

"Protmetheus;

Bakın işte bir sürü allı pullu söz. Zaten Tanrının habercisi böyle konuşmalı. Yeni, bir yönetim kurdunuz diye başınıza hiç dert açılmayacak sanıyorsunuz. Oysa ki bugüne kadar iki kral gördüm yerinden sürülen. Üçüncüsünü kendi gözlerimle göreceğim, hem de en büyük utançlar içinde kalacak. Benim korkak biri olduğumu mu sandın? Yoksa yeni tanrılara boyun mu eğeceğimi zannediyorsun? Hepsinin yanıtı hayır. Bu yüzden geldiğin yere geri dön. Benden hiçbir yanıt alamazsın.

Hermes;

İste bu sivri dilin yüzünden gemin karaya oturdu ya.

[319] Sofokles, *Filoktetes,* (Çev: Şükran Yücel), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 2008, s. 56-57.

Prometheus;

Senin gibi bir köle olmaktansa başıma geleni çekerim daha iyi.

Hermes;

Demek Zeus'un habercisi olmaktansa şu kayanın kölesi olmayı tercih ediyorsun?"[320]

Hermes ve Prometheus arasındaki bu konuşmalardan Prometheus'un, Yunanlıların en büyük ve tek özgür tanrısı olan Zeus'a bile köle olamayacağını ve köle olmaktansa acı bir şekilde ölmeyi tercih etmesi bir köle olmanın ne kadar zor olduğunu açıklayan en güzel örneklerden biridir. Aiskhülos'un Oresteia üçlemesi insanlığın karanlık dönemlerinden uygarlaşmaya geçişi sergileyen bir eseridir. Ve konumuzla ilgili şu dizeler yer almaktadır.

"Agememnon;
...Bu yabancı kızcağızı, hatırım için
Dostça al içeri götür; efendi olarak yumuşak davranana
Tanrı da yumuşak ve esirgeyici yaklaşır;
Kölelik boyunduruğuna kimse güle oynaya girmez elbet..."[321]

Uygarlaşmaya geçişi sergileyen bu eserde, kölelere iyi davranılması ve merhamet edilmesi gibi kavramların dile getirilmeye başlanması şüphesiz köle için atılmış çok önemli bir adımdır. Bir köleye yumuşak davranması için ricada bulunması ise bir köle için çok önemlidir.

[320]Aiskhülos, *Zincire Vurulmuş Prometheus*, (Çev: Furkan Akderin), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 2014, s. 51.
[321]Aiskhülos, *Oresteia: Agememnon, Adak Sunucuları, Eumenidler*, (Çev: Yılmaz Onay), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 2010, s. 42.

SONUÇ

İnsanlık tarihinde karanlık dönemlerden itibaren varlığı bilinen kölelik kurumunun başlangıç tarihini kesin bir zaman dilimine dayandırmak mümkün değildir. Eski dünyanın Akdeniz Havzası, Mısır, Orta Asya, Hindistan ve Çin; Yenidünyanın Aztek, İnka uygarlıklarında var olduğu bilinen, Kızılderililerde ve Okyanusya'daki adalarda 19. Asrın sonuna değin varlığını koruyan kölelik kurumu, tüm insanlığın tatbik etmiş olduğu evrensel hayatın bir parçası olarak görülmüştür.

Kölelik kurumunun tarihine baktığımızda Eski Mısır toplumunda M.Ö. 4.000'li yıllarla birlikte köleliğin görüldüğü, Babil ve Hint toplumuyla birlikte toplumsal sınıflamanın güçlendiği, bunun Antik dünyayı da içine aldığı görülür. Eski Yunan'da toplumsal sınıflamanın başlangıcı ile ilgili kesin bir tarih verilememekle birlikte M.Ö. 624 yılında Drakon'un yasalarıyla toplumun gelirine göre sınıflara ayrılması ve bu sınıflandırmada hiçbir geliri olmayan "thet" sınıfının sosyal haklardan da yararlanamaması, askerlik yapamaması ve vergiden muaf tutulması, toplum içerisinde "köleliğin" oluşmasına önayak olan meseledir. Sosyolojik olarak bakıldığında geliri olan, tarımda veya çeşitli işlerde "kile" üzerinden hesaplanan para ile kişilerin bir sınıfa dâhil olması durumu, elbette sınıfsal ayrıma sebep olacaktır. Birlikte yaşamanın bir kuralı da kişilerin aynı hak ve hürriyetlerden yararlanarak yaşamasıdır. Günümüz demokratik sistemini ifade eden bu yaşam tarzı, herkesin kural ve kanunlar çerçevesine özgür yaşamasını gerekli kılar.

Eski Yunan köleliğine bakıldığında Solon'a değin kölelikte ağır şartların olduğu, özellikle savaşta elde edilen esir kölelerin köle pazarında bir eşya gibi satıldığı dikkat çekmektedir. İnsana verilen kıymetin servet ölçüsü gözetilerek yapılması dönem toplumunun en önemli vasıflarından biridir.

Eski Mısır, Hitit vb. ilkçağ uygarlıklarında görülen kölelik, sınıfsal bir düzenin ortak meyvesi olduğu gibi, aynı zamanda da savaş, doğal hayat ve siyasi-sosyal yapının da bir ürünüydü. M.Ö. 4. yıldan itibaren görülen kölelerin tümü, savaş esirleri ve kendi kendilerini satan yoksullardan oluşmaktaydı.

M.Ö. 5. Yüzyılın sonunda Attika kırsal bölgesindeki köle sayısı 10.000 olarak hesaplanmış ve toplamda nüfustaki her insana bir köle düştüğü varsayılmıştır.

Eski Yunan toplumunda, borç köleliği ve devlet köleliği şeklinde iki temel kölelik kategorisinin mevcut olduğu görülmektedir. Borç köleliği, bireylerin kendi bedenlerini borçları nedeniyle köleleştirmeleri anlamını taşıdığı gibi, M.Ö. 7. Yüzyılda Spartalılar'ın Messenialıları borçları yüzünden köleleştirmeleri, borç köleliğinin de temelini oluşturan özgül tarihsel olayların başında gelmektedir. Devlet köleliği veya serfliği dediğimiz kölelik biçimi ise, "demosioi" isimli kölelerin devleti yönetenler tarafından alınması ve devlet işlerinde kullanılmasını ifade etmekteydi. Özellikle yol yapımında çalıştırılan devlet köleleriyle kırsal kesimde çalıştırılan köleler zaman zaman insanlık dışı davranış ve yöntemlerle karşı karşıya kalsalar da, madenlerde kullanılan kölelerin durumu büsbütün içler acısı idi: zincire vurulmuş olarak ve kırbaçlanarak toprak altında inanılmaz şartlarda çalışmaya bırakılmışlardı. Ev köleleri, zanaatkâr köleler, alt düzeyde idari işlerde çalıştırılanlar ve hatta tapınaklarda hizmet eden devlet köleleri ise çok daha hoşgörülü bir tutumla karşı karşıyaydılar.

Eski Yunan köleliğinin dikkati çeken en önemli niteliklerinden biri Solon'un getirdiği kanunlarla kölelik kurumunun içinde bulunduğu ağır şartların hafifletilmesi ve bir nebze de olsa eşitlik ilkesine kavuşmasıydı. Solon özellikle kişilerin bedenlerini satarak yaptıkları köleliği engellemiş ve bu sayede kölelerin de insani yönlerine dikkat çekmiştir. Aristotales'e göre kölelik doğaya uygun bir canlı formuydu. Çünkü bazı insanlar fiziki yönden güçlü fakat zekâ yönünden zayıftı. Ancak ona yol gösterecek birinin himayesinde bir işi yapabilirdi. Bunun içindir ki köleler efendileri tarafından bir alet gibi kullanılmıştır. Eski Yunan sanatında ise, köleler özgür vatandaşlara kıyasla olağandan daha küçük betimleniyorlardı. Yanı sıra dramatik metinlerde köleler, gerek saçları gerekse kostümleri ile özgür bir insandan ayırt edilmiştir. Kendi dillerini dahi konuşmalarına izin verilmeyen ve kültürlerinden koparılmış, azat edilseler dahi vatandaş statüsüne asla gelemeyen bu insanlar Eski Yunan toplumunda aşağılanan, küçümsenen ve hor görülen bir hayata mahkûm bırakılmışlardır.

Sonuç olarak bu çalışma kapsamında, irdelemelerden elde edilen tüm veriler bir araya getirildiğinde, Eski Yunan toplumu, kölelik kurumu temelinde inşa edildiği gibi topluma ilişkin tüm üretim ve hizmet döngüsünü de tamamen köleler sağlamaktaydı tarzında bir sosyo - historik yargıya varılabilir.

KAYNAKÇA

ANTİK KAYNAKLAR

AİSKHÜLOS, *Persler*, Mitos Boyut Yayınları, (Çev: Güngör Dilmen), İstanbul, 2014.

AİSKHÜLOS*, Oresteia: Agememnon, Adak Sunucuları, Eumenidler*, (Çev: Yılmaz Onay), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 2010.

AİSKHÜLOS, Zincire Vurulmuş Prometheus, (Çev: Furkan Akderin), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 2014.

AİSKHÜLOS, *Yakarıcılar,* (Çev: Güngör Dilmen), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 1990.

ARİSTOFANES*, Barış*, (Çev: Yılmaz Onay), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 2009.

ARİSTOFANES, *Kuşlar Bulutlar*, (Çev: Furkan Akderin), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 2010.

ARİSTOFANES, *Kurbağalar,* (Çev: Ayşe Selen), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 2011.

ARİSTOFANES, *Lisistrata*, (Çev: Yılmaz Onay), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 2015.

ARİSTOTALES, *Politika,* (Çev: Mete Tunçay), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996.

ARİSTOTALES, *Politika,* (Çev: Mete Tunçay), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010.

ARİSTOTALES, *Nikomakhos'a Etik*, (Çev: Saffet Babür), Kebikeç Yayınları, Ankara, 2005.

ARİSTOTALES, *Retorik*, (Çev: Mehmet H. Doğan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995.

EURİPİDES, *Bakkhalar*, (Çev: Güngör Dilmen), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 2012.

EURİPİDES, *Troyalı Kadınlar*, (Çev: Yılmaz Onay), İstanbul, 2014.

EURİPİDES, Elektra, (Çev: Yılmaz Onay), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 2008.

HERAKLEİTOS, *Kırık Taşlar*, (Çev: Alova) Bordo- Siyah Klasik Yayınlar, İstanbul, 2004.

HESIODOS, *İşler ve Günler- Tanrıların Doğuşu*, (Çev: Furkan Akderein), Say Yayınları, Ankara, 2014.

HOMEROS, *İliada ve Odise*, (Çev. Furkan Akderin) Versus Yayınları, İstanbul, 2010.

HOMEROS, *Odysseia*, (Çev: Azra Erhat-A.Kadir), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2016.

KSENEPHON, *Şölen,* (Çev: Bilge Umar), Sergi Yayınları, İstanbul, 1984.

KSENEPHON, *Anabasis: Onbinlerin Dönüşü,* (Çev: Yusuf Kenan Canal) Altınpost Yayınları, Balıkesir, 2014.

PLATON, *Devlet* , (Çev: Sebahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992.

PLATON, *Yasalar*, (Çev: Candan Şentuna / Saffet Babür), Kabalcı Yayınevi, (2. Basım, Cilt 1). İstanbul,1998.

PLUTHARKOS, *Lykurgos'un Hayatı*, (Çev: Sabahattin Eyüboğlu-Vedat Günyol), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, İstanbul, 2010.

SOFOKLES, *Antigone*, (Çev: Ayşe Selen), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 2011.

SOFOKLES, Filoktetes, (Çev: Şükran Yücel), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 2008.

SOLON, *Şiirler*, (Çev: Suat Y. Baydur), İstanbul Maarif Vekaleti Yayınları, Yunan Klasikleri, İstanbul, 1945.

ARAŞTIRMA ESERLERİ

ADOMEİT Kleus, *Hukuk ve Devlet Felsefesi: Eski Yunan Düşünürlerinin Devlet Hakkındaki Görüşleri*, (Çev: Halil Akkanat), Fakülteler Matbaası, İstanbul, 2004.

AĞAOĞLLARI Mehmet Ali, *Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi,* Teori Yayınları, Ankara, 1989.

AĞAOĞULLARI Mehmet Ali, *Kent Devletinden İmparatorluğa,* İmge Kitabevi, Ankara, 2009.

AHMET Şefik Bey, *El-Rıkku Fi'l-İslâm*, İstanbul, 1314.

AKGÜNDÜZ Ahmed, *İslam Hukukunda Kölelik-Cariyelik Müessesesi ve Osmanlıda Harem,* Osmanlı Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995.

AKTÜEL ARKEOLOJİ DERGİSİ, *Uygarlığın Şafağında: Efendiler ve Köleler* Yayınevi: Nağış Basım, Sayı 55, Ocak- Şubat 2017, s. 51-55.

AKSOY Azmi, *Yunanca Cep Sözlüğü,* Fono Yayınları, İstanbul, 2003.

ARICI Oğuz, *Eski Yunan Tragedyasında Ölçülülük (Sôphrosûnê) ve Uyum (Harmonía) Düşüncesi,* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005.

ARIKBOĞA Şebnem, *Entelektüel Sermaye*, Derin Yayınları, Yayın No:30, İstanbul, 2003.

ARMAĞAN Servet, *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, İlmi Eserler, Ankara, 1987.

ARON Raymond, *Sınıf Mücadelesi,* (Çev: Erol Güngör), Dergâh Yayınları, İstanbul, 1992.

AYDIN Mustafa, *İslâm Toplumunun Değişme Dinamikleri*, Pınar Yayınları, İstanbul, 1991.

BARAN Şafak, *Felsefenin Gözüyle Kuran'da Kölelik ve Cariyelik,* Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2006.

BENETON Philippe, *Toplumsal Sınıflar*, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, İstanbul, 1990.

BERİŞ Hamit Emrah, *Siyasetin Yüzleri: Eski Yunan'da Postmodern Döneme Kavramlar ve Süreçler*, Tezkire Yayınları, 2016.

BERVE Helmut, *Antikçağ Tarihine Dair Altı Konferans: Greklerde Kölelik Müessesi - Dion, Eflatun Devlet Felsefesinin Gerçekleşmesi Yolunda Yapılan Teşebbüsler - Antik Dünyanın İnkırazı* (Çev: Afif Erzen), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1958.

BLANCK Horst, *Eski Yunan ve Roma'da Yaşam*, Arion Yayınları, İstanbul, 1999.

BİLGİN Nahit, *Felsefeden Ekonomiye Eski Yunan Dünyası,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2004.

BİESTRY Stephen, *Antik Dünya – Mısır, Roma, Yunan*, İş Bankası Kültür, İstanbul, 2009.

BİLMEN Ömer Nasuhi, *Büyük İslam İlmihali*, Bilmen Basın ve Yayınevi, İstanbul, 1992.

BRİON Davis D, *The Problem Of Slavery İn Western Culture*, Cornell University Press, Newyork, 1970.

BONNARD Andre, *Antik Yunan Uygarlığı -1, İliada'dan Parthenon'a,* (Çev: Kerem Kurtgözü), Evrensel Basım Yayınları, İstanbul, 2004.

BONNARD Andre, *Eski Yunan Uygarlığı I: İliada'dan Parthenon'a*, (Çev: Kerem Kurtgözü), Evrensel Basım Yayınları, İstanbul, 2009.

BORDESSA Kris, *Tools Of The Ancient Greeks: A Kids Guide To The History&Science Of Life İn A Greece*, Nomad Press, Unıted States, 2006.

BOSCH M.E, *Hellenizm Tarihinin Ana Hatları, 1.Kısım, İskender İmparatorluğu,* (Çev: Afif Erzen), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1942.

BOSWORTH Brian A., *Büyük İskender'in Yaşamı ve Fetihleri (Fetih ve İmparatorluk),* Dost Yayınları, Ankara, 2005.

BOTTOMORE Thomas B, *Toplumbilim*, Der Yayınevi, İstanbul, 2000.

BRUNT P.A, *Aristotle And Slavery, Studies İn Greek History And Thought* Oxford University Press, Oxford, 1993.

BOZKURT H. Argun, *Eski Çağlarda Anadolu'da Hukuk 2: Eski Yunan, Roma Hukuku,* Ankara Barosu Yayınları, Ankara, 2011.

CALVERT Brian, *Slavery in Plato's Republic,* The Classical Quarterly. New Series, Vol. 37, No. 2, Cambridge University Press on Behalf of The Classical Association, 1987.

CARDLEDGE Paul, *Pratikte Eski Yunan Siyasi Düşüncesi*, (Çev: Kıvanç Tanrıyar), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

CASSON Lionel, *Antik Çağda Denizcilik ve Gemiler,* Homer Kitapevi, İstanbul, 2002.

CAVENDİSH Marshall, *Ancient Greek: An Illustrated Greek*, Library Of Congress Cataloging İn, Marshall Cavendish Press, Newyork, 2011.

COHEN S. Marc, *Ancient Greek Phılosoph: From Thales To Aristotle,* Hackett Puplishing Company Inc., Unıted States Of America, 2016.

COULANGES Fustel De, *Antik Site,* (Çev: İsmail Kılınç) , Epos Yayınları, Ankara, 2011.

CLOGG Richard, *Yunanistan'ın Kısa Tarihi*, (Çev: Dilek Şendil), Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015.

ÇAĞDAŞ Kemal, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, Ankara Ün. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Yayınları, Ankara, 1974.

ÇAĞLA Cengiz, *Merak Edenler İçin Demokrasi*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2015.

ÇELEBİCAN Ö. Karadeniz, *Roma Eşya Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2005.

ÇIVGIN İzzet - YARDIMCI Remzi, *İlk Çağ Tarihi,* Maya Akademi Yayınları, Ankara, 2007.

ÇÜÇEN A. - ERKIZAN Kadir, Nur Beyaz, *Felsefe Tarihi 1 - Antik Çağ ve Orta Çağ Felsefesi Tarihi*, Sentez Yayın, İstanbul, 2013

DARGA A. Muhibbe, *Eski Anadolu'da Kadın*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları İstanbul, 1984.

DEMİRALP Didem*, Antik Çağ Düşünürlerinin Homeros Algısı Sokrates Öncesi Dönemden Yeni-Platonculuk'a Homeros Şiirine Bakış,* Kitabevi, İstanbul, 2013.

DİCKİNSON Goldsworthy, *Lowes, The Greek View Of Life*, CreateSpace Independent Publishing Platform, Newyork, 2014.

DOYLE William, *Fransız Devrimi*, (Çev: Hakan Gür), Dost Kitabevi, İstanbul, 2015.

DIAKOV V, KOVALEV S, *İlkçağ Tarihi,* (Çev: Özdemir İnce), V Yayınları, Ankara, 1987.

EDGELL Stephen*, Sınıf,* (Çev: Didem Özyiğit), Dost Yayınları, Ankara, 1998.

ENGİN Nihat, *Osmanlı Devletinde Kölelik*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.

ERGİL Doğu, *Toplum ve İnsan,* Turhan Kitabevi, Ankara, 1994.

ESİN Emel, *"İslamiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslam'a Giriş",* Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1978.

EVERİTT Anthony, *The Rise Of The World's Greatsest Civilizaion*, Penguin Hondom Rouse Puplished, Newyork, 2016.

FENDOĞLU, Hasan Tahsin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Kölelik ve Cariyelik,* Beyan Yayınları, İstanbul, 1996, s. 25.

FENOALTEA Stefano, *Slavery And Supervision İn Comparative Perspective*: *A Model,* Cambridge University Press, 1984.

FİNLEY, Moses I, *Antik Çağ Ekonomisi*, (Çev: Hatice Palaz Erdemir), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2007.

FİSHER Nick, *Slavery in Classicial Greek,* Bristol Classicial Press, London,1993.

FORSTER M.Bresford, *Masters of Politicial Thought*, G. Harrop & Co. Ltd .London 1971.

FREEMAN Charles, *Mısır-Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*, (Çev: Suat Kemal Angı), Dost Yayınları, Ankara, 2003.

FROMM Eric, *Marks'ın İnsan Anlayışı,* (Çev: Kaan H. Ökten), Say Yayınları, İstanbul, 2015.

GARTHWAİTE Gene R*, İran Tarihi,* (Çev: Fethi Aytuna), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2011.

GATES Charles*, Antik Kentler: Antik Yakındoğu Mısır Yunan ve Roma'da Kentsel Yaşamın Arkeolojisi*, (Çev: Barış Cezar), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015.

GİDDENS Antony, *İleri Toplumların Sınıf Yapısı*, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1999.

GÖZE Ayferi, *Siyasal Düşünceler ve Denetimler*, Beta Yayınları, İstanbul, 1986.

GUERBER H.A, *The Story Of The Greeks*, Yesterdays Clsassics Press, United States, 2006.

GÜZELSARI Selime*, Sınıf ve Gelecek: Sosyal Sınıfa Yöneltilen Eleştiriler İçinde: Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik,* Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2011.

HERMAN Mogens, *Polis: An Introduction to the Ancient Greek City- Stade*, Oxford University Press, Oxford, 2006.

HONİG Richard, *Roma Hukuku Dersleri*, (Çev: Şemsettin Talip), Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul, 1988.

ILDIZ Erkan, *Eski Çağ'da Bankacılık ve Bankerlik*, Yayın no: 297, (Bu yayın Türkiye Bankalar Birliği İnternet Sitesinde yer almaktadır.), İstanbul, 2013.

ILGAR İsmail, *Siyasal Teolojiye Giriş: Eski Yunan'da Kutsal, Siyasal ve Felsefe,* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

IŞIK Özgür Emre, *Theory And Practice: Socia-Political And Philosophical Dynamics İn The Evolution Of The Grid-Plan İn Ancient Greek Cities*, İnstitute Of Social Sciences, Masters Of Thesis, Ankara, 2008.

İNALCIK Halil, *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I: Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

İNCE Evrim, *Fragmented Possession: Politics Of Womanhood In Ancient Greece*, İstanbul Bilgi University Institute of Social Sciences, Master's Thesis, İstanbul, 2014.

İPLİKÇİOĞLU Bülent, *Hellen ve Roma Tarihinin Ana Hatları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2017.

KAGAN Donald, *The Peloponnesıan War*, Penguin Books, Newyork, 2003

KALAYCIOĞLU Sibel, *Sosyolojiye Giriş: Toplumsal Tabakalaşma,* Martı Kitap ve Yayınevi, Ankara, 2002.

KARAMAN Hayrettin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul, 1974.

KAYA Korhan, *Hinduizm*, (Çev: Dost Yayınları), İstanbul, 2001.

KEMERLİOĞLU Eyüp, *Toplumsal Tabakalaşma*, Kitabevi, İzmir, 1993.

KEROV Zubritski Mitropolski, *İlkel, Köleci ve Feodal Toplum*, Sol Yayınları (Çev: Sevim Bell), Ankara, 2002.

KIRAY Mübeccel, *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1999.

KNOTT Kim, *Hinduizm'in ABC'si*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2000.

KOLEKTİF, *Türkiye'de Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik*, Matbu Yayınları, İstanbul, 2016.

KRANZ Walther, *Antik Felsefe: Metinler ve Açıklamalar*, Sosyal Yayınları, (Çev: Suat Y. Baydur), 2.basım, İstanbul, 1994.

LATACZ Joachim, *Eski Yunan Tragedyaları*, (Çev: Yılmaz Onay), Mitos Boyut, İstanbul, 2004.

LAUFFER Sıegfrıet, *Büyük İskender*, (Çev: Nilgün Sorguç), İlya Yayınları, İzmir, 2004.

LENGELLE Maurice, *Kölelik*, (Çev: Emine Su), İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.

LİSSNER İvar, *Uygarlık Tarihi*, (Çev: Adli Moran), Nokta Kitap, İstanbul, 2011.

LİJPHART Arend, *Demokrasi Motifleri/Otuz Altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları*, (Çev: Güneş Ayas), İthaki Yayınları, İstanbul, 2009.

Hasan MALAY, *Çağlar Boyu Kölelik*, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2010.

MANSEL Arif Müfid, Ege ve Yunan Tarihi, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2004.

MANSEL Arif Müfid, *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988.

MARDİN Şerif, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

MARKS Karl- ENGELS *Freidrich, Komünist Manifesto,* Yar Yayınları, İstanbul, 2016.

MEMİŞ Ekrem, *Eskiçağ Uygarlıkları Tarihi,* Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2009.

MCCELLAND J. S, *A History of Western Political Thought,* Routledge Press, 1994.

OZANKAYA Özer, *Toplumbilime Giriş*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1979. s. 57.

ÖZÇELİK Nazmi, *İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı*, Nobel Yayınları, İstanbul, 2002.

ÖZKALP Enver, "*Sosyolojiye Giriş",* Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, Eskişehir, 1995.

PARKİNSONS Northcote, *Siyasal Düşüncenin Evrimi*, (Çev: Mehmet Harmancı), Remzi Kitabevi, Ankara, 1976.

PRİNCETON N.J, *Slavery in Arabia the Moslem World*, Newyork, 1939.

POMEROY Sarah B., *A Brief History Of Ancient Greece: Politics, Society And Culture,Oxford University Press, Newyork, 2004.*

PONTİNG Clive, *Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi*, (Çev: Eşref Bengi Özbilen), Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2011.

RAHMAN Afzalur, *Sîret Ansiklopedisi*, (Çev: Komisyon), İstanbul 1996.

ROBERTS J. Michel, *Dünya Tarihi,* (Çev: İdem Erman), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2011.

ROUX Jean. Paul, *Orta Asya: Tarih ve Uygarlık,* Kabalcı Yayınevi, (Çev: Lale Aslan), İstanbul, 1999.

SABİNE George, *Siyasal Düşünceler Tarihi II,* (Çev: Alp Öktem), Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını, Ankara, 1969.

SALLARES Robert, *The Ecology Of The Ancient Greek World*, Cornell Unıversity Press, Newyork, 1991.

SANSONE, David, *Ancient Greek Civilization,* Blackwell Press, Third Edition, USA, 2017.

SEALEY Raphael, *A History of Greek City States,* University of California, California, 1976.

SEVER Hüseyin, "*Asur Ticaret Koloniler Çağı'nda Anadolu'da Madenler*", III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri Çorum 16-22 Eylül 1196, Ankara, 1998, ss.526.

STAR, G. Chestar, *Antik Çağda Deniz Gücü*, (Çev: Gürkan Ergin), Homer Yayınları, İstanbul, 2000.

STEVES Rick, *Greece Athens And The Peloponnese,* Avalon Travel (A Member Of The Perseus Books Group), USA, 2013.

SOWERBY Robin, *Yunan Kültür Tarihi,* (Çev: Özgür Umur Hoşafçı), İnkılap Yayınları, İstanbul, 2009.

SUNAR Lütfi, *Max ve Weber'de Doğu Toplumları*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012.

ŞAHİN Hasan Ali, *Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Devri (M.Ö. 1975- 1725),* Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları, Kayseri, 2004.

ŞENEL Alâeddin, *Eski Yunan'da Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne,* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1970.

TANRISEVEN Hasan, *Eski Yunan'da* Devlet, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2013.

TANİLLİ Server, *Yüzyılların Gerçeği Ve Mirası*: *İlk Çağ: Doğu, Roma*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.

TAŞKIN Yüksel, *Siyaset: Kavramlar – Kurumlar – Süreçler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

THOMSEN George, *Eski Yunan Toplumu Üzerine İncelemeler: İlk Filozoflar,* (Çev: Mehmet H. Doğan), Payel Yayınları, İstanbul, 1997.

THOMSEN George, *Tragedyanın Kökeni*, Payel Yayınları, İstanbul, 2004.

TOCQUEVİLLE Alexis De, *Sömürge ve Kölelik*, (Çev: Burak M. Nuri Gücin, Hasan Turunçkapı), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2016.

TUNÇAY Mete, *Batı da Siyasal Düşünce Tarihi,* Cilt 1, Teori Yayınları, Ankara, 1985.

ÜNAL Ahmet Zeki, Toplumda *Tabakalaşma ve Hareketlilik Olgular - Kavramlar – Kuramlar*, Birleşik Basın Yayın, İstanbul, 2011.

VAFİ Ali Abdul Vahid, *İslamiyet'e Göre Kölelik,* (Çev: Kemal Işık), Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 9, Ankara, 1962.

VERNANT Jean Pierre, *Myth And Society: İn Ancient Greece*, Zone Books, Newyork, 1990.

VLASTOS Gregory , *Does Slavery Exist in Plato's Republic*?. Classical Philology. Vol.63. No. 5.The University of Chicago. 292, USA,1968.

WEBER Max, *Bürokrasi ve Otorite*, (Çev: Bahadır Akın), Adres Yayınları, Ankara, 2013.

ZARİFİAN Philippe, *Hirata, Helen, Eleştirel Feminizm Sözlüğü*, (Çev: Gülnur Acar Savran), Kanat Kitap, İstanbul, 2003.

YAŞAYAN DÜNYA DİNLERİ, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 680, İlmi Eseler Serisi:117, Ankara, 2007.

MAKALELER İÇİN İLGİLİ WEB SİTELERİ

ATILGAN Duygu Kocabaş, "*Eski Yunan'da Toplumsal Cinsiyet Rollerinin* Temsili", Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi, ISSN: 1307- 9840, Sayı: 15-27, Yaz 2013, ss. 19. http://deu.dergipark.gov.tr/download/article-file/203735 (Erişim Tarihi:13.06.2016.)

BAKIREZER Güven, "*Eski Yunan Düşüncesinde Kölelik*", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, 63-1, ss. 30. http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/933/11631.pdf(Tarihi: 20.07.2016.)

BİLİK Erol, "*Sofistler", A*nkara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 7, Sayı 1-2, 1950, ss. 361-364.http://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php(Erişim Tarihi: 25.02.2017.)

BOYACI Nihal Petek, "Platon'un *İdeal Toplum Modelinde Köleler: Kölelik,"* Kilikya Felsefe Dergisi, Sayı 1, 2014, ss.44. http://philosophy.mersin.edu.tr/21487898/14-1/14041.pdf(Erişim Tarihi:01.11.2016.)

ÇELEBİCAN Özcan, "*Roma Egemenliği, Yurttaşlık ve Kölelik,"* A.Ü.H.F. Dergisi, C.43, S.1-4, Ankara, 1993, ss. 309. https://www.yumpu.com/tr/document/view/10484681/romegemenligi-yurttaslik-ve-kolelik-ceviren-prof-dr- (Erişim Tarihi: 10.11.2017.)

ERİŞGİN Özlem, Söğütlü, "*Roma Hukukunda Hamile Kadın Kölenin Çocuğunun (Partus Ancıllae) Hukuksal Yazgısı Hakkında,"* AÜFHD, 61(4) 2012:1407-1436, ss.9. http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/1761/18674.pdf (Erişim Tarihi: 10.12.2017.)

EROL Metin, "*Toplumun Tabakalı ve Olasılıklı Yapısı",* Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt. 27, Sayı 1, 2003, ss.33. http://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php (Erişim Tarihi: 10.12.2017.)

EROL Ayşe F, "*Arkaik Dönem Atina'sında Kölelik Sistemi"*, Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 27, Sayı 1(2007) 249-26, GÜ Fen- Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Ankara, 2007, ss. 256-257
http://gefad.gazi.edu.tr/article/view/5000078654/500007287(ErişimTarihi:11.12.17.)

GÜNAL Nadi, "*Roma Hukuku'nda Kazandırıcı Zamanaşımı ile Mülkiyetin İktisabının Yeri ve Önemi*", AÜHFD 47, Sayı 1-4. ss.119.
http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/294/2684.pdf (Erişim Tarihi: 10.12.2017.)

KALAYCI Nazire, "*Klasik Tragedyalarda "Yakışıksız Ölüm", "Yas" ve "Tanıklık" Sorunu"*, AÜDTCF Dergisi, 54,2(2014), 193-210, ss. 197.
http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1973/20628.pdf (Erişim Tarihi: 12.01.2017.)

ORHAN Özgüç, *Homeros ve Hesiodos'da Adalet Kavramının Kökenleri ve Platon'a Yansımaları",* Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 2012 Bahar, Sayı 13, ss. 20-25.
http://www.flsfdergisi.com/sayi13/11-38.pdf (Erişim Tarihi: 10.01.2017.)

ÖZDEMİR Yavuz*, "İlk Cumhuriyet Ya da Sparta'yı Anlamak*," Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı: 15, 2007, ss. 379.
http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunikkefd/article/view/1021004162/1021003986
(Erişim Tarihi: 25.01.2017.)

SEVİNÇ, Fatma "*Hititlerin Anadolu'da Kurdukları Ekonomik ve Sosyal Sistem,"* SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Mayıs 2008, Sayı:17, ss. 11-32.http://dergipark.gov.tr/download/article-file/118008 (Erişim Tarihi: 20.01.2017)

ŞAHİN Eyüp, "*Platon ve Farabi'de Aristokrasi,"* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 51, Sayı 1, 2010. ss. 10-20.
http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/1340/15526.pdf (Erişim Tarihi: 25.02.2017.)

TAŞ Seyhan-GÜNAY Enver, "*Antik Çağ Toplumlarının Özellikleri, Geleneksel Statüleri ve İktisadi Yapıyı Belirleyen Kurumları", Kahraman* Maraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12 (2) 2015, ss.146.
http://www.sbd.ksu.edu.tr/article/view/5000148936/5000135462(ErişimTarihi: 06.01.2017)

GÖRSELLER İÇİN İLGİLİ WEB SİTELERİ

Görsel-1.

https://www.google.com.tr/search?q=antik+minos+haritas%C4%B1&rlz=1C1CHVO_trTR733TR733&biw=1366&bih=672&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjH4rigoKrSAhUC1iwKHRRiCq4Q_AUIBigB#tbm=isch&q=minos+creete+harita&*&imgrc=cvjzd88-qYbmNM (Erişim Tarihi: 25.02.2017.)

Görsel-2.

https://www.google.com.tr/search?noj=1&tbm=isch&sa=1&q=ancient+greek+city+state&oq=ancient++greek+state+&gs_l=img.1.1.0i30k1j0i8i30k1l2.1681.25241.0.27772.36.28.4.3.3.0.779.4162.0j6j4j0j3j0j1.14.0....0...1c.1.64.img..15.21.4210...0j0i67k1j0i19k1j0i8i30i19k1.gjEBUrvqg_g#imgrc=jLu9E1VGg-7mAM(ErişimTarihi: 25.02.017.)

Görsel-3.

https://www.google.com.tr/search?q=antik+minos+haritas%C4%B1&rlz=1C1CHVO_trTR733TR733&biw=1366&bih=672&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjH4rigoKrSAhUC1iwKHRRiCq4Q_AUIBigB#tbm=isch&q=ege+yunan+uygarl%C4%B1%C4%9F%C4%B1+haritas%C4%B1&*&imgrc=nFo_ugmUujsRTM (Erişim Tarihi: 25.02.2017.)

Görsel-4.

https://www.google.com.tr/search?q=antik+minos+haritas%C4%B1&rlz=1C1CHVO_trTR733TR733&biw=1366&bih=672&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjH4rigoKrSAhUC1iwKHRRiCq4Q_AUIBigB#tbm=isch&q=eski+yunan+k%C3%B6le&&imgrc=57D8kRpRGR0ZbM (*Erişim Tarihi: 25. 02. 2017.)

Görsel-5.

https://www.google.com.tr/search?q=antik+minos+haritas%C4%B1&rlz=1C1CHVO_trTR733TR733&biw=1366&bih=672&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjH4rigoKrSAhUC1iwKHRRiCq4Q_AUIBigB#tbm=isch&q=ancient+greek+slavery+market&*&imgrc=juoJIE2N3Y8WyM (Tarihi: 25.02.2017.)

Görsel- 6.

https://www.google.com.tr/search?q=antik+minos+haritas%C4%B1&rlz=1C1CHVO_trTR733TR733&biw=1366&bih=672&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjH4rigoKrSAhUC1iwKHRRiCq4Q_AUIBigB#tbm=isch&q=antik+yunan+k%C3%B6leleri&*&imgrc=YiorX_A3YczZjM (Erişim Tarihi: 25.02.2017.)

Görsel-7.

https://www.google.com.tr/search?q=antik+minos+haritas%C4%B1&rlz=1C1CHVO_trTR733TR733&biw=1366&bih=672&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjH4rigoKrSAhUC1iwKHRRiCq4Q_AUIBigB#tbm=isch&q=antik+yunan+k%C3%B6leleri&*&imgdii=OOgtTV5vEgFYyM:&imgrc=zg3ZuC4ttgqOkM (Erişim Tarihi: 25.02.2017.)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Defne Yılmazcan
Doğum Yeri	Tufanbeyli / Adana
Doğum Tarihi	20.02.1992

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Fakülte	Edebiyat Fakültesi
Bölüm	Tarih

KATILDIĞI

Kurslar	Genel İngilizce Kursu, YDS Kursu, Bilgisayar Kursu,
Projeler	

İLETİŞİM

Adres	Alıçdağ Sokak Umutlu Sitesi B Blok No: 19 YENİMAHALLE/ ANKARA
Mail	Dfne1212@gmail.com